

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Disa Nordling

Konstruktionen av GärningsMannen

En diskursanalys av hovrättsdomar och gällande rätt

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare: Ulrika Andersson

Ämnesområde: Straffrätt

Vårterminen 2012

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Introduktion	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Metod	6
1.3.1 Diskursanalys	7
1.3.1.1 Diskurs	7
1.3.1.2 Diskursanalys som metod	8
1.3.1.3 Diskursanalys i uppsatsen	9
1.3.2 Rättsdogmatik	10
1.3.3 Diskursanalys och rättsdogmatik	11
1.4 Teoretiskt ramverk	12
1.4.1 Konstruktivism, Poststrukturalism och Feminism	12
1.4.2 Butler	13
1.4.3 Connell	16
1.5 Material	17
1.6 Användning av kön	19
1.6.1 Juridiskt kön	19
1.6.2 Hen, hon och han	20
1.6.3 Gärningsman, Gärningsperson och GärningsMan	21
1.7 Avgränsningar	21
2 MÄN OCH KVINNOR SOM GÄRNINGSPERSONER	23
2.1 Kapitlets upplägg	23
2.2 Statistik över kvinnor och män som gärningspersoner	23
2.3 Maskulinitet och femininitet hos gärningspersoner och offer	24
2.4 Kvinnor och män i den rättsliga processen	26
2.5 Gärningsman och gärningsperson	27
2.6 Sammanfattning	29

3	DEN JURIDISKA BEDÖMNINGEN	30
3.1	Kapitlets upplägg	30
3.2	Nödvärn och nödvärnsexcess	30
3.3	Gradindelning	32
3.3.1	Misshandel	33
3.3.2	Sexualbrott	34
3.4	Straffvärde, påföljdsval och straffmätning	35
3.4.1	Konkret straffvärde och straffmätning	35
3.4.1.1	Försvårande omständigheter	36
3.4.1.2	Förmildrande omständigheter	37
3.4.2	Påföljdsval	38
3.4.3	Straffmätning	42
4	DISKURSER I GÄLLANDE RÄTT OCH HOVRÄTTSDOMAR	44
4.1	Kapitlets upplägg	44
4.2	Diskurser inom gällande rätt	44
4.2.1	Jämbördig motpart eller svagt offer	44
4.2.2	Kontroll och aggression	45
4.2.3	Varken god eller extremt ond	46
4.3	Diskurser inom hovrättsdomar	47
4.3.1	Presentation av studien	47
4.3.2	Återfunna diskurser	47
4.3.2.1	Kvinnor är egentligen inte förövare	48
4.3.2.2	Män är potentiella förövare	57
5	ANALYS	62
5.1	Kapitlets upplägg	62
5.2	Konstruktionen av GärningsMannen i gällande rätt	62
5.3	Konstruktionen av GärningsMannen i hovrätternas domar	64
5.4	Avslutande diskussion	66
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	69
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	72

Summary

Equality before the law is one of the most important principles within a democratic society. But can it be put into practice? Is it at all possible to treat people equally in a society where we constantly divide each other into different categories? Today in Sweden, all children are assigned a legal sex at birth. We have different expectations on what qualities a child is supposed to have depending on whether the child is assumed to be a boy or a girl. The division of people into two sexes, and the expectations on what characteristics that should follow depending on what sex you are categorised as, affects us all the time. When a judge is going to conclude whether a person has committed a crime or not, the judge is aware of whether the person who he/she judges is a man or a woman, and there is a risk that the prejudices of the judge may affect his/her conclusions.

The main purpose of the essay is to study if, and in that case how, an image of a “real” criminal, the construction of The Offender, is produced in Swedish legislation and in cases from the Swedish courts of appeal. This has been studied by both using discourse analysis and the legal method in analyzing cases of assault and sexual offences. The study of the legislation contains an investigation of the regulations of the graduation of these crimes, and regulations of sanction and the right of self-defense. A feminist and constructivist view has been used as a starting-point of the study and one part of the purpose has been to study how different ideas of sex, gender and sexuality are a part of the construction of The Offender. Theories of *the Heterosexual Matrix* and the *Hegemonic Masculinity* have been used as a basis for this part of the analysis.

Three of the discourses that have been found in the legislation are: **the opposite party should be equal, if you are weak you are to be considered as a victim and if you are strong you are to be considered an offender, and the more control you got when you committed the crime, the more blameworthy you are.** These ones together with the remaining discourses show how the attributes that are associated with an offender are the same attributes as the ones associated with masculinity. The Offender is constructed as a person who is strong and in control of the situation, and the discourse of legislation reflects a duel situation where a man gets even with another man. The construction of The Offender emanates from the idea of the offender as a man. This is also confirmed by the discourses from the cases. The main discourse for female offenders was: **women do not commit crimes**, and for the male ones: **men are potential offenders.** The criminality of women is explained by external factors since the construction of The Offender doesn't correspond with their gender. With the exception of hegemonic masculinity, the ideas of masculinity are, on the contrary, easy to fit in with the construction of The Offender. The further away the crime is from the duel situation, the further away the offender is from the hegemonic masculinity. All together the discourses from the Swedish courts of appeal show that the conclusions of a judge are affected by what sex and gender the offender has. Equality before the law can, thus, not fully be put into practice.

Sammanfattning

Inom ett demokratiskt samhälle är likhet inför lagen en av de viktigaste principerna. Men är det möjligt att uppfylla i praktiken? Går det överhuvudtaget att behandla människor lika trots att vi ständigt delar in varandra i olika kategorier? I Sverige idag tilldelas alla barn ett juridiskt kön redan vid födseln. Beroende på om barnet anses vara en flicka eller en pojke följer sedan helt olika förväntningar på vilka egenskaper hen ska ha.

Uppdelningen av människor i kön, och föreställningarna om hur man ska bete sig beroende på vilket kön man tilldelats, påverkar oss ständigt. När en domare ska avgöra om det som en person har gjort ska ses som brottsligt eller inte är hen medveten om att hen dömer en kvinna eller en man och domarens föreställningar om personen riskerar påverka hens bedömning.

Huvudsyftet med uppsatsen har varit att studera om, och i sådana fall hur, bilden av en ”riktig” brottsling, konstruktionen av GärningsMannen, skapas inom gällande rätt och i domar från hovrätterna. Detta har studerats med hjälp av en diskursanalytisk metod. För fastställandet av gällande rätt har även en rättsdogmatisk metod använts. Rättsfallsstudien har omfattat sexualbrotts- och misshandelsdomar, två brottstyper som på många sätt skiljer sig från varandra. Studien av gällande rätt har rört bestämmelserna om gradindelning, straffvärdering, påföljdsval, straffmätning, och nödvärn. Som utgångspunkt för studien har ett feministiskt och konstruktivistiskt synsätt använts och uppsatsen har även syftat till att studera hur föreställningar om kön, genus och sexualitet blir synliga inom konstruktionen av GärningsMannen. Som en hjälp här till har teorierna om *den heterosexuella matrisen*, och *den hegemoniska maskuliniteten*, använts.

Tre av de diskurser som påträffats inom gällanderättsmaterialet är: **man bör ge sig på en jämbördig motpart, är man svag är man att se som offer, är man stark är man att se som gärningsperson**, och **ju mer kontroll man har vid brottet desto mer klandervärd är man**. Dessa har tillsammans med övriga diskurser visat på att de attribut som förknippas med en gärningsperson är samma attribut som förknippas med maskulinitet. GärningsMannen är konstruerad som någon som är stark och har kontroll, och bestämmelserna är uppbyggda utifrån en tvekampsituation där man mot man gör upp med varandra. Konstruktionen av GärningsMannen utgår alltså från en man. Detta bekräftas även av diskurserna inom hovrättsdomarna, där den överbryggande diskursen för kvinnliga gärningspersoner har varit: **kvinnor är egentligen inte förövare**, och för manliga: **män är potentiella förövare**. Kvinnors brottslighet ges en yttre förklaring då konstruktionen av GärningsMannen inte stämmer överens med deras genus. Föreställningar om maskulinitet går däremot enkelt att koppla till konstruktionen av GärningsMannen. Dock inte den hegemoniska maskuliniteten. Ju längre gärningen är från en tvekampsituation desto längre bort befinner sig GärningsMannen också från den hegemoniska maskuliniteten. Sammantaget visar diskurserna från hovrättsdomarna på att domstolen i sina bedömningar påverkas av vilket kön och genus gärningspersonen har. Likhet inför lagen fungerar alltså inte fullt ut i praktiken.

Förord

Först och främst vill jag tacka min handledare Ulrika Andersson för att du gett mig många värdefulla synpunkter och hjälpt mig att ta mig fram genom uppsatsarbetet. Det har varit tryggt att ha med dig på den här resans gång. Du har engagerat dig i mina frågor och hjälpt mig med min riktning. Ett stort tack Ulrika!

Vidare vill jag tacka Helén Örnemark Hansen, Per Ole Träskman och Jenny Julén Votinius som tidigare handlett mig i mindre uppsatser inom juristprogrammet och som alla har bidragit till att jag fått nya insikter vid mitt uppsatsskrivande. Tack till er alla tre!

Jag vill också rikta ett särskilt tack till Elsa Trolle Önnerfors för att du uppmuntrade ett feministisk och kritiskt förhållningssätt. Samt till lärarna på kursen *Kön och rätt* som gav mig mod att våga skriva ett examensarbete med ett genusperspektiv. Tack!

Slutligen vill jag tacka alla mina nära och kära som på olika sätt hjälpt mig under den här våren. Ida, du har varit ett ovärderligt bollplank i mina genusvetenskapliga funderingar. Julia, du har hjälpt mig på så många sätt, men det kanske allra viktigaste är alla goda skratt du alltid ger mig. Kim, du har varit en fantastisk stöttepelare de dagar uppsatsen har känts som en tung börda, med dig blir allting lite lättare. Tone, dina råd i början av uppsatsarbetet har varit mycket värdefulla. Maria, du har intresserat dig i min uppsats och varit ett fint studiesällskap. Mamma och pappa, ni har funnits där och engagerat er på olika sätt och bland annat bidragit till uppsatsen genom korrekturläsning. Josefina, Patrik och Malou, ni har alla varit ett stort stöd via telefon och sms. Ett extra stort och hjärtligt tack till er allesammans! Tack också till mina andra vänner och familjemedlemmar för allt stöd ni på olika sätt gett mig under våren.

Till minne av Matilda.

Du skulle ha blivit en alldeles fantastisk jurist.

Förkortningar

BrB	BROTTSBALK (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
HD	Högsta domstolen
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
RB	RÄTTEGÅNGSBALK (1942:740)
RF	REGERINGSFORMEN (1974:152)

1 Inledning

1.1 Introduktion

Likhet inför lagen är en av de viktigaste principerna inom ett demokratiskt samhälle, en grundpelare för en rättsstat, något som är av största vikt inom vårt rättsväsende.¹ Men är det möjligt att uppfylla i praktiken? Kan någon klara av att behandla alla människor lika? Domare och andra som verkar inom våra domstolar lever inte isolerade från resten av samhället och de normer, värderingar, sanningsanspråk och fördomar som finns där. Vid varje rättegång är det just människor som ska döma andra människor och det är svårt att tro att det är möjligt för dem att i den stunden välja att låta bli att påverkas av sina föreställningar och fördomar om människorna som de ska döma.

I vårt samhälle delar vi, mer eller mindre medvetet, in människor i olika kategorier. En av de tydligaste uppdelningarna som görs är den mellan kvinnor och män (andra uppdelningar görs utifrån exempelvis ålder, klass, etnicitet och sexualitet). De flesta ser det som en självklarhet att denna uppdelning är relevant och naturlig och därmed inte går att ifrågasätta. Män och kvinnor anses vara olika även om denna olikhet förklaras på vitt skilda sätt beroende på vilka utgångspunkter den som förklarar har. Oavsett vilken förklaringsmodell man har till varför, så håller majoriteten med om att det i dagens samhälle, genom den uppdelning som för tillfället görs, existerar skilda förutsättningar för och förväntningar på en människa beroende på om hen ses som man eller kvinna. Detta innebär att det följer en massa föreställningar om vilka egenskaper en person bör ha beroende på vilket kön hen klassificeras som.

Uppdelning av människor utifrån kön och tillskrivandet av olika egenskaper beroende på vilket kön en person placeras inom påverkar oss ständigt. Vid varje domstolsförhandling är domaren medveten om att hen dömer en kvinna eller en man och domarens föreställningar om hur män och kvinnor beter sig riskerar påverka hens dömande. I solklara mål är denna risk troligtvis låg men vid svåra bedömningar och fall där bevisvärdering av utsagor blir avgörande är risken betydande. Hur märks dessa föreställningar när våra domstolar bedömer en gärningsperson?

Den här uppsatsen undersöker hur gärningspersoner bedöms utifrån bilden av hur ”en riktig brottsling” beter sig och synen på vilka egenskaper en sådan har. I kriminologiska studier har mannen och pojken utgjort normen vid undersökningar av gärningspersoners egenskaper.² Gärningspersoner kallas dessutom fortfarande ofta för *gärningsmän* såväl inom lagtext och juridisk doktrin som inom media. Finns det en bild av hur en ”riktig” gärningsperson är och beter sig? Utgår denna bild från en manlig kropp som förväntas ha egenskaper som kodas som manliga? I uppsatsen

---

² Lander, Ingrid, Pettersson, Tove & Tiby, Eva (red.) (2003). s. 9.

undersöker jag konstruktionen av den ”riktige” gärningspersonen, som jag har valt att kalla för GärningsMannen. Går det att utläsa att det finns en konstruktion av GärningsMannen i domar från hovrätterna?

1.2 Syfte och frågeställningar

Huvudsyftet med denna uppsats är att studera *om* och *hur* GärningsMannen, bilden av en ”riktig” brottsling, produceras och reproduceras å ena sidan i hovrätternas bedömning av gärningspersoner å andra sidan i den gällande rätt som hovrätterna har att tillämpa. Jag har valt att studera två brottstyper som på många sätt skiljer sig från varandra, sexualbrott och misshandelsbrott, och ett delsyfte är att se på om dessa brottstyper konstruerar GärningsMannen på olika sätt. Fokus kommer att ligga på bedömningarna som blir aktuella vid gradindelning, straffvärdering, påföljdsval, straffmätning, och invändning om nödvärn, men även annat som tas upp i domarna rörande gärningspersonernas *egenskaper* kommer att studeras. Uppsatsen inramas av frågeställningarna: *Går det att identifiera en konstruktion av en ”riktig” gärningsperson i hovrätternas domar och i gällande rätt? Hur ser i sådana fall konstruktionen av GärningsMannen ut? samt - Skiljer den sig åt mellan sexualbrott och misshandelsbrott?*

Vidare kommer jag vid studiet av konstruktionen av GärningsMannen se på hur kön, genus och sexualitet produceras och reproduceras i materialet och jag tar i denna del olika feministiska teorier (närmare presenterade under 1.4) till min hjälp. Bland annat undersöker jag om, och i sådana fall hur, teorierna runt *den heterosexuella matrisen* samt om *hegemonisk maskulinitet* blir synliga i en sådan konstruktion. I denna del kommer uppsatsen ta avstamp i frågeställningen: *- Hur reproduceras föreställningar om kön, genus och sexualitet i gällande rätt och vid hovrätternas bedömning av gärningspersoner?*

1.3 Metod

Jag har valt att använda mig av två sinsemellan väldigt olika metoder i den här uppsatsen. Den metod som ligger till grund för själva analysen av hovrätternas domar och den gällande rätten är diskursanalys. Utöver diskursanalysen har jag använt mig av en rättsdogmatisk metod för att fastställa och redogöra för vad som är gällande rätt. Vid användandet av diskursanalys ligger teori och metod mycket nära varandra och det går därför inte att helt frikoppla den ena från den andra. Jag har trots detta valt att dela upp metod och teori i två olika avsnitt. Detta har gjorts för att underlätta för läsaren då teoriavsnittet behandlar flera olika teorier. Det finns dock inga vattentäta skott mellan dessa rubriker och i metodavsnittet redogörs även för en del teori som behövs för förståelsen av diskursanalys som metod. Nedan följer först ett avsnitt om diskursanalys, sedan ett om rättsdogmatik och slutligen ett om att använda de båda metoderna i en och samma uppsats.

1.3.1 Diskursanalys

Denna framställning gör inget anspråk på att vara en fullständig redogörelse av alla olika definitioner av diskurs eller synsätt och användningar av diskursanalys. Fokus ligger istället på att ge läsaren möjlighet att följa med i uppsatsen genom att presentera grunderna för vad diskurs och diskursanalys är för något och hur jag använder dem i min analys. Jag inleder detta avsnitt med att gå igenom begreppet diskurs, sedan följer ett delavsnitt om diskursanalys som metod i generellt avseende och slutligen ett mer specifikt delavsnitt om användningen av diskursanalys i den här uppsatsen.

1.3.1.1 Diskurs

Begreppet diskurs definieras på olika sätt av olika författare inom olika kontexter. Det härstammar ursprungligen från lingvistikens där diskurs beskrivs som större textuella enheter bestående av ett sammanhängande språk, både det skriftliga och det talade. Denna definition är mycket snäv och användningen av begreppet har breddats av senare teoretiker. Michel Foucault definierade exempelvis diskurser som: *"Hela den praktik som frambringar en viss typ av yttranden"*³. Han inkluderade även sociala praktiker så som våra vanor, handlingsmönster och konventioner, i diskursbegreppet. Diskurser består då av språkanvändning som en del i en social praktik. En diskurs ses i det här sammanhanget som ett regelsystem som genom språket styr vad som kan uttalas och inte, och av vem, vad som tas för givet i ett visst sammanhang och vilka kunskaper som blir legitima. En diskurs är inte bestående eller något fast utan i ett samhälle finns många olika diskurser samtidigt. Dessa relaterar till varandra på olika sätt och regelsystemen inom en viss diskurs står under ständig förändring.⁴

Enligt Foucault medför själva skapandet av en diskurs att människor kontrolleras. Detta sker genom olika former av utestängningsmekanismer. Uppdelningen av saker som sjuka eller inte sjuka eller som tradition eller inte tradition, är exempel på sådana mekanismer. Etablerad kunskap är drivmedlet inom dessa mekanismer i och med att den styr vad som är möjligt att säga och på vilket sätt. Kontrollen genom diskurser leder till maktrelationer mellan människor. Foucault påpekar dock att dessa inte är fasta utan att det finns möjlighet för motprocesser för att förändra maktförhållandena inom diskursen.⁵

Inom poststrukturalismen (se mer om poststrukturalismen under rubrik 1.4.1) finns uppfattningen att vårt sätt att uppfatta verkligheten både uttrycks genom och styrs av diskurser. Vi är fångade i diskurserna och kan inte tänka utanför dem. Hela detta tankesätt bygger, för det första, på synen att språket är ett socialt system. Det är inget som neutralt kan spegla verkligheten, utan användandet av språk är en social aktivitet. För det andra

---

³ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). s. 309.

⁴ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). s. 17, 307, 309. Alvesson, Mats & Skoldberg, Kaj (2008) s. 452. Samt sökning på Diskurs på Nationalencyklopedin.

⁵ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). s. 311f.

på den konstruktivistiska idén att det är språket som sätter gränsen för hur vi kan tänka och handla. Våra tankar styrs av de ord vi känner till och dessa är helt beroende av den diskurs som vi rör oss inom. Språket formar sociala fenomen som identiteter och relationer samtidigt som språket själv formas i en social kontext.⁶

1.3.1.2 Diskursanalys som metod

Både begreppet diskurs och metoden diskursanalys har sitt ursprung i ett konstruktivistiskt och poststrukturalistisk tänkande (se mer om detta i avsnitt 1.4.1) där språket inte ses som något som på ett neutralt sätt reflekterar verkligheten utan som något som är med och skapar den. Samtidigt som vi talar om verkligheten konstruerar språket den. När man ser på en text inom diskursanalysen gör man det utifrån synen att den är en del av ett större sammanhang. Den får mening utifrån andra texter runt omkring sig som den relaterar till och tillsammans uttrycker dessa texter en diskurs samtidigt som de även styrs av diskurser.⁷

Genom sin syn på språket som något som formar verkligheten befinner sig diskursanalysen i gränslandet mellan att vara en metod, det vill säga ett verktyg vid analysen av texter, och att vara en vetenskaplig teori med sitt eget synsätt på verkligheten. Denna konstruktivistiska syn gör att diskursanalysen kan erbjuda en möjlighet till en breddad form av textanalys. Diskursanalysen kritiserar traditionella metoder som har gått ut på att avspegla en verklighet genom att hitta mönster genom att analysera data. Eftersom allting är kontextberoende kan man inte avbilda verkligheten bokstavligt. Dessutom riskerar sådan analys att betona konsistensen i utsagor och samtidigt missa det inkonsekventa inom dem.⁸

Diskursanalysen sätter istället fokus på hur det går till när tecken får sin mening och visar på hur den betydelseskapande processen fungerar. Den intresserar sig för hur saker och ting blir ”sanna” och hur aktörer betar sig för att ses som trovärdiga. Diskurserna visar på vad som kan sägas, av vem och utifrån vilken position. Genom att studera och synliggöra gränserna för vad som är acceptabelt, och när det är det, kan diskursanalysen avslöja rådande maktstrukturer och samtidigt förminska deras legitimitet. När maktstrukturerna synliggörs går det samtidigt att visa på att det är möjligt att konstruera verkligheten på ett annat sätt. Diskursanalysen ger dessutom också ett verktyg för att rekonstruera sociala identiteter och även genom denna rekonstruktion röra om i samhällets maktstrukturer.⁹

Vid genomförandet av en diskursanalys finns inga färdiga mallar att gå efter. Inom varje undersökning blir det därför upp till den som utför studien att själv utveckla ett analysverktyg för den aktuella studien. Detta görs givetvis under stor påverkan av tidigare studier och forskare. Nästa avsnitt

---

⁶ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). s. 12,16, 326f. Samt sökning på Diskurs på Nationalencyklopedin.

⁷ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). s. 22f, 28. Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008). s. 22, 459.

⁸ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). s. 305f. Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008). s. 461ff.

⁹ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). s. 312,316, 321, 327. Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008). s. 465.

behandlar hur jag i den här uppsatsen lite mer konkret har gått tillväga vid mitt användande av diskursanalysen som metod. Gemensamt för alla diskursanalyser är dock att fokus är på att studera nyanser i olika utsagor istället för att gå igenom en stor mängd. Det är en kvalitativ metod som går på djupet och inte en kvantitativ metod som värderar en stor mängd data. Själva tolkningen inriktar sig inte enbart på att identifiera huvudtendenser, utan motsägelser och vagheter är även dessa intressanta. Diskursanalysen ger möjlighet att se på vilka kategorier som ordnar världen och genom detta kan man ana andra möjliga alternativ som inte tillåts inom de nu rådande diskurserna.¹⁰

1.3.1.3 Diskursanalys i uppsatsen

Som ovan nämnt finns det inget givet ramverk för hur man ska genomföra en diskursanalys. Trots detta använder sig många forskare av diskursanalysen för att utveckla ett analysverktyg. Dessa studier använder tidigare diskursanalyser som inspiration när de utvecklar den egna studiens analysverktyg. Så har även jag gjort i denna studie. Inspiration har främst hämtats från Ulrika Anderssons avhandling *Hans (ord) eller hennes?*¹¹ I den undersökte Andersson hur gränsen mellan ömsesidiga handlingar och sexuella övergrepp konstruerades i hovrätternas prövning av sexualbrott. Med fokus på hur rättsskyddsobjektet produceras, analyserade Andersson de uttalanden i domarna som rörde de gränsdragande rekvisiten genom att identifiera vilka bakomliggande diskurser som fanns hos uttalandena.¹²

I likhet med Andersson kommer jag först att fokusera på att identifiera de olika diskurser som finns inom hovrättsdomarna och det rättsliga materialet. Detta kommer jag göra genom att se om jag kan hitta återkommande resonemang dels i gällande rätt, dels i domarna, som tillsammans kan visa på att en diskurs föreligger. Denna del av min analys kommer jag att presentera i mitt fjärde kapitel. I ett nästa steg kommer jag i mitt femte kapitel att se hur diskurserna, som jag återfunnit, på olika sätt är en del av konstruktionen av GärningsMannen.¹³ Min utgångspunkt är att diskurserna är normerande, samtidigt som diskurserna också styrs av normer. Diskursanalysen hjälper mig att identifiera olika normer som i sin tur visar på hur GärningsMannen konstrueras. Jag kommer i båda mina två steg att fokusera på hur gärningspersonernas egenskaper beskrivs i domarna. Detta kommer jag dels att göra utifrån vissa juridiska bedömningar där egenskaper ska beaktas och andra uttalanden från domstolen, men också utifrån vad som sägs övrigt i domarna, som hur gärningspersonernas beskriver sig själva och offrens och vittnenas beskrivning av gärningspersonen. Jag kommer exempelvis att se på om det antyds i domarna att en gärningsperson avviker från det beteende som allmänt förväntas av en gärningsperson. Jag kommer även att titta på om män och kvinnor som har begått brott beskrivs på samma sätt.

---

¹⁰ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). s. 329. Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008). s. 466ff.

¹¹ Andersson, Ulrika (2004).

¹² Andersson, Ulrika (2004). s. 207f.

¹³ Jämför Andersson, Ulrika (2004). s. 208.

De teoretiker som utgör ramverk för uppsatsen har även de varit en viktig del som ett stöd i utvecklandet av studiens analysverktyg. I analysen har jag studerat diskurser runt kön, genus och sexualitet, och i denna del har jag hämtat ledning från Judith Butlers *heterosexuella matris* och Raewyn Connells *hegemoniska maskulinitet*.

I uppsatsen använder jag mig av den diskursanalytiska metoden för att analysera såväl hovrättsdomar, som lagtext och praxis. Vid analysen ligger fokus dels på hur gärningspersonen, offer och vittnen beskriver gärningspersonens egenskaper, dels på hur tingsrätt och hovrätt tar upp egenskaper som grund för sin bedömning, och dessutom på hur lagtext och praxis talar om egenskaper hos gärningspersonen. Straffvärdering, påföljdsval, straffmätning, gradindelning och nödvärnsinvändningar blir här extra intressanta. Jag studerar om dessa resonemang och bedömningar tillsammans kan synliggöra en diskurs rörande förväntningar på gärningspersoner. På så sätt undersöker jag om det existerar en konstruktion av GärningsMannen inom de diskurser som finns i materialet.

Jag analyserar två olika brottstyper inom uppsatsen: sexualbrott och misshandelsbrott (mer om min definition av dessa brott under mitt materialavsnitt, se 1.5). Vid analysen studerar jag om det är samma diskurser och samma konstruktion av GärningsMannen som återkommer inom de båda brottstyperna.

Slutligen bör påpekas att diskursanalys är en kvalitativ metod och det innebär att uppsatsen inte har några kvantitativa anspråk. Eftersom metoden går på djupet och inte kommer att utgå från något ”representativt” urval kommer studien kunna visa på tendenser men några kvantitativa slutsatser kommer inte att kunna dras.

1.3.2 Rättsdogmatik

I juridiska uppsatser är rättsdogmatiken den vanligaste metoden att använda sig av. Man utgår ofta från att det är givet vad metoden går ut på och förklarar sällan närmare vad man menar med den. Claes Sandgren påpekar dock att innebörden är oklar och att olika saker kan menas. Ett vanligt synsätt är att rättsdogmatiken är en metod som utgår från syftet att fastställa gällande rätt och som för att uppfylla detta syfte använder sig av rättskällevärdet. Inte heller runt vad rättskällevärdet innehåller finns det en enhetlig definition, en ofta förekommande är dock att den utläser rätten främst ur lagar, praxis, förarbeten och juridisk doktrin.¹⁴

Rättsdogmatiken kan även bestämmas utifrån sin funktion att reglera vilken argumentation som är juridiskt godtagbar, eller genom sin verksamhet, tolkandet och systematiserandet av gällande rätt. Sandgren menar dock att gällande rätt inte i praktiken är gränsen för rättsdogmatiken. Gällande rätt är utgångspunkten för arbetet, men många rättsdogmatiker arbetar också utifrån synen på vad som är den ideala lösningen för rätten. De

---

¹⁴ Sandgren, Claes (2005). s. 649, 651.

arbetar både utifrån *de lege lata* (som lagen är) och *de lege ferenda* (som lagen borde vara).¹⁵

Detta synsätt stämmer överens med Petter Asps framställning av vad straffrättsdogmatiker sysslar med. Enligt honom använder de samma arbetsmetod som en domare gör för att fastställa gällande rätt, men tillvägagångssättet mellan de två skiljer sig. Medan domaren nöjer sig med att ta reda på vad gällande rätt är för något så genomför straffrättsdogmatikern en kritisk granskning av den gällande rätten. Straffrättsdogmatikern tillför oftast rättspolitiska åsikter på den gällande rätten.¹⁶

Sandgren kritiserar att själva ordet dogmatik används inom metoden. Enligt honom innebär det att det är nära till hands att associera till ”att det finns en förborgad sanning och att någon som är ofelbar har auktoritet att uppenbara denna”. En sådan association anser han är felaktig med tanke på att rättsdogmatiken idag utgår från en relativt fri argumentation som faktiskt kan innehålla åsikter och argument som ligger utanför gällande rätt.¹⁷

I den här uppsatsen används dock rättsdogmatiken just som en arbetsmetod för att fastställa och redogöra för gällande rätt genom att jag använder mig av rättskälleläran (enligt ovan nämnda definition) i den del där gällande rätt fastslås.

1.3.3 Diskursanalys och rättsdogmatik

Som nämndes i inledningen av detta avsnitt är diskursanalys och rättsdogmatik två metoder som sinsemellan har lite gemensamt. Metoderna skiljer sig inte bara åt i fråga om tillvägagångssätt, de utgår dessutom från totalt olika teoretiska synsätt. Medan rättsdogmatiken härstammar från en juridisk disciplin som betonar vikten av ett objektivet angreppssätt kommer diskursanalysen från poststrukturalistiska tankegångar där synen på möjligheten att angripa något objektivet starkt ifrågasätts. Det kan tyckas problematiskt att använda sig av två metoder som är så pass långt från varandra i samma uppsats. Dock används metoderna inom den här uppsatsen till olika saker.

Rättsdogmatiken är den metod som jurister idag använder för att kunna fastställa gällande rätt och i det kapitlet där jag sysslar med ett sådant fastställande är den metoden därför att föredra. Själva rättsfallsanalysen syftar dock inte till att fastställa gällande rätt, utan till att analysera rätten och rättstillämpningen. För att kunna studera konstruktionen av GärningsMannen är därför den diskursanalytiska metoden mer passande. De två delarna är förhållandevis oberoende av varandra. Huvudsyftet att analysera rättstillämpningen och gällande rätt tar stöd i avsnittet om dagens rättsläge.

Två avhandlingar som använt sig av både den rättsdogmatiska och diskursanalytiska metoden är Ulrika Anderssons *Hans (ord) eller hennes?*¹⁸

---

¹⁵ Sandgren, Claes (2005). s. 649f.

¹⁶ Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). s. 19.

¹⁷ Sandgren, Claes (2005). s. 648, 655.

¹⁸ Andersson, Ulrika (2004).

och Monica Burmans *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*¹⁹, i båda dessa diskuteras de problem som kan uppstå med att kombinera de olika metoderna. Andersson tar bland annat upp att det hos diskursanalysen, till skillnad från rättsdogmatiken, inte enbart är själva utgången i ett visst mål eller uttalandena runt de strikt rättsliga tolkningarna som är av intresse. Vid en diskursanalys blir fokus istället att analysera själva argumentationerna och tolkningarna. Andersson har i sin avhandling dels använt rättsdogmatiken och diskursanalysen för sig själva, men hon har också ett kapitel där hon kombinerar de två metoderna genom att analysera diskurserna från ett ”gällanderättsmaterial” som hon tidigare har presenterat i avhandlingen, ett arbetssätt som jag har hämtat inspiration från i denna uppsats.²⁰

Burman tar i sin avhandling upp att det kan vara problematiskt att de två metoderna har helt olika syn på rätten. Rättsdogmatiken utgår från rätten som en normativ verklighet samtidigt som diskursanalysen ifrågasätter en sådan utgångspunkt. Burman betonar dock att diskursanalysen inte har som syfte att bidra till rättsdogmatiken utan att den vill synliggöra begrepp och antaganden som ligger till grund för rättsdogmatiken och utmana generellt accepterade tolkningar. Vidare poängterar Burman att hon visserligen behöver ta hänsyn till rättsdogmatiken när hon befinner sig ”i rätten” men att hon för den sakens skull inte tar de rättsdogmatiska antagandena för givna, utan istället intar en kritisk position gentemot dem.²¹

1.4 Teoretiskt ramverk

I den här delen går jag igenom de teorier som utgör ett ramverk för uppsatsen. Jag inleder med ett avsnitt som behandlar konstruktivismen, poststrukturalismen och feminismen vilka alla tre innehåller synsätt och tankegångar som utgör utgångspunkter för hela studien. Det följs först av ett avsnitt om Judith Butlers teorier, där *den heterosexuella matrisen* är den viktigaste för den här uppsatsen, och sedan, slutligen, av ett avsnitt om Raewyn Connells teorier om *den hegemoniska maskuliniteten*, som även dessa finns med som en utgångspunkt i min analys.

1.4.1 Konstruktivism, Poststrukturalism och Feminism

I min uppsats utgår jag dels från en konstruktivistisk syn, dels från poststrukturalistiska och feministiska teorier. Den konstruktivistiska synen går ut på att det är omöjligt att skilja verkligheten från språket. Det finns ingen oberoende verklighet som kan återges av ett neutralt språk. Vi använder språket för att tala om verkligheten, men vi skapar också verkligheten i samma stund som vi talar om den. Samtidigt som människor

---

¹⁹ Burman, Monica (2007).

²⁰ Andersson, Ulrika (2004). s. 44.

²¹ Burman, Monica (2007). s. 54ff.

lever i olika sammanhang, produceras och konstrueras dessa. Socialkonstruktivismen betonar att det alltid finns något som vi tar för givet, en sanning som anses vara självklar. Målet för socialkonstruktivismen är oftast att sticka hål på denna sanning genom att belysa att den inte är oundviklig. I vissa studier betonas också att dessa sanningar är dåliga och att samhället skulle bli bättre om man avskaffade dem.²²

Poststrukturalismen har sin grund i det konstruktivistiska synsättet. Även här betonas språkets roll samt kritiken, både mot att det genom ”stora sanningar” skulle finnas en given mening till fenomen i samhället, och mot att kunskap skulle kunna vara neutral. Poststrukturalismen problematiserar synen på att det går att spegla verkligheten på ett objektivt sätt. Vidare är kritiken mot essentialismen viktig för poststrukturalister. Forskning som har utgått från kategorier som *klass*, *män* och *kvinnor*, har gjort det genom att hänvisa till dem som något som har en given essens. Poststrukturalister menar att det inte finns någon given essens inom dessa eller andra kategorier, utan att även dessa, precis som allt annat, konstrueras diskursivt. Man menar exempelvis att begreppet *kvinnor* får sin mening genom att männen har makten och möjligheten att definiera kvinnor som en grupp som inte innehar en mängd kulturellt önskvärda egenskaper som männen har tilldelat sig själva.²³ Den antiessentialistiska hållningen betonar också att det inte går att analysera samhället utifrån en kategori i taget utan att man ständigt måste vara medveten om hur olika kategorier samverkar med varandra.²⁴

Inom den poststrukturalistiska feminismen har ifrågasättandet av könskategorierna *man* och *kvinnor* således blivit centralt. Feminism kan betyda en mängd olika saker och olika feminismer kan i sin grund skilja sig mycket från varandra. Inom de flesta feministiska skolor är man dock åtminstone eniga om att könsrelationerna i samhället är socialt skapade samt att dessa är problematiska eftersom de innebär ojämlikhet. Poststrukturalistisk feminism går steget längre och menar att inte bara könsrelationerna är socialt skapade utan också själva kategorin kön. Kön bestäms av de föreställningar som finns inom en viss kontext om vad könskategorierna betyder. Det är sociala och diskursiva praktiker som skapar kön. Mer om detta finns att läsa i följande två avsnitt som tar upp de poststrukturalistiska Judith Butlers och Raewyn Connells teorier.²⁵

1.4.2 Butler

Judith Butlers texter och teorier har fått en mycket stor betydelse för tankegångarna inom den poststrukturalistiska feminismen. Hennes bok *Genustrubbel* (Gender Trouble), som publicerades 1990, kom att förändra senare feministisk teoribildning från grunden.²⁶

---

²² Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). s. 22. Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008). s. 83f, 327, 495.

²³ Lander, Ingrid, Pettersson, Tove & Tiby, Eva (red.) (2003). s. 11.

²⁴ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). s. 22f.

²⁵ Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008). s. 351f, 424f.

²⁶ Butler, Judith (2005). s. 7. Butler, Judith (2007). s. 7.

I *Genustrubbel* kritiserar Butler tidigare feministisk kamp och forskning för att den har använt begreppet *kvinnan* utifrån antagandet att alla kvinnor skulle ha någon form av gemensam identitet. Hon betonar att man genom en sådan användning missar att se att olika kvinnor, i olika delar av världen, har olika erfarenhet och förutsättningar, och på hur andra faktorer som klass, etnicitet och sexualitet, ibland kan påverka en enskild kvinnas liv i större grad än det kön hon har kategoriserats som. Man missar att se skillnaden *mellan* kvinnor. En vit, heterosexuell medelklasskvinna har inte nödvändigtvis särskilt mycket gemensamt med en svart, homosexuell arbetarklasskvinna. Att använda begreppet *kvinnan* utan att synliggöra dessa skillnader innebär ett exkluderande av de som inte tillhör den förstnämnda gruppen.²⁷

Tidigare feminisms användning av begreppet *kvinnan* utgår dessutom från ett essentialistiskt tankesätt enligt Butler. Hela uppdelningen i kön och genus antyder att det finns ett biologiskt kön som är naturligt och primärt, till skillnad från genus som är socialt och språkligt skapat och därmed sekundärt. Butler menar att det inte existerar en sådan skillnad mellan kön och genus. Våra normsystem säger inte bara hur vi ska vara man eller kvinna utan också *att* vi ska vara man eller kvinna. Hela uppdelningen i två biologiska kön är lika socialt skapad som genus enligt Butler. Även den biologiska uppdelningen i kön består, precis som genus, av en konstruktion som är föränderlig. Våra kroppars anatomi existerar i en social verklighet och vad våra kroppar är bestäms av omgivande diskurser. Butler menar att begreppet *kvinnan* står under ständig förvandling och att feminismen bör betona att det är ett provisoriskt och instabilt begrepp. Visserligen är *kvinnan* i det samhället som vi lever i idag ett normerande begrepp som får stor betydelse för oss, men att fokusera på hur begreppet ständigt ändras ger möjlighet att betona att det inte behöver vara något självklart och tvingande.²⁸

När Butler fokuserar på begreppens föränderlighet och avsaknad av naturlighet använder hon sig av en *genealogisk* metod. En sådan metod går ut på att synliggöra att de begrepp som vi uppfattar som bestående, faktiskt har ändrats genom tiden, att visa att även de har en social historia. Metoden kritiserar diskurser som utgår från ett urtillstånd, en fullständig sanning, något naturligt som existerar oberoende av och utanför själva diskursen. Butler använder sig av genealogin för att visa att kategorierna *kvinnor* och *män* inte är naturliga, utan att de uppkommer inom ett samspel mellan makt och diskurser. Detta samspel sker inom det som Butler kallar för *den heterosexuella matrisen*.²⁹

Den heterosexuella matrisen är en diskurs som bygger på de heteronormativa antagandena att heterosexualitet är naturligt och att alla människor är, eller åtminstone borde vara, heterosexuella. Detta antagande bygger i sin tur på att vi delar upp människor i ett binärt motsatssystem bestående av två olika "biologiska" kön, *kvinnor* och *män*, som förväntas ha olika egenskaper, *feminina* respektive *maskulina*. Den obligatoriska heterosexualiteten är sedan del i att förstärka denna uppdelning och göra den

²⁷ Butler, Judith (2007). s. 10, 51.

²⁸ Butler, Judith (2006). s.30. Butler, Judith (2007). s. 11f, 56, 66.

²⁹ Butler, Judith (2005). s. 9. Butler, Judith (2006). s.30. Butler, Judith (2007) s. 8f.

hierarkisk. Kön, genus och sexualitet förväntas hänga ihop genom att exempelvis kvinnligt kodade kroppar väntas ha ett feminint beteende och begära manligt kodade kroppar med ett maskulint beteende. Vi kan inte förstå kroppar i sig, utan begripliga kroppar skapas kulturellt, med hjälp av begrepp och symboler, genom *den heterosexuella matrisen*.³⁰

Det är *den heterosexuella matrisen* som avgör vilka kroppar som ska anses vara "godkända" i ett samhälle. Den är avgörande för vad som ska ses som socialt acceptabelt. Särskilt viktigt är det heterosexuella begäret, men alla som på något sätt faller utanför den binära könsuppdelningen anses vara avvikande. Den som avviker riskerar olika former av bestraffningar, mer direkta som fängelse eller våld (i många delar av världen är homosexualitet exempelvis fortfarande förbjudet och män som går runt i klänning löper stor risk att bli misshandlade i dagens samhälle), eller mindre tydliga som marginalisering, stereotypisering och homofobi. Samtidigt gör avvikarna att gränserna för *den heterosexuella matrisen* synliggörs och därmed öppnas möjligheten för konkurrerande matriser upp.³¹

Butler menar även att varken "biologiskt" kön eller genus är ett *vara* utan ett *göra*. Det finns ingen som automatiskt är kvinna eller man utan vi görs ständigt till kvinnor och män genom *performativa handlingar*. Exempel på en performativ handling kan vara uttalandet att "*det blev en flicka/pojke*" när man talar om en nyfött barn, eller när en präst vid en vigselakt säger "*Härmed förklarar jag er man och hustru*". Genom sådana här uttalanden, och den pågående diskursiva verksamheten inom *den heterosexuella matrisen*, görs vi till kvinnor och män. Inom matrisen ryms uppmaningar och förbud runt hur vi ska agera beroende på vilket kön vi klassificeras som. Det finns skapade mallar för hur de kulturella ikonerna "Kvinnan" och "Mannen" ska bete sig. När vi följer dessa förbud och uppmaningar, och imiterar dessa kulturella ikoner, både produceras och reproduceras könsidentiteter. Vi utför konstituerande handlingar, som att klä oss och röra oss på det sätt som det kön vi har placerats inom förväntas göra, och på så sätt skapar vi oss själva som en kopia av de kulturella ikonerna.³²

Genom den pågående upprepning som sker inom *den heterosexuella matrisens* snäva ramar så ses matrisen så småningom som något naturligt och självklart. På så sätt blir även den manliga och heterosexistiska makten i samhället naturaliserad. Dock betonar Butler att imitationen aldrig kan göras på exakt samma sätt från gång på gång. Därmed innehåller varje upprepning en förändringspotential. Varje imitation kan leda till förskjutningar av hur de kulturella ikonerna uppfattas. Stabiliteten hos *den heterosexuella matrisen* är beroende av att dessa imitationer fortsätter, samtidigt som det är just inom dem som möjligheten till förändring bor. Butler menar att olika former av drag kan påskynda detta genom att avslöja den imitativa karaktären hos genusstrukturen, och därmed också dess tillfällighet.³³

---

³⁰ Butler, Judith (2005). s. 10. Butler, Judith (2007). s. 68f, samt fotnot 6 sid. 235f.

³¹ Butler, Judith (2005). s. 10f. Butler, Judith (2007). s. 68f.

³² Butler, Judith (2005). s. 9. Butler, Judith (2007). s. 87f. Tollin, Katharina & Törnqvist, Maria (2005). s. 114f, 126.

³³ Butler, Judith (2005). s. 88, 216. Butler, Judith (2006). s. 11.

1.4.3 Connell

I boken *Maskuliniteter* (Masculinities) vill Raewyn Connell³⁴ belysa att det inte bara finns *en* maskulinitet i samhället, utan flera olika maskuliniteter. Dessa produceras och reproduceras inom vårt institutionella och kulturella ramverk. Connell visar på att vid bildandet av olika sorters maskuliniteter får exempelvis klass- och rasskillnader betydelse. Men bara för att två personer har "samma" förutsättningar och befinner sig inom "samma" kulturella och institutionella omgivning är det inte säkert att samma typ av maskulinitet skapas. I studier runt skolor har man exempelvis kunnat se hur pojkar med liknande bakgrund, på samma skola, kunnat utveckla en maskulinitet, antingen som tillhörande "de tuffa grabbarna" som skapade sin maskulinitet genom att opponera sig mot skolan, dessa hamnade så småningom på fabriksgolvet, eller "rövslickarna", som följde de krav som skolan ställde på dem och senare kom att arbeta med akademiskt arbete.³⁵

Connell ansåg att det inte var tillräckligt att notera *att* det fanns skillnader mellan olika maskuliniteter, hon ville också se på *relationerna* mellan de olika formerna av maskulinitet. För att göra det introducerade hon begreppet *den hegemoniska maskuliniteten*. Hegemoni betyder "ledande ställning" och Connell har tagit begreppet från Antonio Gramscis analys av klassrelationer. Begreppet syftar till de processer som gör att en grupp med ledande position kan vidmakthålla den.³⁶

Relationerna mellan de olika formerna av maskulinitet har sitt ursprung i allianser, dominans och underordning. Olika maskuliniteter är placerade på olika nivåer inom den hierarkiska skalan. Detta är ingen fast och oföränderlig skala, tvärtom, den ändras ständigt, olika maskuliniteter hoppar upp och ner i hierarkin. *Den hegemoniska maskuliniteten* är den maskulinitet som för tillfället är högst upp på skalan, den som höjer sig över andra former av maskulinitet. Connell definierar den som: "*den konfiguration av genuspraktik som innehåller det för tillfället accepterade svaret på frågan om patriarkatets legitimitet*"³⁷. Hon menar att den är till för att garantera mäns överordnade position gentemot kvinnor.³⁸

Den maskulinitet, som i en viss tid hävdar auktoritet på bäst sätt, tar plats som *den hegemoniska maskuliniteten*. Denna maskulinitet behöver inte existera i vårt samhälle utan kan lika gärna utgöras av ett ideal som till exempel härstammar från en filmroll. Många av huvudgrenarna i dagens populärkultur behandlar idealmaskuliniteter. Allt från våra sportnyheter till vilda västern, thrillers och filmer som kommer från Hollywood. De är en del av det aktiva försvar som existerar för *den hegemoniska maskuliniteten* och legitimeringen av heterosexuella mäns dominans i samhället. För *den hegemoniska maskuliniteten* är inte säker, om den ifrågasätts kan den förlora

---

³⁴ När boken skrevs hette Connell: Robert William Connell. Hon har därefter genomgått ett könsbyte och heter numera Raewyn. I den här redogörelsen över Connells teorier väljer jag att referera till Connell som en kvinna eftersom att det är det som både samhället och hon själv identifierar sig som i dag.

³⁵ Connell, Raewyn (2008). s. 69ff.

³⁶ Connell, Raewyn (2008). s. 71, 115.

³⁷ Connell, Raewyn (2008). s. 115.

³⁸ Connell, Raewyn (2008). s. 71f, 115.

sin dominans och någon annan maskulinitet kan konstruera en ny hegemoni. Den ser inte heller likadan ut över tiden, eller överallt. Såväl hierarkin som de olika formerna av maskulinitet är konstruerade och därmed föränderliga.³⁹

Alla män måste förhålla sig till *den hegemoniska maskuliniteten*. Den utgör en norm för hur män ska bete sig och vill man avvika från den behöver man aktivt förhandla bort den. Hegemonin bygger på att vissa maskuliniteter dominerar andra underordnade maskuliniteter. Heterosexuella män dominerar exempelvis underordnade homosexuella män. De homosexuella männen hamnar i botten av männens genushierarki. De får bland annat utstå politisk och kulturell uteslutning, smutskastning och både legalt våld och gatuvåld. De anses sakna maskulinitet. Det är dock inte bara de homosexuella männen som utesluts från den hegemoniska maskuliniteten, det finns också heterosexuella män som är uteslutna. Dessa män kallas mesar, töntar, morsgrisar, med mera, epitet som visar att associationer med femininet är basen för uteslutningen.⁴⁰

Det är väldigt få män som till fullo lever upp till den hegemoniska maskuliniteten, men i stort sett alla män får ändå ut fördelar av den. Det beror på att den legitimerar det patriarkat som ger män fördelar i förhållande till kvinnor. Män får exempelvis generellt sätt både mer makt och lön än kvinnor, oavsett om de uppfyller de normer som *den hegemoniska maskuliniteten* innebär, eller inte.⁴¹

Connell påpekar att det är svårt att tro att den stora ojämställdhet mellan könen, som finns i vårt samhälle, hade varit möjlig utan våldsanvändning. Hon påpekar att män står för en stor majoritet av det våld som brukas. Våld är en del av dominanssystemet, men som samtidigt visar på dess brister. Om en hierarki skulle vara legitim skulle våldet inte behövas. Connell menar även att den stora omfattningen av våldsanvändningen i dag, pekar på att det finns kristendenser inom dagens genusordning.⁴²

1.5 Material

Jag har valt att använda mig av hovrättsdomar från april 2011 till december 2011 som grund för uppsatsens analys. Vid juridiska studier i allmänhet, är domar från Högsta domstolen att föredra när urvalet av material ska göras, då dessa har högre auktoritet och en prejudicerande verkan. Denna studie är dock ingen klassisk juridisk studie då den fokuserar på konstruktionen av GärningsMannen, därmed spelar det ingen roll vilken domstolsinstans som domarna som studeras kommer från. Tingsrättens domar har också blivit en viktig del av mitt material. Detta då tingsrättens domskäl ofta är mer omfattande än hovrättens, och det är vanligt förekommande att hovrätten håller med tingsrätten i sina domskäl. I min analys av hovrättsdomar har jag

---

³⁹ Connell, Raewyn (2008). s. 71f, 114f, 223f.

⁴⁰ Connell, Raewyn (2008). s. 72, 116f, 177.

⁴¹ Connell, Raewyn (2008). s. 117, 120.

⁴² Connell, Raewyn (2008). s. 121f.

således valt att även innefatta de tingsrättsdomar som föregår hovrättens prövning.

Valet att studera hovrättsdomarna från den aktuella perioden har gjorts utifrån flera skäl. Dels är domarna relativt nya och därmed ges möjlighet att studera en konstruktion av GärningsMannen som är aktuell. Om uppsatsen istället valt att studera domar från Högsta domstolen hade urvalet antingen gjorts utifrån betydligt färre domar eller behövt omfatta en mycket längre period bakåt i tiden. Hovrättsdomar innebär dessutom ett mer geografiskt spritt material än om uppsatsen skulle ha fokuserat på domar från en specifik tingsrätt. Vidare är april 2011 den tidpunkt då samtliga hovrättsdomar började läggas upp på databasen Karnov, något som innebar möjligheter att på ett lättöverskådligt sätt leta igenom materialet.

Urvalet har begränsats till sexualbrottsdomar och misshandelsdomar.⁴³ Både fällande och friande domar har tagits med då de är lika intressanta vid studiet av konstruktionen av GärningsMannen. Fokus i urvalsprocessen var till en början att hitta domar med kvinnliga tilltalade, detta då dessa är färre till antalet, och därmed svårare att hitta. Framförallt inom sexualbrotten är andelen kvinnor som är åtalade få. Urvalet kompletterades senare med domar där män varit tilltalade. Då syftet inte har varit att jämföra domar med manliga och kvinnliga tilltalade rätt av har själva utväljandet inte styrts av att hitta så lika brott som möjligt. Istället har jag fokuserat på att hitta domar med tillräckligt ingående domskäl för att en givande analys ska vara möjlig. Valet av material har utgått från vilka domar som haft en utförlig argumentation och som sagt något om gärningspersonens egenskaper. De domar med tillräckligt omfattande resonemang för att möjliggöra en givande analys. Domar där utgången inte har varit självklar blir därför extra intressanta.

Materialet har begränsats till sex stycken sexualbrottsdomar och tolv misshandelsdomar. Totalt sett har jag valt ut arton domar till min analys. Misshandelsdomarna har valts efter att jag gått igenom 36 domar där hälften av gärningspersonerna var kvinnor och hälften män. Bland dessa valdes sex stycken med manliga gärningspersoner och sex stycken med kvinnliga gärningspersoner ut som underlag till analysen. Sexualbrottsdomarna valdes efter att först ha tagit fram fyra domar med kvinnliga gärningspersoner från den aktuella perioden. Av dessa valde jag senare ut två stycken som jag tagit med i min analys. Därefter gick jag igenom sju sexualbrottsdomar med manliga gärningspersoner, varav fyra stycken valdes ut för närmare analys.⁴⁴ Som redan påpekats ovan, under mitt metodavsnitt, så utgår

---

⁴³ Misshandelsdomar är de domar som rubriceras misshandel eller grov misshandel medan sexualbrottsdomar omfattar betydligt fler rubriceringar. Som sexualbrott definieras i denna uppsats de brottsrubriceringar som återfinns i 6 kap. 1-6 §§ samt 9-11 §§ i BrB.

⁴⁴ Urvalsprocessen har varit lite snårig då Karnov under uppsatsens gång gjorde om sin sökfunktion. Processen inleddes med att gå igenom alla sexualbrottsdomar som var publicerade under den aktuella perioden. Bland dessa fann jag fyra stycken med kvinnliga gärningspersoner. Sedan sökte jag genom det betydligt större materialet med misshandelsdomar från 2011 genom att söka på *misshandel* och *tilltalad*. Detta gav mig 997 träffar. När jag tittat igenom 150 av dessa hade jag funnit mina arton domar med kvinnliga gärningspersoner. Sedan förändrades Karnovs sökfunktion så att man inte längre kunde söka enbart bland alla domar från ett visst år. Förändringen innebar att man vid en sökning på *misshandel* och *tilltalad* inte enbart kunde få fram träffar från 2011 utan plötsligt kom

uppsatsen från en kvalitativ metod och därmed är ett representativt urval inte viktigt.

Till mitt teoretiska ramverk har en mängd böcker av olika författare används. Urvalet har här styrts av vilka författare som presenterat teorier i sina verk som kan vara till hjälp i uppsatsens analys. Som stöd till uppsatsens metodavsnitt har även litteratur om diskursanalys används.

Den del av uppsatsen som rör gällande rätt har använt det material som rättskälleläran hänvisar till. Med andra ord lagar, förarbeten, praxis och doktrin. Valet av vilka bestämmelser som jag har tittat närmare på har gjorts dels utifrån vilka rättsliga bedömningar som finns i de aktuella hovrättsmålen men också utifrån principen att sådan lagstiftning som säger något om gärningspersonens egenskaper är mest intressant för studien.

1.6 Användning av kön

Denna del består av tre avsnitt som har gemensamt att alla rör den språkliga användningen av kön inom uppsatsen. Det första avsnittet tar upp hur jag använder mig av, och definierar, kategorierna kvinna och man. Det andra behandlar min användning av hon, han och hen som pronomen. I det tredje och sista avsnittet beskriver jag vad jag menar med gärningsperson, gärningsman och GärningMan.

1.6.1 Juridiskt kön

Jag använder mig i denna uppsats av den juridiska uppdelningen av människor i könen ”kvinna” och ”man”. Ett nyfött barn anses antingen vara pojke eller flicka vid födseln och tilldelas ett personnummer därefter. Ett barn som klassificeras som flicka får en jämn näst sista siffra i sitt personnummer, och ett barn som klassificeras som pojke får en ojämn.⁴⁵ I dagens samhälle påverkar denna klassificering oss i stor utsträckning. Det finns visserligen en möjlighet för människor att under vissa förutsättningar byta sitt juridiska kön⁴⁶, men det går inte att välja att inte bli klassificerad som något av dessa två.

Denna uppdelning av människor ses i dagens samhälle som oproblematiserad, som något självklart som inte går att ifrågasätta. Att använda den rätt av, och därmed kalla människor för antingen kvinnor eller män, riskerar att reproducera denna syn, och på så sätt förstärka bilden av tvåkönsmodellen som något naturligt och något som går att ta för givet.

För att kunna studera om denna uppdelning har betydelse i hovrätternas domar krävs dock en användning av den, trots att en sådan användning riskerar reproducera denna uppdelning, och legitimeringen av den. Därför

---

alla år och alla instanser upp på denna sökning vilket innebar en enorm mängd träffar. Urvalet av domar med manliga gärningspersoner fick såldes gå till på annat sätt. Både misshandels- och sexualbrottsdomarna valdes utifrån de som var längst ner på listan över alla domar som hade kommit 2011. På så sätt valdes de senaste domarna från perioden.

⁴⁵ 18§ Folkbokföringslag (1991:481).

⁴⁶ Se mer härom i Lag (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall.

använder jag mig av, som ovan nämnt, just den juridiska uppdelningen av människor i kön. Valet att göra det har gjorts då denna uppdelning, även om den precis som andra uppdelningar må vara konstruerad, i praktiken påverkar människor mycket och därmed blir en uppdelning som får konsekvenser inom samhället.

När jag i uppsatsen använder orden kvinna och man menas det juridiska kön som en person *för tillfället* är tilldelad. Därför har i första hand den näst sista siffran i den tilltalades personnummer används för att fastställa en persons kön. I domar där detta inte har framkommit (domarna som publiceras på Karnov har i vissa fall anonymiserats) har domstolens benämning av personen som ”han” eller ”hon” varit avgörande. Påpekas bör dock att inget av detta behöver betyda att personen själv ser sig som tillhörande det könet som hen placerats i, eller att domstolen har uppfattat hen som en ”riktig” man eller kvinna.

1.6.2 Hen, hon och han

Jag använder mig inom uppsatsen av han eller hon som pronomen i de fall där det är av vikt att betona vilket juridiskt kön en person för tillfället är placerad inom, samt då jag refererar till författare. I fall där det är oklart om personen klassificeras som man eller kvinna, eller där detta är irrelevant för uppsatsen, har jag istället använt hen. Hen är ett pronomen som börjat användas mer och mer på sista tiden vilket föranlett en livlig debatt. Svenska språkrådet rekommenderar att hen inte böjs i objektsform, men att genitivformen blir hens. Istället för exempelvis *hon, henne, hennes* rekommenderas alltså att hen böjs: *hen, hen, hens*.⁴⁷

Jag har valt att använda *hen* främst på grund av att det är betydligt enklare att skriva *hen* istället för ”*han eller hon*” vid tillfällen där det saknas relevans eller vetskap om personen som beskrivs är en man eller kvinna. Exempelvis är det enklare att, när man talar om domare generellt, skriva: ”*när en domare dömer kan hen inte undgå att utgå från sina egna referensramar*” än att skriva ”*när en domare dömer kan han eller hon inte undgå att utgå från sina egna referensramar*”. En variant hade varit att välja att konsekvent benämna exempelvis domare för ”han” eller ”hon” genom hela uppsatsen. Detta innebär dock en risk för att en person med ospecificerat kön tolkas som man eller kvinna trots att det inte nödvändigtvis är fallet. En annan möjlighet hade varit att konsekvent använda *den*, det ordet riskerar dock att associeras till ett objekt och det kan bli svårt för läsaren att ta till sig texten. Ordet *den* är därför inte heller ultimatum. Jag anser att *hen* är att föredra som pronomen i dessa situationer.

Andra argument som brukar tas upp i användandet av *hen* är dels att det finns personer som varken ser sig själva som en *han* eller en *hon*, och därmed inte känner sig hemma i att bli könsuppdelade på detta sätt. I de domar som analyseras framkommer inte hur de tilltalade själva skulle vilja bli benämnda och analysen utgår från deras inplacering i olika juridiska kön.

---

⁴⁷ Svar på frågan ”Hur använder man hen?” i Språkrådets Frågelåda: <http://www.spraknamnden.se/sprakladan/ShowSearch.aspx?id=id=76815;objekttyp=lan>.

Därmed är detta argument inte av vikt för valet av användningen av *hen* i denna uppsats. Dessutom brukar ideologiska skäl till användandet av *hen* presenteras. Folk vill använda ordet för att belysa att könsuppdelningen i vårt samhälle inte är självklar. Jag anser att ordet *hen* kan vara viktigt för att belysa att alla människor inte känner att de hör hemma i något av de två juridiska kön som finns idag, och därmed har även ideologi spelat in i valet av att använda *hen*, även om det inte har varit det avgörande skälet.

1.6.3 Gärningsman, Gärningsperson och GärningsMan

När jag i uppsatsen använder mig av orden gärningsman, gärningsperson och GärningsMan, åsyftar jag olika saker. Gärningsman är det ord som används i lagtexten för den person som har begått ett brott, och det är fortfarande det vanligaste begreppet som används inom både media och doktrin.⁴⁸ Här används dock ordet enbart för att belysa att begreppet utgår från en man, och på så sätt kan förstärka bilden av att en brottsling främst är en man. För att beskriva någon som begått en brottslig gärning används istället ordet gärningsperson. Jag tycker att det ordet är att föredra då det är könsneutralt till sin karaktär och inte på samma sätt som ordet gärningsman riskerar att leda till associationer om att den som begått den brottsliga gärningen är tilldelad könet man. I de fall lagtexten benämner någon som gärningsman benämner jag således personen som gärningsperson. Likaså har gärningsmannaskap ersatts med gärningspersonskap.

Orden GärningsMan och GärningsMannen som skrivs med stort G i början och stort M i mitten, använder jag som ett begrepp för den konstruerade bilden av en ”riktig” brottsling. Ordet används som en parafrasering på ordet gärningsman. Min användning av begreppet gäller dock inte enbart personer som har blivit dömda för brott eftersom min analys kommer att utgå från både friande och fällande domar.

1.7 Avgränsningar

I enlighet med uppsatsens syfte har jag valt att fokusera på de egenskaper som gärningspersonerna i hovrätternas domar beskrivs ha. Detta innebär att i min framställning av gällande rätt har jag valt att inrikta mig på bestämmelser där egenskaper tas i beaktande i den rättsliga bedömningen. Min genomgång av gällande rätt ska varken ses som fullständig i den mån att den behandlar alla intressanta juridiska aspekter som blir aktuella i de analyserade domarna, men inte heller på så sätt att jag tar upp alla rekvisit på ett ingående sätt inom de rättsliga bestämmelser som jag har valt att fokusera på. Syftet har inte varit att redogöra för allt som tas upp i den bedömning som rätten måste göra för att veta om en viss paragraf är tillämplig eller inte, utan istället att identifiera diskurser som konstruerar

---

⁴⁸ Se mer om användningen av gärningsman och gärningsperson under 2.4.

GärningsMannen. Delar som fokuserar på offer, som visserligen också är intressanta, har därmed inte behandlats. Som en del av helhetsbilden har jag dock i vissa fall valt att ta upp sådant som nämnts om målsägarens egenskaper, detta om det till exempel har kontrasterats mot gärningspersonens, eller om de på annat sätt kan vara intressanta för konstruktionen av GärningsMannen.

Vidare har jag valt att avgränsa mig till att se på två olika brottstyper, misshandelsbrott och sexualbrott. Jag anser att dessa brott är intressanta då jag tror att det kan vara så att våra bilder skiljer sig åt när det kommer till en gärningsperson som begått ett misshandelsbrott, och en som begått ett sexualbrott. Dessutom tycker jag att det är intressant att se om föreställningar om kön blir tydligare i någon av de två brottstyperna. Både bland misshandelsbrott och bland sexualbrott är en klar majoritet av gärningspersonerna män. Det hade därför kunnat vara intressant att även studera exempelvis stöldbrott där könsfördelningen är mer jämn. Jag har dock bedömt att det är mer givande att se djupare på några fler sexualbrott och misshandelsbrott, än att blanda in ännu en brottstyp.

Antalet domar som jag går djupare in på är totalt arton stycken, och det bör betonas att studiens resultat inte ska ses representera alla hovrättsdomar under den aktuella perioden. Den diskursanalytiska metodens fördel är dock att den kan synliggöra djupgående resonemang hos det analyserade materialet. Resonemang som man senare kan undersöka om de återkommer inom andra domar än de undersökta.

När man bedriver en studie kan man inte undgå att gynna och missgynna olika sociala intressen beroende på vilka frågor som man ställer och vilket fokus man har.⁴⁹ I denna uppsats har genusvetenskapliga intressen fått ta stor plats och därmed har mycket av fokus lagts på frågor runt kön och sexualitet. Samtidigt har jag inte valt att fokusera på hur exempelvis etnicitet och klass framställs i domarna. Jag har heller inte valt att använda mig av ett intersektionellt perspektiv där alla dessa kategorier beaktas samtidigt, vilket hade kunnat synliggöra att konstruktionen av GärningsMannen kan konstrueras på olika sätt beroende av en mängd olika faktorer. En sådan analys av hovrättsdomar hade dock varit väldigt svår att genomföra då det sällan finns tillräckligt med information i domarna för att kunna bedriva en sådan studie på ett tillfredsställande sätt.

---

⁴⁹ Alvesson, Mats & Skoldberg, Kaj (2008). s. 23.

2 Män och kvinnor som gärningspersoner

2.1 Kapitlets upplägg

I det här kapitlet tar jag upp olika saker som rör män och kvinnor som gärningspersoner. Jag inleder med ett kortfattat avsnitt med statistik över hur stor andel kvinnor och män det är som anmäls, misstänks och lagförs för olika typer av brottslighet. Under 2.3 tar jag upp hur olika tidigare bedrivna studier har behandlat maskulinitet och femininitet i relation till gärningspersoner och offer. Jag fortsätter under 2.4 att beskriva hur kvinnor och män som begått brott behandlas inom den rättsliga processen. 2.5 är ett avsnitt som tar upp användningen av begreppen gärningsman och gärningsperson inom bland annat lagtext, doktrin och media. Slutligen följer under 2.6 en kortfattad sammanfattning av kapitlet.

2.2 Statistik över kvinnor och män som gärningspersoner

När det gäller brottsligheten i stort i vårt samhälle är en klar majoritet av både de anmälda och lagförda personerna män. Enligt siffror som varit relativt konstanta under flera år har endast 15 % av de anmälda och 20 % av de lagförda brotten begåtts av kvinnliga gärningspersoner. När det kommer till brott mot person uppgår kvinnorna enbart till 10 % av de lagförda förövarna medan de uppgår till 40 % vid vissa typer av förmögenhetsbrott.⁵⁰

Vid de brottstyper som jag studerar i denna uppsats, sexualbrott och misshandelsbrott, är även här en klar majoritet av de misstänkta gärningspersonerna män. Statistiska undersökningar från 2010 och 2011 publicerade på BRÅ:s hemsida visar att endast cirka 2 % av dem som var misstänkta för sexualbrott var kvinnor, samtidigt utgjorde kvinnorna 97 % av offren. Vid misshandelsbrotten i stort var 85 % av de misstänkta män. Här utgjorde även männen den största kategorin bland de utsatta, 60 % av offren. Vid de fall som gällde misshandel av kvinnor bestod även här 85 % av de misstänkta av män.⁵¹

---

⁵⁰ Diesen, Christian (2005). s. 212.

⁵¹ Siffror gällande brottslighet 2010 och 2011 hämtade från BRÅ:s hemsida:
<http://www.bra.se/bra/brott--statistik/valdtakt-och-sexualbrott.html>,
<http://www.bra.se/bra/brott--statistik/vald-och-misshandel.html>,
<http://www.bra.se/bra/brott--statistik/kvinnomisshandel.html>.

2.3 Maskulinitet och femininitet hos gärningspersoner och offer

Som jag nämnt i min inledning har mannen och pojken utgjort normen vid kriminologiska studier. Travis Hirschis studie som handlade om varför vissa människor inte begår brott bortsåg exempelvis helt från kön, trots att det är den troligtvis största skillnaden mellan dem som begår brott och de som inte gör det. I den mån kvinnor har tagits med så har de ofta utgjort ”det andra könet”. Mäns kriminalitet har setts som det normala och kvinnans kriminalitet har studerats som en särart.⁵²

På senare tid har även kvinnor som gärningspersoner uppmärksammats i en mängd olika studier. I antologin *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet: genusperspektiv inom svensk kriminalitet* som publicerades 2003, presenteras exempelvis tretton olika texter som behandlar kriminologin utifrån genusteoretiska perspektiv. Flera av dessa belyser hur olika föreställningar om såväl kvinnor och män, som maskulinitet och femininitet, kan relateras till föreställningar om brottslingar och offer. Ingrid Lander konstaterar exempelvis i andra kapitlet att kvinnan tillskrivs egenskaper som svaghet och rädsla, samt att det feminina förknippas med dygd, moral och moderskap. Kvinnans sexualitet anses vara mindre pockande i jämförelse med mannens och konstruktionen av femininitet påverkas starkt av konstruktionen av kvinnans sexualitet vilken i sig präglas av moraluppfattningar och dygd. Ytterst innebär detta enligt Lander en kontroll av kvinnans sexualitet.⁵³

I antologins sjätte kapitel tar Tove Pettersson upp att det finns olika åsikter om huruvida man ska tolka kvinnors våld som att de iscensätter en femininitet eller en maskulinitet. Själv menar hon att femininitet *kan* innebära aktivitet, överordning och styrka (sådant som annars klassas som maskulint), men att den främst kan göra det i förhållande till andra femininiteter.⁵⁴ Christina Ericsson fortsätter i tionde kapitlet med att konstatera att i sin studie av kriminalpolitiska motioner så beskrevs manliga, men inte kvinnliga, lagöverträdare som kalkylerande varelser med fri vilja. Ericsson tar även upp Nils Christies konstaterande att ju mer idealiskt ett offer är desto mer idealisk blir gärningspersonen och vice versa. Offer och gärningsperson är alltså beroende av varandra för hur de bedöms.⁵⁵ Även Vanja Lundgren, Lotta Petterson och Eva Tiby tar i fjärde kapitlet upp Christies begrepp *det idealiska offret* och preciserar att det innehåller en förmodan om ett offer som är svagt, respektabelt och som inte vid ”fel tillfälle” upprätthåller sig på ”fel plats”.⁵⁶

Två andra som har behandlat föreställningar maskulinitet och femininitet i relation till gärningspersoner och offer är Birgitta Svensson i sin text *Könets destabilisering – kvinnor som våldsverkare och*

---

⁵² Lander, Ingrid, Pettersson, Tove & Tiby, Eva (red.) (2003). s. 9. Lander, Ingrid, (2003). s. 23.

⁵³ Lander, Ingrid, (2003). s. 34, 40f.

⁵⁴ Pettersson, Tove (2003). s. 139, 145.

⁵⁵ Ericson, Christina (2003). s. 263f.

⁵⁶ Lundgren, Vanja, Petterson, Lotta, Tiby, Eva (2003). s. 77.

gärningsmän, som publicerades 2004, och Veronica Burcar i sin avhandling *Gestaltningar av offererfarenheter: samtal med unga män som utsatts för brott*, som publicerades 2005. Svensson fokuserar, som titeln antyder, på hur kvinnliga gärningspersoner genom att ta till våld (en handling som kodas som maskulin) destabiliserar gränserna mellan manligt och kvinnligt. Användandet av våld är den tydligaste markeringen av både manlighet och manlig dominans inom vårt samhälle. Överlag kodas brottslighet som manligt. En idealisk kvinna ska inte bruka våld eller ägna sig åt annan brottslighet, utan ska istället hålla sig inom den heterosexuella kärnfamiljens mall, där moderskapet är centralt. Svensson menar att, eftersom kvinnor som använder sig av våld går utanför normen som sätter gränsen för vad som anses vara kvinnligt, så visar dessa kvinnor genom sitt våldsanvändande hur kön konstrueras. Det är inte det kriminella förfarandet i sig, utan brottet mot könsnormerna, som Svensson menar destabiliserar könsgränserna mellan manligt och kvinnligt.⁵⁷ Svensson tar stöd i Judith Halberstams undersökning om vad kvinnlig maskulinitet har betytt för könsordningen. Halberstam menar att kvinnor som antar ett manligt genus, alltså betar sig maskulint, visar på hur maskuliniteten konstrueras som maskulinitet. Brottet mot normen blottlägger att den är en social konstruktion som är möjlig att bryta.⁵⁸

Burcar vänder på myntet och fokuserar i sin avhandling på mannen som offer. Hon belyser att det ses som något ”kvinnligt” att vara känslomässig och att en man som ger uttryck för sina känslor därför lätt klassas som kvinnlig. Att ha kontroll över sina känslor, utöva självbehärskning och vara självständig, har inom den västerländska kulturen länge ansetts vara manliga dygder. Manlighet associeras överlag med styrka, aktivitet och handlingskraft, vilket anses vara positiva attribut. Då ett idealt brottsoffer istället är bräckligt, passivt och maktlöst, blir mannen som offer en bild som skapar oordning i vår föreställningsvärld. När offerpositionen förknippas med vekhet och sårbarhet, och ett offer som en person som är oskyldig och i behov av hjälp då hen inte kan försvara sig själv, blir ”manlig” och ”offer” en problematisk kombination. Manliga offer tycks till och med kunna hota den generella diskursen som finns runt offer idag menar Burcar.⁵⁹

De egenskaper som förknippas med män innebär dock inte alltid positiva associationer. Det är även just dessa egenskaper som återfinns i skildringar av förövare vid brott. Överlag anses inte lindrigare våld män emellan vara något märkligt. Burcar tar exempelvis upp uttrycket ”pojkar är pojkar” som kan yttras för att markera att det inte går att förvänta sig av pojkar att de ska bete sig på något annat sätt, man kan inte förvänta sig samma sak av pojkar som av flickor. Bråk mellan män är något som vi är vana med. Även om vi kanske blir upprörda över deras beteende, så förvånar det oss inte. Unga män som värstingar, ligister, förövare ger oss inte positiva associationer, men de passerar utan att störa vår föreställningsvärld på det sätt som unga män som brottsoffer gör.⁶⁰

---

⁵⁷ Svensson. Birgitta (2004). s. 148f. 155, 157f.

⁵⁸ Svensson. Birgitta (2004). s. 159. Halberstam, Judith (1998) s. 1f.

⁵⁹ Burcar, Veronika (2005). s. 20f, 107, 161.

⁶⁰ Burcar, Veronika (2005). s. 20f, 161.

2.4 Kvinnor och män i den rättsliga processen

Christian Diesen tar i boken *Likhet inför lagen* upp att en sådan likhet inte är absolut eftersom det inte ens i lagstiftningen finns en total likhet inför lagen. Olika kategorier av människor har en särskilt gynnande ställning stadgad i lagtexten. Det gäller främst barn men även äldre och kvinnor. I RB 24 kap. 4§ ges exempelvis kvinnor med nyfödda barn en möjlighet att slippa bli häktade. Kvinnor särbehandlas även när det kommer till att det endast är de som kan utgöra offer enligt BrB 4 kap. 4a paragrafens bestämmelser om *grov kvinnofridskränkning*. Dessutom är det bara kvinnor som kan vara förövare för brottet *barnadråp* som anges i BrB 3 kap. 3§.⁶¹

Förutom att det förekommer särbehandling i lagstiftning finns det också mycket som tyder på att kvinnor behandlas annorlunda vid en del av de bedömningar som sker i den rättsliga processen. Enligt en undersökning som Åklagarmyndigheten har gjort talar mycket för att kvinnor bedöms lindrigare när det kommer till val av påföljd, man talar om en ”kvinnorabatt”. Kvinnor dömdes exempelvis i högre grad än män till skyddstillsyn eller villkorlig dom istället för fängelse vid misshandel av normalgraden. Christian Diesen påpekar att det finns ont om forskning som studerat huruvida kvinnliga gärningspersoner behandlas lindrigare än manliga i den rättsliga processen, men han menar att det är en rimlig hypotes att kvinnor blir positivt särbehandlade så länge de inte passerar gränsen för den traditionella kvinnorollen. Överskrider de denna gräns torde det förekomma att de särbehandlas negativt. Diesen menar att äldre kvinnor oftare borde lyckas hålla sig inom denna gräns och att de därför i större grad än yngre kvinnor blir föremål för positiv särbehandling. Ett exempel på att de blir bättre behandlade är att de får mer gynnsamma förhållanden vid häktning än män.⁶²

När det kommer till yngre kvinnor hänvisar Diesen till en undersökning av Astrid Schylter rörande unga flickor och pojkar som omhändertaras enligt LVU. Den studien visar på att flickor tidigare än pojkar anses hamna i en riskzon och kan omhändertaras för uppvisande av ett *asocialt beteende*. För pojkar kan mindre brott ses som en ”naturlig” del i deras utveckling medan det hos flickor kan anses utgöra ett varningstecken som bör tas itu med så fort som möjligt. Även att flickor har ett rikt sexualliv, att de ”knullar runt”, föranleder ofta (i vart fall i kombination med annat som anses alarmerande) ett tvångsomhändertagande. Hos pojkar i samma ålder ser man överhuvudtaget inte på vilka sexualvanor det har. Normerna för vad som anses utgöra ett *asocialt beteende* hos pojkar och flickor skiljer sig alltså åt betydligt vid den rättsliga bedömningen.⁶³

En annan studie som tyder på att kvinnliga gärningspersoner behandlas på ett annat sätt än manliga är Jenny Yourstone Cederwalls *Violent female offenders: facts and preconceptions*, som visar att kvinnor som döms för

⁶¹ Diesen, Christian (2005). s. 191, 194, 211.

⁶² Diesen, Christian (2005). s 214f, Åklagarmyndigheten (2007). s. 372.

⁶³ Diesen, Christian (2005). s 215.

olika typer av våldsbrott oftare än män döms till rättspsykiatrisk vård. Att en kvinna som begått ett våldsbrott kommer få en diagnos som föranleder att hon enligt rättsliga kriterier ses som psykisk sjuk, är två gånger mer troligt, än att en man får en. Den vanligaste diagnosen för kvinnor var *personlighetsstörning*, en diagnos som hos män inte i samma utsträckning associerades med en (i juridisk mening) psykisk sjukdom. Enligt Yourstone är detta en diagnos som man först tar till när man inte kan passa in gärningspersoner i någon annan diagnos. Detta innebär att tröskeln för när kvinnor ska anses psykiskt sjuka efter att ha begått ett våldsbrott är lägre än den är för män.⁶⁴

2.5 Gärningsman och gärningsperson

Som ovan nämnt (under 1.6.3) har jag valt att använda mig av begreppet *gärningsperson* när jag skriver om en person som har begått en brottslig gärning. Detta eftersom jag tycker att det är att föredra då det inte, på samma sätt som begreppet *gärningsman*, antyder att det är män som begår brott i vårt samhälle. Inom det juridiska språket är det dock fortfarande begreppet *gärningsman* som används mest även om begreppet *gärningsperson* används mer och mer.

I Nils Jareborgs lärobok *Allmän kriminalrätt* konstaterar Jareborg att språkbruket inom den svenska juridiken ”*knappast kan uppfattas som annat än ett uttryck för mansdominans*”.⁶⁵ Som en förmildrande omständighet till detta språkbruk framhåller han att män både begår betydligt fler och grövre brott än kvinnor. Jareborg påpekar att begreppet *gärningsperson* har börjat användas inom viss juridisk litteratur men han väljer själv ändå använda begreppet *gärningsman* i läroboken. Detta val motiverar han med att den juridiska innebörden i begreppet *gärningsmannaskap* inte skulle kunna gå att ersätta med *gärningspersonskap* och att begreppet *gärningsman* därmed måste behållas.⁶⁶ I Petter Asps och Magnus Ulvängs omarbetade version av Jareborgs bok, *Kriminalrättens grunder*, har de valt att behålla Jareborgs resonemang⁶⁷ och har även de, med samma motiveringar, valt att använda begreppet *gärningsman* i sin bok som publicerades 2010.⁶⁸

Jareborg menar (inte motsagd av Asp och Ulväng) att språkbruket är ett uttryck för mansdominans, men att associationen inte är särskilt farlig eftersom de flesta som begår brott är män. Dessutom menar han att begreppet måste behållas för att *gärningspersonskap* inte skulle kunna ta över den juridiska meningen som *gärningsmannaskap* har. Jag anser inte att något av Jareborgs argument är hållbara. Bara för att majoriteten av förövarna i vårt samhälle är män så betyder det inte att det är oproblematiskt att den som begår en brottslig gärning betecknas med ett ord som associeras

---

⁶⁴ Yourstone Cederwall, Jenny (2008). 1, 9, 24f.

⁶⁵ Jareborg, Nils (2001). s. 7.

⁶⁶ Jareborg, Nils (2001). s. 7.

⁶⁷ Med den lilla ändringen att de anger att det är ”knappt 20 procent kvinnor” som döms för brott istället för som Jareborg angav ”cirka femton procent kvinnor”.

⁶⁸ Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). *Kriminalrättens grunder*. s. 7.

med män. Det är trots allt så att både kvinnor och män begår brott och därmed borde begreppet som betecknar brottslingar vara könsneutralt.

Jareborgs andra argument utgår från att det inte går att förflytta innebörden i ett begrepp från ett till ett annat. Varför skulle det vara så? Varför skulle det inte gå att överföra innebörden av det juridiska begreppet gärningsmannaskap till ordet gärningspersonskap? Om vi skulle bestämma oss för att konsekvent byta ut ordet gärningsman med ordet gärningsperson i lagtexten, ser jag ingen anledning till att begreppet gärningspersonskap inte skulle kunna ersätta ordet gärningsmannaskap. Enligt min mening tycks det som att Jareborg vill behålla begreppet för att det är ett befintligt begrepp, inte för att det skulle vara bättre än ett könsneutralt begrepp.

Som Jareborg påpekar används redan ordet gärningsperson inom flera juridiska sammanhang, men det är också förekommande i många icke-juridiska sammanhang. Brottsförebyggande rådet använder ofta termen vid sin publicering av statistik. Vid en sökning på Brå:s hemsida får man 309 träffar när man söker på gärningsperson samtidigt som man får 278 träffar när man söker på gärningsman.⁶⁹ Detta kan jämföras med en sökning på gärningsperson vid sökmotorn Google som ger 14 900 träffar, samtidigt som en sökning på gärningsman vid samma sökmotor ger 801 000 träffar.⁷⁰ Träffarna på gärningsperson kommer från spridda källor, allt från bloggar och dagspress till kommuners hemsidor, juridiska examensarbeten och ovan nämnda Brottsförebyggande rådet.

Söker man istället på ordet gärningsperson på de juridiska databaserna Karnov och Zeteo får man inte särskilt många träffar. På Zeteo ger en sökning på ordet gärningsperson enbart fem träffar medan en sökning på ordet gärningsman ger 4078 träffar. På Karnov är förhållandena liknande, en sökning på gärningsperson ger 15 träffar och en sökning på gärningsman ger 4415 träffar. De träffar som dyker upp vid sökningen på gärningsperson härstammar från olika håll. På Karnov kommer fem från propositioner, fem från Svensk Juristtidning, fyra från hovrättsdomar och ett från Brottsmyndighetens referatsamling 2012. På Zeteo härstammar två från dess egna lagkommentarer, en från en proposition, en från Svensk Juristtidning och en från ett beslut hos nämnden för brottsskadeersättning.⁷¹ Det finns alltså en spridd användning av begreppet gärningsperson och det får ses som etablerat både inom- och utomjuridiskt. Begreppet gärningsman är dock betydligt vanligare att använda och är det enda som används i lagtext idag.

Begreppet gärningspersonskap tycks inte vara lika etablerat. En sökning på begreppet på Google ger bara tre träffar (att jämföra 5190 träffar vid sökning på gärningsmannaskap).⁷² Två av dessa kritiserar Jareborgs ovan nämnda uttalande om att gärningspersonskap inte skulle kunna användas, men använder sig inte själva av begreppet, och enbart en, en avhandling inom kriminologi, använder sig av ordet synonymt med gärningsmannaskap. Varken på Karnov eller Zeteo ger en sökning på gärningspersonskap några träffar alls medan en sökning på

---

⁶⁹ Sökningar på <http://www.bra.se/bra.html>.

⁷⁰ Sökningar på <http://www.google.se/>.

⁷¹ Sökningar på: <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> och <http://juridik.karnovgroup.se.ludwig.lub.lu.se/>.

⁷² Sökning på <http://www.google.se/>.

gärningsmannaskap ger 193 träffar på Karnov och 173 på Zeteo⁷³. Att gärningspersonskap inte har börjat användas i någon större utsträckning betyder dock inte att det skulle vara omöjligt att framöver börja använda det som en term avsedd att ersätta termen gärningsmannaskap.⁷⁴

2.6 Sammanfattning

I kapitlet har jag tagit upp att män begår betydligt fler brott än kvinnor. Det är även de attribut som associeras med maskulinitet som också associeras med människor som begår brott. Offer däremot bör ha egenskaper som förknippas med femininitet för att vara ideala. Män som offer och kvinnor som gärningspersoner är kombinationer som stör vår tankevärld, men innebär kanske också en möjlighet till att få oss att tänka i nya banor. Även behandlingen av gärningspersoner inom den rättsliga processen skiljer sig åt beroende på om gärningspersonen klassificeras som kvinna eller man. Detta gäller både uttryckligen i lagtext i vissa fall, samt i domstolarnas bedömning av exempelvis påföljdsval eller om en person ska anses lida av en psykisk störning. Även begreppet gärningsman är del av ett juridiskt språkbruk som är ett uttryck för mansdominans. I viss mån har begreppet gärningsperson kommit att ersätta gärningsman i en del sammanhang. Gärningsman är dock fortfarande det begrepp som är vanligast i de flesta sammanhang och det är även det ordet som används i dagens lagtext.

Nästa kapitel behandlar gällande rätt och tar upp olika bestämmelser som kan föranleda att domstolen vid sin bedömning kommer in på en diskussion gällande gärningspersonens beteende, egenskaper och person.

---

⁷³ Sökningar på: <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> och <http://juridik.karnovgroup.se.ludwig.lub.lu.se/>.

⁷⁴ Något som jag har valt att göra i mitt fjärde kapitel.

3 Den juridiska bedömningen

3.1 Kapitlets upplägg

Det här kapitlet innehåller en redogörelse för de bestämmelser som ligger bakom de bedömningar i hovrätternas domar som jag analyserar närmare, det vill säga invändning om nödvärn, gradindelning, straffvärdering, påföljdsval och straffmätning. Dessa bestämmelser har gemensamt att de kan innebära att det blir aktuellt för domstolen att diskutera egenskaper och beteende hos gärningspersonen vid bedömningen. Kapitlet är även ägnat att ligga till grund för min diskursanalys av bestämmelserna i fråga. Diskursanalysen påbörjas i nästa kapitel, kapitel fyra, och analyseras närmare i mitt avslutande kapitel, kapitel fem.

Jag har inte valt att ta upp alla de moment som en domstol går igenom vid ett fastställande av en dom, utan jag har valt ut just dem som gäller bedömningar där gärningspersonens beteende, person eller egenskaper kan komma att diskuteras. Det är även de rekvisit som behandlar just dessa bedömningar som jag har koncentrerat min framställning på. Andra delar av bedömningarna har jag kortfattat tagit upp för att ge läsaren en helhetsbild av de aktuella bestämmelserna, detta då annat än gärningspersonens egenskaper och person kan komma att avgöra domstolens slutsatser. De olika momenten presenteras i den ordning som domstolen beaktar dem.

3.2 Nödvärn och nödvärnsexcess

Bestämmelsen om nödvärn regleras i BrB 24 kap. 1§ och där anges att om någon begår en straffbelagd gärning när hen har nödvärnsrätt ska detta endast anses utgöra ett brott om *”den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig”*.⁷⁵ Är gärningen inte uppenbart oförsvarlig ska hen som använt sin rätt till nödvärn alltså inte få något straffrättsligt ansvar. Även en person som hjälper någon som befinner sig i en nödvärnssituation har rätt att gå fri från ansvar enligt BrB 24 kap. 5§. Man har dock inte rätt att använda sig av nödvärn mot en nödvärnshandling.⁷⁶

Nödvärnsrätt föreligger i fyra olika situationer. För det första mot en gärningsperson som antingen har påbörjat ett brottsligt angrepp mot person eller egendom, eller då ett sådant övergrepp från gärningspersonen är överhängande. För det andra mot en gärningsperson som med våld eller hot om våld hindrar att egendom återtas på bar gärning. För det tredje mot en gärningsperson som olovligen har trängt sig in i exempelvis ett rum eller fartyg eller om hen försöker göra det. Slutligen föreligger även nödvärnsrätt

---

⁷⁵ BrB 24 kap. 1§ 1st.

⁷⁶ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zetee) kommentaren till 24 kap. 1§.

om en gärningsperson vägrar att lämna en bostad efter att ha blivit tillsagd att göra det.⁷⁷

Vid bedömningen om något är uppenbart oförsvarligt eller inte, den så kallade *försvarlighetsbedömningen*, beaktas både den angripnas och angriparens egenskaper, om det var ett plötsligt eller oväntat angrepp och de yttre omständigheterna som angreppet sker under. Om det användes en kniv vid angreppet ger det exempelvis rätt till mer våld från den angripnes sida än om angrepp har skett med endast knytnävar. På samma sätt är det mer försvarligt med kraftigare våld om det rör sig om ett livsfarligt angrepp och inte ett sådant på egendom som är möjligt att ersätta.⁷⁸

När det kommer till angriparens och den angripnes egenskaper anses den angripne ha rätt att använda mer våld mot en angripare som är stark, upphetsad eller på annat sett kan ses som extra farlig. Bland annat kan angriparens motiv vägas in i bedömningen. Den angripne bör däremot vara försiktig när hen använder våld mot en angripare som är psykiskt sjuk eller ett barn. Berusning hos angriparen kan anses ge anledning att använda kraftigare våld mot hen då hen kan vara farligare än om hen vore nykter. Samtidigt kan berusning leda till att det är lätt att freda sig mot en angripare och i dessa fall kan berusning ge rätt till mindre våldsutövning från den angripne. Även den angripnes styrka kan komma att beaktas. För en person som är väldigt stark kan det vara uppenbart oförsvarligt att använda ett tillhygge till sitt försvar, men om hen befunnit sig i samma situation och varit mindre stark hade det kunnat ses som försvarligt. Det ställs även större krav på återhållsamhet om den angripne genom sin utbildning anses ha särskilda möjligheter att kunna hantera en våldssituation.⁷⁹

Om en person (nedan kallad gärningspersonen) som befunnit sig i en nödvärnssituation exempelvis har utövat våld som är uppenbart oförsvarligt kan bestämmelsen om nödvärnsexcess i 24 kap. 6 § BrB bli aktuell. Den stadgar att trots att en person gått över gränsen för vad som är uppenbart oförsvarligt så ska hen ändå gå fri från ansvar om omständigheterna var sådana att hen *svårligen kunde besinna sig*. Vid bedömningen om gärningspersonen svårligen kunde besinna sig tittar man på farans art och tiden som hen hade på sig att reagera på ett adekvat sätt. Man ser även på de individuella egenskaperna hos gärningspersonen, egenskaper som kan komma att bli avgörande för bedömningen. Nervositet, häftigt lynne och lättskrämdhet är egenskaper som kan ses påverka möjligheten att besinna sig, det ställs större krav på en person som anses vara stabil. Dock kan även tillfälliga tillstånd hos gärningspersonen beaktas. Panikkänslor eller en akut rädsla kan göra att man bedömer att en person svårligen kunnat besinna sig.⁸⁰

I *Kriminalrättens grunder* påpekar författarna att uttrycket *svårligen kunde* ger vissa normativa implikationer till skillnad från *hade svårt att*.

---

⁷⁷ BrB 24 kap. 1 § 2st. p. 1-4.

⁷⁸ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 24 kap. 1 §. Zila, Josef. Brottsbalken kap. 24 1 §, Karnovs lagkommentar not 1097.

⁷⁹ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 24 kap. 1 §. Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). s. 238.

⁸⁰ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 24 kap. 6 §. Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). s. 406.

Betydelse läggs vid om gärningspersonen kan anses ha brustit i självbehärskning och bedömningen har vissa likheter med en culpabedömning. Det är inte självklart att ett åberopande av abnorm aggressivitet kan anses göra att en person svårligen kunde besinna sig. Författarna tar även upp att rättsläget är oklart när det kommer till huruvida man enbart får beakta sådant som härrör från nödvärnssituationen vid bedömningen om gärningspersonen svårligen kunde besinna sig. Ska man lägga vikt vid att gärningspersonen är upprörd sen ett tidigare bråk med tredje part tidigare under dagen? Det som talar för att man ska göra det, menar författarna, är att bedömningen ska vara inriktad på gärningspersonens individuella egenskaper. Det som talar mot att ta in omständigheter utanför gärningssituationen är att nödvärnsexcess aldrig hade blivit aktuellt utan att den situationen bedömde ge gärningspersonen nödvärnsrätt.⁸¹

Vid bedömningen av nödvärnsexcess borde även självförvållat rus kunna ha betydelse. Man prövar om det går att kräva av gärningspersonen, i det tillstånd som hen befann sig, att hen besinnade sig. Eventuellt kan man göra undantag om gärningspersonen i sitt berusade tillstånd provocerat fram nödvärnssituationen.⁸²

Om en person tror sig befinna sig i en nödvärnssituation på felaktiga grunder talar man om putativt nödvärn. Vid en sådan situation utgör gärningspersonens uppfattning grunden för uppsåtsbedömningen. På grund av att personen tror sig ha rätt till nödvärn går hen fri från ansvar från handlingar som inte hade varit uppenbart oförsvarliga om personens felaktiga uppfattning hade varit sann. Om personen överskrider gränsen för vad som inte är uppenbart oförsvarligt kan putativt nödvärnsexcess bli aktuellt. Detta då man vid excessbedömningen utgår från hur gärningspersonen upplevde situationen.⁸³

3.3 Gradindelning

Vid gradindelning av ett brott ska samtliga omständigheter vid brottet beaktas. Gärningspersonens avsikter med brottet är relevanta, men övriga saker som rör hans person ska man inte ta hänsyn till vid gradindelningen. Detta ska istället uppmärksammas vid påföljdsbedömningen. Till exempel ska inte gradinledningen påverkas av huruvida brottet är ett återfall eller inte, något som kan bli relevant vid val av påföljd. Bara de omständigheter som berör brottets straffvärde ska beaktas vid gradindelningen. De omständigheter som tas upp i BrB 29 kap. 1-3 §§ kan alltså, till skillnad från de som tas upp i BrB 29 kap. 4,5,7 §§⁸⁴, anses ha relevans vid gradindelningen. Exempelvis anses provokation och mänsklig medkänsla (29 kap. 3 § punkt ett och fyra) kunna placera ett brott i lägre grad. Vid

---

⁸¹ Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). s. 406f.

⁸² Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 24 kap. 6 §. Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). s. 408.

⁸³ Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). s. 408.

⁸⁴ Se mer om bestämmelserna i BrB 29 kap. under 3.4.3.

bedömningen ges faran, skadan eller kränkningen som brottet inneburit större vikt än olika skuldfaktorer.⁸⁵

3.3.1 Misshandel

Ett misshandelsbrott placeras in under någon av de fyra svårhetsgraderna ringa misshandel, misshandel av normalgraden, grov misshandel eller synnerligen grov misshandel. Varje svårhetsgrad har sin egen straffskala. Den ringa misshandeln och misshandeln av normalgraden går under brottsbenämningen *misshandel* och finns i BrB 3 kap. 5§ medan den grova och den synnerligen grova misshandeln går under brottsbenämningen *grov misshandel* och i finns BrB 3 kap. 6§.

När ett misshandelsbrott ska gradindelas beaktas en mängd olika saker. Vid bedömningen huruvida brottet ska anses vara grovt eller inte tar domstolen hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Särskilt ska den dock beakta om gärningen inneburit livsfara eller om gärningspersonen har tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.⁸⁶

Om gärningen varken varit livsfarlig eller lett till någon allvarlig kroppsskada eller sjukdom, kan brottet ändå rubriceras som grovt om det bedöms att särskild hänsynslöshet eller råhet har förelegat. Tanken med denna bestämmelse är bland annat att vid situationer där offret har ett särskilt utsatt läge, som vid gatuöverfall eller situationer där flera gärningspersoner misshandlar offret tillsammans, ska misshandeln kunna ses som grov oavsett vilken skada som orsakats offret. Även situationer där våldet har varit oprovocerat, riktat sig mot skyddslösa personer, varit långvarigt eller påtagligt integritetskränkande, ska misshandeln kunna ses som grov oavsett allvarlighetsgrad på skadorna hos offret.⁸⁷

En gärningsperson som fortsätter en misshandel trots att offret inte har någon förmåga att skydda sig själv, till exempel om hen sparkar på någon som ligger ner, anses vara särskilt rå eller hänsynslös. Samma sak gäller om gärningspersonen ger sig på någon som är väsentligt fysiskt svagare, som ett barn eller en äldre person, då kan även gärningen bedömas som synnerligen grov misshandel. Vid bedömningen tar man också hänsyn till om våld har utövats av en man mot en kvinna som han har eller har haft en nära relation med. I sådana situationer består ofta våldet av upprepade handlingar som var för sig skulle bedömas som ringa, till exempel örfilar, och skadorna kan vara begränsade. Om sådant våld pågår under en längre tid anses gärningspersonen ha varit särskilt hänsynslös eller rå. Integritetskränkningen och det faktum att våldet ofta har en psykisk nedbrytande karaktär verkar i försvarande riktning.⁸⁸

Bestämmelsen om synnerligen grov misshandel kom till som en reaktion mot att man ansåg att straffen vid allvarlig misshandel var för milda. De omständigheter som får en avgörande roll vid bedömningen huruvida ett

⁸⁵ Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). s. 30f.

⁸⁶ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 3 kap. 5,6§§.

⁸⁷ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 3 kap. 6§.

⁸⁸ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 3 kap. 6§.

misshandelsbrott ska ses som synnerligen grovt är av samma slag som dem som beaktas vid bedömningen om ett brott ska ses som grovt. Våld mot en person som inte har förmåga att försvara sig för att hen har en begränsad förmåga eller för att det rör sig om flera gärningspersoner ska, om våldet är av grovt slag, ses som synnerligen grov misshandel. Likaså torde en misshandel vara synnerligen grov om den lett till en bestående svår kroppsskada eller långvarig smärta eller stark dödsångest.⁸⁹

För misshandel som inte ska beaktas som grov, ringa misshandel och misshandel av normalgraden, sker gradindelningen oftast utifrån hur allvarligt det våld som utövats vid misshandeln är. En vanligt förekommande förenkling (då samtliga omständigheter vid brottet ska beaktas) är att en örfil ska anses vara ringa medan ett slag med knuten näve ska anses utgöra misshandel av normalgraden.⁹⁰

3.3.2 Sexualbrott

Det finns en mängd olika sexualbrott med olika gradindelningar och nedan följer ingen heltäckande redogörelse för alla sexualbrott eller alla avvägningar i gradindelningen. Som ovan nämnt definierar jag i den här uppsatsen sexualbrott som de brottsrubriceringar som återfinns i BrB 6 kap. 1-6 §§ samt 9-11 §§. Brotten i 9-11 §§ är inte gradindelade och kommer därför inte tas upp här. För övriga brott har jag valt att behandla de omständigheter som kan föranleda att ett sexualbrott ska ses som grovt. Aktuella lagrum är således fjärde stycket i första paragrafen där *grov våldtäkt* regleras, tredje stycket i andra paragrafen som anger när *grov sexuellt tvång* föreligger, tredje paragrafens andra stycke rörande *grov sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning*, tredje stycket i fjärde paragrafen om *grov våldtäkt mot barn* samt slutligen sjätte paragrafens andra stycke där förutsättningarna för att *grov sexuellt övergrepp mot barn* anges.⁹¹

Gemensamt för alla bestämmelserna är att man särskilt ska beakta om det har varit fler personer som förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet. Första paragrafen anger omständigheten att det våld eller hot som används vid en våldtäkt har varit av särskild allvarlig art, som skäl för att beakta handlingen som grov. I fjärde paragrafen krävs inte att våld eller hot om brottslig gärning ska ha använts för att rubricera brottet som *våldtäkt mot barn*. Har det gjort det stadgas därför att det är ett särskilt skäl till att beakta brottet som grovt. Enligt tredje paragrafen ska man se på om gärningspersonen annars har visat särskild hänsynslöshet. Övriga paragrafer tar upp både hänsynslöshet och råhet. I första, fjärde och sjätte paragrafen bedömer man hänsynslösheten och råheten utifrån tillvägagångssättet och i fjärde och sjätte tar man även hänsyn till barnets ålder.⁹²

---

⁸⁹ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 3 kap. 6§.

⁹⁰ Se exempelvis <http://www.brottsrummet.se/sv/misshandel>.

⁹¹ BrB 6 kap. 1-4, 6 §§.

⁹² Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 1-4, 6 §§.

De omständigheter som nämns i paragraferna är inte uttömmande, ett brott kan anses vara grovt även i andra fall. Precis som vid all gradindelning ska graden avgöras utifrån en samlad helhetsbedömning. Exempel på när en gärningsperson bör anses ha visat särskild hänsynslöshet och råhet vid en våldtäkt är om offret är invalidiserad eller hjälplös på något annat sätt, eller om gärningspersonen har utfört sadistiska eller grovt förnedrande handlingar under övergreppet. Ett långt frihetsberövande bör också medföra att gärningen klassificeras som grov. När det kommer till våldtäkt och sexuellt övergrepp mot barn tar man hänsyn till om den underårige har lidit psykisk eller fysisk skada av övergreppet. Även de omständigheter att gärningspersonen är vårdnadshavare eller på annat sätt är delaktig i barnets fostran och övergreppen skett vid flera tillfällen, bör föranleda att brottet bedöms som grovt.⁹³

3.4 Straffvärde, påföljdsval och straffmätning

3.4.1 Konkret straffvärde och straffmätning

När en person har förklarats skyldig för ett brott och brottsrubriceringen är fastslagen bestämmer domstolen ett straffvärde för det aktuella brottet. Det görs enligt BrB 29 kap. 1 § med utgångspunkt i brottets straffskala och med hjälp av praxis som visar var på straffskalan liknande brott har placerats. Man tittar även på den kränkning som brottet inneburit, vilken fara det har fört med sig samt på vilka insikter och avsikter som funnits hos gärningspersonen. Om en persons avsikt exempelvis varit längre gående än utgången av brottet ses det som försvårande, likaså om handlandet varit noga övervägt och inte en impulshandling. Vidare beaktas om det förelegat några förmildrande eller försvårande omständigheter i BrB 29 kap. 2-3 §§, som kan förflytta straffvärdet.⁹⁴

När man vid straffvärdesbedömningen tar hänsyn till de olika faktorer som kan påverka straffvärdet ska man ta sin utgångspunkt i omständigheterna vid brottet. Tidigare brottslighet hos en gärningsperson eller vad som har hänt efter brottet har ingen betydelse vid fastställandet av straffvärdet. Tanken är att man inte överhuvudtaget ska ta hänsyn till gärningspersonens person vid straffvärdesbedömningen, sådan hänsyn kan eventuellt tas vid straffmätningen (se mer om straffmätningen under 3.4.3). I NJA 1987 s. 459 ansåg till exempel HD att en gärningspersons yrke inte ska få påverka straffvärdesbedömningen om brottsligheten inte hänger ihop med yrket. Att beakta det skulle vara emot likabehandlingsprincipen i RF 1 kap. 9 §.⁹⁵

I BrB 29 kap. 2 § finns en lista på vilka omständigheter som ska anses vara försvårande, eftersom dessa är till nackdel för gärningspersonen ska de

⁹³ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 6 kap. 1-4, 6 §§.

⁹⁴ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 1-2 §§. Borgeke, Martin (2008). s. 121.

⁹⁵ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 1 §.

tolkas restriktivt medan de förmildrande omständigheterna som finns i 3§ samma kapitel innebär ett större tolkningsutrymme då de är till förmån för gärningspersonen. Ingen av listorna ska ses som uttömmande utan som exemplifierande. De anger de vanligaste och mest betydelsefulla omständigheterna. Precis som vid gradindelning kan samtliga omständigheter som förelegat vid brotten tas med i fastställandet av straffvärdet. Vid straffvärdesbedömningen finns det dessutom ännu större möjligheter att låta andra omständigheter än de som uttryckligen står i lagtexten få betydelse då straffvärdesbestämmelserna är mer allmänt hållna. När man beaktat omständigheterna i BrB 29 kap. 1-3§§ får man fram ett värde som kallas för det *konkreta straffvärdet*. Detta värde är det värdet som senare ligger till grund vid valet av påföljd.⁹⁶

3.4.1.1 Försvårande omständigheter

I de åtta punkterna i BrB 29 kap. 2§ stadgas de omständigheter som, vid sidan av det som anges i varje särskild brottstyp, ska anses vara försvårande vid straffvärdesbedömningen. Bestämmelserna i paragrafen anges också specifikt i en del brottstyper. Om de redan har beaktats vid gradindelningen ska de inte beaktas än en gång vid fastställandet av straffvärdet.⁹⁷

Första punkten i paragrafen anger att det ska ses som försvårande om gärningspersonen haft som avsikt att brottet skulle få allvarigare följder än det faktiskt fått. Andra punkten stadgar att det är försvårande om gärningspersonen visat stor hänsynslöshet. För att hen ska anses ha gjort det behöver det ha tillkommit något ytterligare utöver en sådan hänsynslöshet som normalt ingår i brott eller som redan har beaktats i brott där hänsynslöshet finns med i bestämmelsen. I tredje punkten tas det upp att det ska anses försvårande om man utnyttjat en persons skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig. Punkten syftar främst till brott som förövats mot barn, handikappade eller äldre. Situationer där den tilltalade har utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende anses försvårande enligt fjärde punkten. Om exempelvis en anställd stjälar från sin arbetsplats eller någon som arbetar på en kriminalvårdsanstalt för in narkotika till de intagna ska det anses vara försvårande.⁹⁸

I punkten fem tas den situation där gärningspersonen har fått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans ungdom, oförstånd eller beroende ställning, upp som försvårande. Exempel på sådana situationer är ett utnyttjande av en persons narkotikamissbruk för att få hen att delta i narkotikabrottslighet eller ett utnyttjande av sitt eget barns ungdom eller beroendeställning för att få hen att medverka vid brottslighet.⁹⁹

---

⁹⁶ Berggren m.fl., Brottbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 2-3§§. Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). s. 68.

⁹⁷ Berggren m.fl., Brottbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 2§. Borgeke, Martin (2008). s. 149.

⁹⁸ Berggren m.fl., Brottbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 2§. Borgeke, Martin (2008). s. 150ff.

⁹⁹ Berggren m.fl., Brottbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 2§. Borgeke, Martin (2008). s. 153.

Punkten sex tar upp att det är att anse som försvårande om brottet utgjort ett led i organiserad brottslighet och punkten sju att det är försvårande om motivet för brottet har varit att kränka någon på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung eller annan liknande omständighet. Slutligen tar punkten åtta sikte på situationer där brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i barnets förhållande till en närstående person. Punkten sju infördes för att markera att man vid straffvärdesbedömningen bör ägna särskild uppmärksamhet åt rasistiska eller liknande kränkningar och punkten åtta tillkom för att tydliggöra att eftersom ett barn i en sådan situation riskerar berövas sin trygghet så bör straffvärdet höjas i sådana situationer.¹⁰⁰

3.4.1.2 Förmildrande omständigheter

I de fem punkterna i BrB 29 kap. 3§ tas de omständigheter upp som, utöver vad som är föreskrivet i vissa fall, ska anses förmildrande vid bedömningen av straffvärdet. Exempel på en annan reglering med innehåll som minskar straffvärdet är bestämmelsen i BrB 23 kap. 5§ som tar upp de fall då en person har medverkat i mindre mån till ett brott eller hen har förmåtts medverka till brottet genom tvång, svek, missbruk av hens ungdom, oförstånd eller beroende ställning. Vid dessa brott kan straffvärdet bedömas vara under vad som är stadgat i straffbestämmelsen, vid ringa brottslighet kan gärningspersonen gå helt utan ansvar.¹⁰¹

I den första punkten stadgas att det är förmildrande om brottet har föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende. Följer brottet av en provokation, en upprörande händelse, att någon har retat eller hetsat gärningspersonen till att begå brottet, kan det verka i förmildrande riktning. Denna punkt blir främst aktuell när det gäller misshandelsbrott och kan inte överhuvudtaget tillämpas när det kommer till sexualbrott.¹⁰²

I paragrafens andra punkt anges omständigheter som gör att gärningspersonen har en minskad förmåga att kontrollera sitt handlande. Detta gäller situationer där den tilltalade, på grund av att hen haft en allvarlig psykisk störning, har haft en starkt nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller anpassa sitt handlande efter en sådan insikt samt andra situationer där gärningspersonen till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak har haft en nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Om en stark affektion (sinnesrörelse) har uppstått efter en provokation faller denna dock främst under första punkten. Stark affektion som inte följer av provokation kan vara en tillfällig depression eller en stark upprördhet som orsakats av personliga bekymmer. Begår en person en gärning under sådana förhållanden, som skulle varit främmande för hen om dessa förhållanden inte förelåg, ska det alltså anses som förmildrande. Extrem trötthet, hög feber eller annan fysisk utmattning kan utgöra sådan ”annan orsak” som bestämmelsen syftar till. Om

---

¹⁰⁰ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 2§. Borgeke, Martin (2008). s. 154ff.

¹⁰¹ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 3§. Borgeke, Martin (2008). s. 157.

¹⁰² Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 3§.

gärningspersonen själv vållat orsaken kan det dock inte anses vara förmildrande.¹⁰³

Den tredje punkten anger att det ska anses förmildrande om gärningspersonens handlande påverkats av hens bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Denna punkt kompletteras med ungdomsrabatten i BrB 29 kap. 7§ (se mer om denna paragraf nedan).¹⁰⁴

Den fjärde punkten stadgar att det ska vara förmildrande om brottet föranletts av stark medkänsla. Typfallet för denna punkt är när någon dödar en svårt sjuk människa för att göra slut på hens plågor.¹⁰⁵

Den femte och sista punkten riktar in sig på gärningar som skulle kunna ha föranlett ansvarsfrihet enligt BrB 24 kap. men där gärningen ändå har bedömts vara brottslig. Omständigheterna som hade kunnat föra med sig ansvarsfrihet ska i sådana fall istället ses som förmildrande vid straffvärdesbedömningen. Har en gärningsperson exempelvis befunnit sig i en nödvärnssituation men överskridit gränsen för nödvärn och nödvärnsexcess kan nödvärnssituationen alltså beaktas som förmildrande vid värderingen av straffvärdet.¹⁰⁶

I paragrafens andra stycke ges domstolen samma möjlighet som i BrB 23 kap. 5§ att döma till ett lindrigare straff än det som är stadgat i straffbestämmelsen om detta är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde. Denna bestämmelse är enbart tillämplig på de fall då det är brottets låga straffvärde som ger anledning till att döma ut ett lindrigare straff.¹⁰⁷

3.4.2 Påföljdsval

När domstolen har kommit fram till ett straffvärde för brottet är nästa steg att bestämma vilken påföljd som ska följa av brottet.¹⁰⁸ Begreppet påföljd omfattar både de straff vi har i vårt rättssystem, det vill säga böter och fängelse, och påföljder som inte utgör straff som skyddstillsyn och villkorlig dom. Påföljdsvalet styrs av en humanitetsprincip som innebär att man ska välja en så lindrig påföljd som möjligt. Fängelse är straffsystemets hårdaste straff.¹⁰⁹ Vid avvägningen om man ska döma en person till fängelse eller inte utgår man från BrB 30 kap. 4§ vilken är den bestämmelse som för det mesta (inte när exempelvis böter är ett tillräckligt ingripande straff) används som huvudregel för påföljdsvalet. I den redogörs för omständigheter som talar emot fängelse i första stycket, och omständigheter som talar för i andra stycket.¹¹⁰

---

¹⁰³ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 3§. Borgeke, Martin (2008). s. 158f.

¹⁰⁴ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 3§.

¹⁰⁵ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 3§.

¹⁰⁶ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 3§.

¹⁰⁷ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 3§. Borgeke, Martin (2008). s. 164f.

¹⁰⁸ Enligt Martin Borgeke ska utgångspunkten vid denna bedömning dock vara straffmättningsvärdet och inte straffvärdet. Se mer om detta i not 126.

¹⁰⁹ Se BrB 30 kap. 1§.

¹¹⁰ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 30 kap. 4§. Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). s. 16. Borgeke, Martin (2008). s. 231.

Omständigheter som talar för att välja fängelsestraff som påföljd är om brottet har ett högt straffvärde, om brottet är av en sådan art som talar för fängelse och om den tilltalade har gjort sig skyldig till tidigare brottslighet. Hur starkt var och en av dessa omständigheter talar för fängelse avgörs från fall till fall men inga andra förhållanden än dessa får beaktas som skäl för fängelse. Dock blir fängelse överhuvudtaget inte aktuellt om straffvärdet inte bedöms vara tillräckligt högt för att det ska vara påkallat, i sådana fall ska påföljden bestämmas till böter. Någon exakt gräns för hur högt ett straffvärde ska vara för att anses utgöra skäl för fängelse finns inte angivet, men man har i motiven uttalat att i åtminstone ett straffvärde som ger ett års fängelse eller mer ska innebära en fängelsepresumtion. För att bryta en sådan krävs det mycket starka skäl som talar för en påföljd som inte innebär ett frihetsberövande. Ett sådant skäl kan exempelvis vara att gärningspersonen inte ännu har hunnit fylla arton år när brottet begicks något som regleras i BrB 30 kap. 5 §. I de fall där straffvärdet talar för fängelse men inte ensamt innebär att annan påföljd än fängelse är utesluten kan man se på det tillsammans med tidigare brottslighet och brottets art. Sammanlagda kan de innebära att påföljden bör bestämmas till fängelse. Straffvärdet är alltid utgångspunkten vid sammanvägningen av dessa skäl.¹¹¹

Vad som utgör att ett brott som ska anses vara av en sådan art att det talar för fängelse är inte helt givet.¹¹² Eftersom det faller utanför uppsatsens syfte att utförligt redogöra för bedömningen av vad som utgör ett så kallat ”artbrott” kommer jag nedan ge en förenklad bild. Vid bedömningen av om ett brott är av en sådan art att det, trots att det har ett lågt straffvärde, ska innebära fängelse ser man på karaktärsdragen hos själva brottet. Man tittar exempelvis på om brottet är svårt att upptäcka och förebygga, om brottet innebär ett angrepp på den personliga integriteten (såväl fysik som psykisk), om det är utbrett i samhället samt på om det påverkar respekten av rättsväsendet. De brottstyper jag ser på i denna uppsats, sexualbrott och misshandelsbrott, torde båda i de flesta fall utgöra brott med en sådan art att fängelse är påkallat. För en grov misshandel och för många av sexualbrotten är minimistraffet dock så högt att straffvärdet i sig föranleder en fängelsepresumtion. En misshandel som inte är ringa har bedömts utgöra ett artbrott, likaså har våldtäkt mot barn och sexuellt utnyttjande av barn. En annan påföljd vid exempelvis misshandelsbrott har dock blivit aktuell när skälen för ett sådant val varit starka.¹¹³

Slutligen kan, som ovan nämnt, också tidigare brottslighet ses som ett skäl som talar för fängelse. Detta gäller inte all tidigare brottslighet. Brottsens svårhet, art, tiden mellan det tidigare brottet och det aktuella samt vilken ålder gärningspersonen har, är faktorer som spelar roll vid bedömningen. Ju längre tid som har gått sedan det tidigare brottet, desto mindre anledning att beakta det i påföljdsvalet av det aktuella brottet.¹¹⁴

---

¹¹¹ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 30 kap. 4§.

¹¹² Jämför exempelvis Borgeke, Martin i SvJT 1999 s. 218 ff. samt Borgeke, Martin (2008). s. 249.

¹¹³ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 30 kap. 4§. Borgeke, Martin (2008). s. 248.

¹¹⁴ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 30 kap. 4§.

Omständigheterna i första stycket, som talar emot ett val av fängelse som påföljd, är främst sådana som är hänförliga till gärningspersonens person. Paragrafen anger att det så kallade billighetsskälerna i BrB 29 kap. 5§ ska beaktas av rätten, men ger även en möjlighet att beakta övrigt som kan tala för en lindrigare påföljd än fängelse. Bland annat kan nämnas att låg ålder, psykisk störning och att brottet framstår som en engångsföreteelse är sådant som kan tas i beaktande.¹¹⁵ Då det finns risker för att billighetsskälerna skulle kunna komma att innebära sociala orättvisor eller en oenhetlig praxis vid rättstillämpningen är de tänkta att tillämpas med försiktighet. Om de inte ges någon betydelse vid valet av påföljd kan de komma att bli aktuella vid straffmätningen, vad som sägs kunna ses som skäl för att välja annan påföljd än fängelse gäller således också som förmildrande vid straffmätningen, se mer om detta nedan.¹¹⁶

Omständigheterna i BrB 29 kap. 5§ är uppdelade i en åtta punkter lång lista. Listan är uttömmande men den sista punkten stadgar att även andra omständigheter än de som uttryckligen anges i listan får beaktas. Punkterna rör alla gärningspersonens person eller hans uppträdande efter brottet. Den första punkten fastställer att domstolen kan beakta om gärningspersonen har fått en allvarlig kroppsskada till följd av brottet. För att en skada ska anses vara så allvarlig att den ska beaktas under denna punkt ska den normalt sett vara varaktig.¹¹⁷

Enligt andra punkten får domstolen även beakta om gärningspersonen efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet. Den kan exempelvis bli aktuell om gärningspersonen vid en misshandel har hjälpt den misshandlade att ta sig till sjukhus efter misshandeln. En gärningsperson kan också ersätta skadorna ekonomiskt, i en sådan situation blir uttrycket ”efter förmåga” högst relevant. Vid ekonomisk gottgörelse ställs högre krav på en rik person än en fattig för att anses ha varit en sådan omständighet som talar emot fängelse. En fattig kan ha gjort en större uppoffring för att kunna betala en del av det den är skyldig än vad en rik person har gjort för att betala hela beloppet. Uttrycket tar dock inte bara sikte på gärningspersonens ekonomiska situation utan kan även tas i beaktande när det gäller andra omständigheter som kan räknas till gärningspersonens personliga situation.¹¹⁸

Om gärningspersonen har angett sig frivilligt ska enligt den tredje punkten också ses som förmildrande. Att en person efter att hen har blivit gripen underlättar polisarbetet räcker inte för att uppfylla denna punkt utan det krävs att hen frivilligt har angett sig själv. I förmildrande riktning ska också, enligt den fjärde punkten, den situationen att gärningspersonen till följd av brottet utvisas ur riket eller, enligt den femte punkten, har drabbats av uppsägning eller annat hinder eller synnerlig svårighet vid yrkes- eller näringsutövning eller om det finns anledning att anta att hen kommer att

---

¹¹⁵ Se BrB 30. kap. 5-7§§

¹¹⁶ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 5§ samt 30 kap. 4§.

¹¹⁷ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 5§.

¹¹⁸ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 5§. Borgeke, Martin (2008). s. 183f.

drabbas av det. Det kan exempelvis röra sig om indraget körkort eller yrkeslegitimation.¹¹⁹

Vidare stadgar sjätte punkten att en hög ålder eller dålig hälsa hos gärningspersonen som skulle innebära att hen drabbas oskäligt hårt av ett fängelsestraff kan beaktas vid påföljdsvalet. Det anses exempelvis att ett fängelsestraff drabbar en person som börjat närma sig sjuttioårsåldern hårdare än yngre personer samt att ett livshotande tillstånd eller allvarligare fysiska handikapp är starka skäl som talar mot fängelse.¹²⁰

Enligt den sjunde punkten kan man även beakta om det har gått ovanligt lång tid sedan brottet begicks i förhållande till brottets art. Denna omständighet har inte särskilt stor betydelse för straffmätningen men kan även påverka vid valet av påföljd.¹²¹

Vid tillämpning av den ovan nämnda åttonde punkten som anger att även andra omständigheter får beaktas ska man tänka på att dessa, precis som i första till sjunde punkten, ska vara hänförliga till gärningspersonens personliga situation eller ha inträffat efter brottet. De ska väga lika tungt som de omständigheter som anges i de tidigare punkterna och ska i princip vara likvärdiga med dessa. Vissa av de situationer som kan bli aktuella är sådana som inte är särskilt vanliga och därför inte har specificeras i någon egen punkt. Om brottet begåtts i samband med ett självmordsförsök eller att straffet på ett opropotionerligt sätt skulle drabba någon annan än själva gärningspersonen är exempel på sådana situationer. Om någon exempelvis ensam har vårdnaden av ett minderårigt barn kan en mildare påföljdsbedömning bli aktuell som ett hänsynstagande av barnets intresse av att ha en vårdnadshavare.¹²² De negativa sociala reaktioner, som oftast drabbar både anhöriga till en person som har dömts för ett brott och själva gärningspersonen i fråga, kan inte beaktas som en förmildrande omständighet. Det kan det däremot om gärningspersonen har medverkat till utredningen genom att exempelvis peka ut andras brottslighet och det har inneburit att hen kommer att leva under hot som leder till inskränkningar i hens möjlighet att kunna leva ett normalt liv.¹²³

Bestämmelserna i BrB 30 kap. 7§ första stycket samt i BrB 30 kap. 9§ första stycket ska också beaktas vid bedömningen om det finns skäl för en annan påföljd än fängelse. Sjunde paragrafens första stycke ger möjlighet att döma till villkorlig dom i fall då det saknas skäl för att tro att gärningspersonen kommer att begå fortsatt brottslighet och nionde paragrafens första stycke gör gällande att skyddstillsyn kan bli aktuell om det finns anledning till att tro att den gör så att gärningspersonen inte begår vidare brottslighet.¹²⁴

Skälen som talar emot fängelse viktas mot dem som talar för. Finns det ingen anledning till fängelse överhuvudtaget eller om skälen emot väger tyngst blir de första styckena i bestämmelserna om villkorlig dom och

¹¹⁹ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 5§.

¹²⁰ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 5§.

¹²¹ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 5§.

¹²² Jämför NJA 1989 s. 564 där en kvinnas ensamma vårdnad om en tioårig dotter som en del av en helhetsbedömning hade betydelse för påföljdsvalet.

¹²³ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 5§. Borgeke, Martin (2008). s. 194f.

¹²⁴ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 30 kap. 7, 9§§.

skyddstillsyn aktuella. Väger istället skälen för fängelse tyngst föreligger en fängelsepresumtion, i dessa fall går domstolen vidare med att se om den kan brytas. Här blir sjunde och nionde paragrafernas andra stycken aktuella. I sjunde paragrafens andra stycke stadgas att man som skäl för villkorlig dom istället för fängelse kan beakta om gärningspersonen samtycker till att domen förenas med en föreskrift om samhällstjänst samt om detta är lämpligt med hänsyn till gärningspersonens person och övriga omständigheter. Nionde paragrafens andra stycke anger i fyra punkter vilka skäl som finns för domstolen att välja skyddstillsyn i stället för fängelse. För det första talar en påtaglig förbättring av gärningspersonens personliga eller sociala situation i något hänseende som kan tänkas hänga samman med hans brottslighet för skyddstillsyn (första punkten). För det andra om gärningspersonen genomgår en behandling för ett missbruk eller annat förhållande som hänger samman med hans brottslighet (andra punkten). För det tredje om den gärningsperson som har begått brottet under ett missbruk eller av något som på annat sätt kräver vård förklarar sig villig att genomgå sådan vård som är möjlig att anordnas (tredje punkten). Slutligen talar det även för skyddstillsyn om gärningspersonen samtycker till att en sådan förenas med föreskrift om samhällstjänst och gärningspersonen med hänsyn till sin person och övriga omständigheter bedöms lämplig till detta.¹²⁵

Kommer domstolen fram till att fängelsepresumtionen inte kan brytas innebär det att den tilltalade döms till fängelse. Om hen är under arton år blir påföljden istället sluten ungdomsvård enligt BrB 32 kap. 5§. Värt att nämna är också om någon har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning så får rätten enligt första stycket i BrB 30 kap. 6§ endast döma till fängelse om det finns synnerliga skäl, enligt andra stycket får rätten överhuvudtaget inte döma till fängelse om gärningspersonen på grund av den allvarliga (inte i form av självförvållat rus eller liknande) psykiska störningen inte hade förmåga att inse innebörden hos gärningen eller anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. När domstolen slutligen har valt påföljd följer straffmätningen som jag redogör för i nästa avsnitt.

3.4.3 Straffmätning

Efter att domstolen har valt påföljd ska straffet mätas ut i det moment som kallas för straffmätning.¹²⁶ Utgångspunkten i detta steg är det konkreta straffvärdet. Därefter kan en mängd olika saker beaktas om man inte redan tagit hänsyn till dem när straffvärdet fastställdes eller påföljden valdes. I BrB 29 kap. 4§ stadgas exempelvis att man vid straffmätningen ska ta hänsyn till om den tilltalade har återfallit i brottslighet. Om denna

---

¹²⁵ BrB 30 kap. 7, 9§§.

¹²⁶ Enligt Martin Borgeke ska straffmätningens värde, och inte straffvärdet, ligga till grund för valet av påföljd. Detta värde är enligt Borgeke straffvärdet tillsammans med billighetsskälerna och ungdomsrabatten. Återfallsskärpningen i BrB 29 kap. 4§ ska dock inte inbegripas i detta värde, se Borgeke, Martin (2008). s. 214f. Då ordningen av de olika momenten som görs vid bestämmande av straffvärdet, påföljdsval och straffmätning inte är viktiga för analysen i denna uppsats har jag inte valt att fördjupa mig inom detta och valt den befintliga framställningen då den är lättgenomskådlig för läsaren.

omständighet inte redan har beaktas kan det medföra att man ska lägga till tid på straffvärdet. Vidare kan man beakta de ovan nämnda billighetsskälerna i BrB 29 kap. 5§ om de inte redan är beaktade i tidigare led. Om något av dessa blir aktuella kan man dra av tid från straffvärdet. Det framgår av andra stycket i femte paragrafen att dessa skäl kan ge domstolen rätt att döma till ett lindrigare straff än det i brottsbestämmelsen stadgade minimistraffet. För att detta ska bli aktuellt krävs det dock att det finns särskilda skäl som talar för det.¹²⁷

I BrB 29 kap. 6§ finns det en reglering om påföljdseftergift. Är det uppenbart oskäligt att döma ut en påföljd ska sådan inte dömas ut. Denna paragraf ska tillämpas med mycket stor restriktivitet. Den är främst tillämpbar på mindre allvarlig brottslighet. Paragrafen hänvisar till billighetsskälerna som omständigheter som får beaktas vid denna bedömning men även de ovan nämnda förmildrande omständigheterna i tredje paragrafen kan bli aktuella. Rätten ska slutligen också ta hänsyn till den ungdomsrabatt som finns i BrB 29 kap. 7§ om den tilltalade var under tjuugoett år när hen begick brottet. När rätten har tagit hänsyn till alla dessa omständigheter kan den fastställa ett straffmättningsvärde.¹²⁸

---

¹²⁷ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 5§.

¹²⁸ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 29 kap. 6,7§§.

4 Diskurser i gällande rätt och hovrättsdomar

4.1 Kapitlets upplägg

I den första delen i det här kapitlet går jag igenom de olika diskurser runt gärningspersoner som jag återfunnit inom mitt rättsliga material. De bestämmelser som analyseras har jag redogjort för i mitt tredje kapitel och de har gemensamt att de alla, på olika sätt, anger hur klandervärd en gärningsperson ska bedömas vara i förhållande till hens beteende, egenskaper och person. Kapitlets andra del inleds med ett avsnitt där jag kortfattat presenterar min rättsfallsstudie och därefter fortsätter med ett avsnitt där jag återger de diskurser som jag funnit inom den. Upplägget i de två delarna skiljer sig åt. Då jag redan har presenterat mitt gällanderättsmaterial i mitt tredje kapitel kommer den första delen enbart fokusera på de diskurser som jag påträffat inom det. När det kommer till de domar som jag analyserar i kapitlets andra del har det inte varit relevant för uppsatsens syfte att gå igenom samtliga arton domar i detalj. Istället tar jag i det här kapitlet upp det som är intressant att redogöra för ur domarna invänt i texten om de diskurser som jag funnit inom dem. Gemensamt för de olika delarna är att jag genom min diskursanalys identifierar olika normer. Hur dessa tillsammans med diskurserna kan säga något om konstruktionen av GärningsMannen analyseras närmare i mitt femte och avslutande kapitel.

4.2 Diskurser inom gällande rätt

4.2.1 Jämbördig motpart eller svagt offer

Diskursen om att **man bör ge sig på en jämbördig motpart** återfinns på olika sätt inom samtliga aktuella bestämmelser. Det anses vara värre av en gärningsperson att ge sig på ett offer som på något sätt är att betrakta som ”svagt”. Det kan röra sig om att offret är ett barn eller en ungdom, är äldre, mindre fysiskt stark, hjälplös, skyddslös, invalid, handikappad eller på något sätt är i en beroendeställning till gärningspersonen. Vid gradindelningen beaktar man även, både vid misshandelsbrott och vid sexualbrott, om det har rört sig om flera gärningspersoner när man avgör om brottet ska ses som grovt eller inte. Vid misshandelsbrott kan även den situation att man fortsätter sparka på ett offer som ligger ner vara att anse som särskilt rå eller hänsynslös. Man kan inom bestämmelserna se att en normal gärningsperson inte förväntas ge sig på någon som inte är jämbördig och inte heller gå ihop flera mot en. Om en gärningsperson gör detta kan det föranleda att brottet ska ses som grovt eller beaktas vid straffvärdering, påföljdsval eller

straffmätning. Även vid bestämmelsen om nödvärn tar man hänsyn till styrkeförhållandena mellan offer och gärningsperson och beroende på hur de bedöms kan den som har använt sig av våld i självförsvar gå från att ses som en klandervärd gärningsperson till en person som ska gå fri från ansvar och därmed nästan betraktas som ett offer.

Här blir det tydligt att diskursen om *jämbördig motpart* hänger samman med diskursen om att **är man svag är man att se som offer, är man stark är man att se som gärningsperson**. Vid försvarlighetsbedömningen som blir aktuell vid nödvärn anses man ha rätt till mer våld om angriparen är fysiskt stark eller på annat sätt är extra farlig. Är angriparen ett barn eller psykisk sjuk är det dock inte särskilt troligt att angreppet föranleder rätt till nödvärn. Är man en svag person som försvarar sig mot en stark (eller farlig) angripare är det våld man utövar mer troligt att beaktas som våld som ett offer vid ett angrepp har rätt att använda sig av än om man är en stark person som försvarar sig mot en svag angripare då man istället blir behandlad som en gärningsperson som utövar oförsvarligt våld. Vid bedömningen om man svårligen kunde besinna sig, som blir aktuell när man prövar nödvärnsexcess, gäller det att det är mer acceptabelt med våld som utövas av en person som är nervös eller lättskrämmd av sig, egenskaper som förknippas med svaghet, än våld som utövas av någon som är stabil. Akut rädsla eller panik är tillstånd som också förknippas med svaghet och även dessa kan föranleda att personen ska gå fri från ansvar.

Andra omständigheter som tyder på svaghet hos gärningspersonen kan utgöra förmildrande omständigheter. Till exempel att en person är ung, befinner sig i en beroendeställning och därför eller på grund av sitt oförstånd har påverkats medverka vid ett brott. Likaså om gärningspersonen på annat sätt har påverkats av bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga eller om gärningspersonen haft en minskad förmåga att kontrollera sitt handlande till följd av en psykisk störning, en sinnesrörelse, en tillfällig depression, extrem trötthet, hög feber, fysisk utmattning. Även att brottet begås i samband med ett självmordsförsök kan nämnas som ett exempel på något som oftast associeras med svaghet och som kan komma att verka i förmildrande riktning. För en ungdom finns även bestämmelserna om ungdomsrabatt och ungdomsvård och en person som har en allvarlig psykisk störning kan man endast döma till fängelse om det finns synnerliga skäl.

4.2.2 Kontroll och aggression

En annan diskurs som är återkommande inom gällanderättsmaterialet är diskursen runt att **ju mer kontroll man har vid brottet desto mer klandervärd är man**. En person som är utbildad att hantera våldssituationer och därför borde ha mer kontroll vid dessa har exempelvis mindre rätt till nödvärn än en person som inte har det. Kontrollen gör att gärningspersonen vid nödvärn löper större risk att fortsätta betraktas som gärningsperson och inte inta den offerlikande positionen som en person som går fri från ansvar vid nödvärn kan inta. Akut rädsla eller panik är tillstånd som gör att man tappar kontroll över situationen och kan föranleda att en person går fri från

ansvar vid nödvärnsexcess. Vidare kan det påverka straffvärdet om en handling är noga övervägd eller på impuls. Vid en impulshandling har man mindre kontroll över situationen och en sådan anses därför vara mer okej än en handling som är noga övervägd. Att det ska anses förmildrande om en person har påverkats av sin bristande utveckling, erfarenhet och omdömesförmåga och försvårande om en person har förmått någon annan att begå brottet genom utnyttjande av exempelvis personens oförstånd är även det bestämmelser som visar på att en persons förmåga att ha kontroll över situationen också kan påverka hur klandervärd hen anses vara.

Diskursen **aggression går inte alltid att kontrollera** anger att det kan vara förståeligt att en person tappar kontrollen i samband med att hen blir starkt upprörd. Aggression kan således anses utgöra ett tillstånd som gör att en person ses som mindre klandervärd. Vid nödvärnsexcess kan exempelvis ett häftigt lynne föranleda att man lever upp till rekvisitet *svårligen kunde besinna sig* och därmed ska gå fri från ansvar. Om gärningspersonen *inte kunde kontrollera* sitt handlande på grund av en stark upprördhet som orsakats av personliga bekymmer kan detta ses som en förmildrande omständighet. En provokation kan dessutom påverka hur klandervärd en handling ska anses vara på flera olika ställen i lagtexten, den kan komma att påverka både vid gradindelning och straffmätning. Detta sker ofta vid misshandelsbrott där en misshandel ses som grövre om våldet är oprovocerat och mindre grov om en provokation föranlett den. En provokation kan dock inte bli aktuellt att beakta vid ett sexualbrott. Om en provokation eller ett annars kränkande beteende föreligger, en händelse som anses kunna uppröra gärningspersonen, om någon har retat eller hetsat hen till att begå brottet, är det att anse som förmildrande. Detta antyder att det finns en viss förståelse för att det kan komma våld om man retar en person. En vilande aggressivitet kan dyka upp hos en gärningsperson om hen blir provocerad och har en sådan väckts går den inte alltid att kontrollera.

4.2.3 Varken god eller extremt ond

I gällanderättmaterialet finns det också en diskurs som jag har valt att kalla för **gärningspersonen är normalt sett varken god eller extremt ond**. Begår gärningspersonen ett så kallat barmhärtighetsmord eller har hen av någon annan anledning begått ett brott på grund av en stark medkänsla utgör det ett förmildrande omständighet som både kan beaktas antingen vid gradindelning eller vid bedömningen av straffvärdet. Vidare kan en gärningspersons goda beteende efter brottet, att hen har försökt avhjälpa, förebygga eller begränsa skadliga verkningar eller att hen har angett sig själv utgöra skäl som talar mot att fängelse ska väljas som påföljd.

Att en gärningsperson normalt sett inte är extremt ond syns exempelvis i de återkommande bestämmelserna om att stor hänsynslöshet är att anse som mer klandervärd. Det anses exempelvis försvårande om man har visat en särskild hänsynslöshet *utöver den som normalt ingår i brott*. Ett viss mått hänsynslöshet menas alltså alltid ingå men om den är större än normalt är det något att se som försvårande. Har man haft en avsikt att skada mer med brottsligheten än vad man lyckats med är även det att betrakta som

försvårande. Vid gradindelningen av misshandelsbrott kan en långvarig eller integritetskränkande misshandel vara att se som grov. Har offret under tiden haft stark dödsångest eller fått stor fysisk skada är detta skäl som kan göra att misshandeln ses som synnerligen grov. Vid gradindelningen av sexualbrott kan sadistiska eller grovt förnedrande handlingar föranleda att gärningen ska ses som grov. Vidare ses det också som försvårande om gärningspersonen har haft som avsikt att kränka någon på grund av exempelvis etnicitet eller sexualitet, om gärningspersonen förmått en annan person att medverka genom tvång, svek eller missbruk av hens ungdom eller beroendeställning, eller om gärningspersonen agerat för att skada tilliten hos ett barn till en person som är närstående till barnet.

4.3 Diskurser inom hovrättsdomar

4.3.1 Presentation av studien

Jag har i min diskursanalys av rättsfallen tittat på hur gärningspersonerna beskriver sig själva, hur offer och vittnen beskriver gärningspersonerna, samt hur rätten beskriver dem. Jag har vidare iakttagit om det är något som sticker ut och som påpekas särskilt. Samt sett på vilka egenskaper som har tagits upp som förmildrande respektive försvårande. Studien har omfattat totalt arton rättsfall. Sex av rättsfallen har gällt misshandel som begåtts av kvinnor, av dessa har tre begåtts mot män eller pojkar och tre mot kvinnor eller flickor.¹²⁹ I ett fall har det rört sig om två kvinnliga gärningspersoner och målsäganden i det fallet har varit en man. Vidare har sex av rättsfallen behandlat misshandelsbrott som begåtts av män. Ett av dessa omfattar två åtalpunkter mot olika gärningspersoner en kvinna och en man, ett gäller misshandel av två kvinnor och vid ett har det varit tre gärningspersoner som gett sig på en man. Totalt har fyra män eller pojkar utsatts och fyra kvinnor eller flickor utsatts. Slutligen omfattar studien också sex stycken sexualbrott. Av dessa har ett varit av en kvinna mot en kvinna och ett varit av en kvinna och en man mot en flicka, övriga har utgjort av fall där enbart män varit förövare och där kvinnor eller flickor utsatts. I ett av dessa har två flickor och en kvinna varit utsatta. Fem av målen har slutat med friande domar i hovrätten och i ett av målen har tingsrätten friat och hovrätten sedan fällt, övriga domar har varit fällande i båda instanser.

4.3.2 Återfunna diskurser

Jag kommer nedan att gå igenom de diskurser som jag har påträffat inom de arton domarna och som jag anser är mest intressanta för konstruktionen av GärningsMannen. I min genomgång kommer jag ofta att kalla den som står tilltalad för gärningsperson och detta oavsett om personen slutligen blir

---

¹²⁹ Med kvinnor och män menar jag här myndiga personer och med flickor och pojkar menar jag icke-myndiga personer.

dömd för gärningen eller inte. Detta för att det dels är enklare att skriva gärningsperson än *den tilltalade* men också för att bedömningen av alla de som står tilltalade säger något om hur vi ser på gärningspersoner. Vårt att nämna är att jag i samtliga citat från domarna har valt att byta ut namn med målsägande och gärningsperson eller i vissa fall sambon, kvinnan, mannen, vittnet eller liknande. Jag har även i något fall bytt ut ett datum med ”händelsen”. Jag inleder med ett avsnitt med de diskurser som jag har identifierat vid domar med kvinnor som tilltalade och avslutar med ett avsnitt med de diskurser som jag identifierat vid domar med män som tilltalade.

4.3.2.1 Kvinnor är egentligen inte förövare

Det finns en överbryggande diskurs i de fall där en kvinna står åtalad för ett brott och det är diskursen **kvinnor är egentligen inte förövare**. Den återkommer i samtliga domar på olika sätt och tar sig uttryck genom flera olika diskurser. Den påträffas exempelvis inom diskurserna om att **kvinnors brottslighet behöver en förklaring** och **kvinnor hör inte hemma i fängelse** men syns också i diskurser om att **kvinnan drivs inte av sexuella begär** och vid olika föreställningar om **modern**. Dessa diskurser går alla in i varandra på olika sätt och det går inte att sätta några klara gränser för när den ena börjar och den andra slutar. Jag har därför valt att redogöra för dem gemensamt under detta avsnitt.

Att **kvinnors brottslighet behöver en förklaring** tar sig uttryck på flera olika sätt inom materialet. Diskursen går ut på att rätten och parterna lägger in en förklaring till varför kvinnan har kommit att agera brottsligt. Vanligt är exempelvis att rätten förklarar ett brott som har begåtts av en kvinnlig gärningsperson med att hon är psykiskt sjuk på något sätt. (se nedan angivna mål B 3301-11 och B 1031-11). Kvinnor beskrivs ofta som galna. I mål B 1898-11 säger exempelvis ett vittne till händelsen som har försökt hålla undan gärningspersonen när hon attackerade målsäganden att, ”*men det var nästan omöjligt, för hon var galen och ville fortsätta ge sig på målsäganden*”. Det är också ofta förekommande att domstolarna menar att kvinnorna av olika andra anledningar inte har haft kontroll över situationen. Det kan röra sig om att de är rädda eller att det är någon annan som har förmått dem att handla som de har gjort. I mål 1964-11 menar en av gärningspersonerna att hon mer eller mindre har varit en slav till den andre gärningspersonen och att han haft makt över henne. Gärningspersonerna kan också känna behov av att förklara sitt eget handlingssätt med att de på olika sätt varit svaga, ledsna eller sjuka. I mål B 1898-11, där gärningspersonen har misshandlat en kvinna som nu har en relation med den man som hon tidigare var tillsammans med, har gärningspersonen förklarat sitt eget beteende med att hennes tidigare pojkvän hade betett sig illa mot henne under kvällen och att hon mådde dåligt redan innan. Detta då hon en månad tidigare fött ett dödfött barn, som var hans, och därför blev väldigt ledsen av den tidigare pojkvännens beteende.

Kvinnorna beskrivs också i flera av målen som hysteriska i situationer där de hade kunnat beskrivas som aggressiva. I B 1031-11 säger till exempel

gärningspersonen att hon var hysterisk när hon bankade på dörren med sin knytnäve och ett vittne har sagt att hon vid ett senare tillfälle var *”helt hysterisk och skrek och vrålade”*. Vidare beskrev, i mål B 3112-11, gärningspersonen som är mamma till målsäganden, sin dotter som hysterisk och inte som aggressiv när hon drog loss en hårtuss från hennes hår. När en aggressivitet väl beskrivs hos en kvinna förklaras den med något yttre som alkohol- eller drogbruk men även här kan någon form av psykisk sjukdom komma att fungera som förklaring. I mål B 1031-11 har gärningspersonens sambo sagt till polisen att gärningspersonen har borderline och därför kan bli aggressiv¹³⁰ och i mål B 3301-11 har gärningspersonen sagt att hon blivit aggressiv av att ha tagit många bensodiazepintabletter. Här blir deldiskurserna **en kvinna är hysterisk och inte aggressiv** samt **en kvinnas aggressivitet behöver en förklaring** tydliga.

En annan vanlig förklaring till att en kvinna har tappat kontrollen är svartsjuka. I nedan återgivna mål B 1031-11 har exempelvis hovrätten om en situation där en kvinna kommit på sin sambo med att vara otrogen med en annan kvinna skrivit att det har utgjort *”en situation där hon mänskligt att döma måste ha haft mycket svårt att behärska sig”*. Värt att nämna är att svartsjukan i de fall där kvinnor är gärningspersoner anses förklara ett våld mot *”den andra kvinnan”* (se även ovan nämnda mål B 1898-11) medan det i de fall där män har varit gärningspersoner har anses kunna förklara en aggressivitet mot *”sin egen kvinna”* (se under avsnitt 4.3.2.2).

Ett ytterligare sätt att förklara en kvinnas brottslighet kan vara genom att hon egentligen hade goda motiv till sitt handlande. Hon kan exempelvis inom diskurserna om **modern** ha velat försvara eller skydda sitt barn, se mål B 2529-11 och B 3112-11 nedan, eller så kan det betonas att gärningen inte kan ha skett avsiktligt som i nedan angivna 2452-11 och B 3301-11. I mål B 1898-11 förklarade gärningspersonen sina handlingar med att hon trodde att målsäganden skulle slå hennes syster och att hon agerade som hon gjorde för att hon ville försvara systemen, och i mål B 2568-11, som redogörs för närmare nedan beskrev gärningspersonen som stod åtalad för sexuellt ofredande att hon enbart handlat av glädje och tacksamhet.

I mål B 3301-11 har gärningspersonens brottslighet av tingsrätten förklarats med att hon dels varit i panik och dels blivit provocerad. Hon och målsägande har varit ett par och brottsligheten har utgjorts av att gärningspersonen stuckit en kniv i målsägandens bröst så att han fått livshotande skador. Tingsrätten skriver bland annat att både gärningspersonen och målsäganden har berättat att knivsticket har utdelats under ett kraftigt gräl mellan dem där målsäganden har *”uppsmanat den upprörda och panikdrabbade gärningspersonen att först slå honom, och då gärningspersonen vägrat detta, i omedelbar anslutning härtill att skada honom ordentligt, samtidigt som han vänt sig om mot henne och blottat sin överkropp”*. Tingsrätten bedömer att det ska ses som en allvarlig provokation från målsägandens sida.¹³¹

Vidare har både målsäganden och gärningspersonen beskrivit gärningspersonens brottslighet som en följd av att hon led av panikångest

---

¹³⁰ Något som han dock sa var en överdrift när han vittnade i tingsrätten.

¹³¹ Vilket är en av anledningarna till att de bedömer att likgiltighetsuppsåt till försök till dråp inte har förelegat.

och av hennes missbruk. Båda har också framhållit att hon inte kan ha haft som avsikt att skada honom och att hon efter händelsen har gjort vad hon kunnat för att hjälpa honom. Målsäganden har bland annat betonat att gärningspersonen ibland fick panikångest och kunde skada sig själv men att inte hon brukade vara aggressiv mot honom. Han har också sagt att han inte tror att hon gjorde som hon gjorde för att hon ville ta livet av honom, utan att det var något som skedde i panik. *”I stundens hetta visste hon inte vad hon gjorde”*. Gärningspersonen har sagt, att när han sjönk ihop efter att hon satt kniven i honom, så förstod vad hon hade gjort. All ilska försvann och hon insåg genast att det var försent när hon såg blodet pulsera ur bröstet på honom. Hon fick panik. Hon höll ett par jeans mot hans bröst samtidigt som hon ringde ambulans. *”Hon har fortfarande svårt att förstå det som har hänt. Hon hade aldrig tagit kniven och gjort det hon gjorde utan målsägandens uppmaning och knarket i hennes kropp. Tuggar man bensodiazepintabletter kan man få en kraftig effekt på en gång och tar man många blir man aggressiv”*. Hon har svårt att tro att hon vid gärningstillfället ville skada målsäganden.

Diskursen om att **kvinnor är egentligen inte förövare** blir i det här fallet tydlig genom att **kvinnors brottslighet behöver en förklaring** och man tar till brist på kontroll på grund av droger, sjukdom, panik och provokation men också förklaringar som att hon egentligen inte har velat skada, vilket bevisas då hon har gjort vad hon har kunnat för att i efterhand åtgärda skadan. Ett intressant tankeexperiment är att låta gärningspersonen i det här fallet vara en man som har en relation med en kvinnlig målsägande, hade exempelvis målsägandens uppmaning på samma sett bedömts som en provokation?¹³²

Diskursen **kvinnor hör inte hemma i fängelse** utgår delvis från den ovan nämnda bilden att kvinnors brottslighet kan förklaras med sjukdom. I dessa fall är det vård som blir aktuellt. Men även andra av de förklaringar som anses kunna förklara en kvinnas brott kan användas för att påföljden inte ska bestämmas till fängelse. Vid en del påföljdsresonemang verkar det nästan som att domstolen kämpar för att annan påföljd än fängelse ska väljas. Ett exempel på ett sådant mål är B 2452-11. I det dömdes en styvmoder till misshandel av normalgraden för att ha slagit till sin nioåriga styvson med ett skärp i samband med att hon gått emellan honom och hans broder när de bråkade. I påföljdsdiskussionen tar tingsrätten upp att misshandel är ett artbrott och den konstaterar att det även talar för fängelse att det varit en gärning som har innefattat våld mot barn i hemmiljö vilket den poängterar är allvarligt. Dock anser tingsrätten att våldet synes ha förövats i *”uppgivenhet och frustration samt efter viss provokation från*

---

¹³² Tingsrätten dömer gärningspersonen för synnerligen grov misshandel eftersom de bedömer gärningen som hänsynslös och livsfarlig. Den anser inte att målsägandens provokation kan leda till en annan brottsrubricering. Hovrätten däremot bedömer misshandeln som allvarlig men anser inte att den är synnerligen grov. Vid sin bedömning poängterar den att gärningspersonens agerande varit rent reflexmässigt och utan närmare eftertanke och därmed har den inte på något sätt varit överlagd. De anser inte heller att gärningspersonen har visat synnerlig hänsynslöshet och poängterar att trots målsägandens skador varit livshotande så har de inte inneburit några bestående men eller synnerligt lidande. Hade hovrätten kanske haft en annan uppfattning i sin bedömning om gärningen varit synnerligen hänsynslös i det ovan nämnda tankeexperimentet?

målsägandens sida". Detta i kombination med att straffvärdet inte bedöms leda till att fängelse oundgängligen är påkallat, samt att styvmodern både är ostraffad sen tidigare och tingsrätten bedömer att det saknas anledning att befara att hon kommer göra sig skyldig till fortsatt brottslighet, gör att det finns möjligheter att döma till annan påföljd än fängelse. Tingsrätten beslutar sig för att istället döma ut villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst.¹³³

Tingsrätten förklarar i det här målet kvinnans våld med att hon varit uppgiven och frustrerad samt att hon skulle ha blivit provocerad av sin nioåriga styvson. Att ett gräl mellan två barn ska föranleda att en vuxen blir provocerad och därmed slår det ena barnet med ett skärp är, enligt min mening, ett anmärkningsvärt resonemang. Domstolen verkar dels ha försökt hitta en förklaring till kvinnans beteende och dels försökt leta fram skäl som ska föranleda att hon inte behöver sitta i fängelse. Här blir alltså både diskursen **kvinnor hör inte hemma i fängelse** men också diskurserna **kvinnor är egentligen inte förövare** och **kvinnors brottslighet behöver en förklaring** synliga.

Även i B 1031-11 finns exempel från diskurserna **kvinnor är egentligen inte förövare, kvinnors brottslighet behöver en förklaring** och **kvinnor hör inte hemma i fängelse**. Jag redogör här för i stort sett hela rättsfallet då helhetsbilden gör att diskurserna blir tydligare. Efter det förklarar jag hur jag tycker att de olika diskurserna uttrycks i just det här fallet. I målet står en kvinna åtalad för att ha misshandlat en annan kvinna, som hon förstår att hennes sambo har varit otrogen med. Varken gärningspersonen eller målsägande säger att de minns något av själva händelsen. Målsäganden minns inget förrän två poliser kom till hennes lägenhet men hon förstod då att hon hade blivit misshandlad för hon hade väldigt ont. Vidare beskriver hon hur hon fått omfattande skador av händelsen, bland annat hjärnskakning, skadad fot och svårt att röra på två fingrar. Hon säger också att gärningspersonens sambo (nedan sambon) sa till henne efter händelsen att det som skett var att gärningspersonen hade stampat på hennes huvud. Gärningspersonen själv anger att när hon kom hem sa sambons syster att han var hos målsäganden, hon gick därför upp och ringde på dörren. Målsäganden släppte in henne och sambon stod naken på balkongen med bara en filt på sig. *"Hon förstod vad som hade hänt"*. Hon minns att målsäganden gjorde någon form av utfall mot henne som hon upplevde som ett hot. *"Därefter är det svart. Hon har endast ett minne av att målsäganden ligger naken på magen. Hon fick panikångest och skrek. Hon kände sig sårad och sviken p.g.a. vad hennes sambo och målsäganden gjort."* Hon förklarar vidare, hur hon först går ner till sin lägenhet, men sedan återvänder och vill komma in i målsägandens lägenhet. Hon beskriver att hon var hysterisk och bankade på dörren med sin knytnäve. Sedan kom polisen och hon bad då att bli körd till psykakuten.

Sambon har beskrivit det som att han sett att målsäganden gjort ett utfall mot gärningspersonen och hört att det blivit tumult men inte sett något mer av händelsen. I polisförhör har han dock angett att han sett händelsen och att gärningspersonen slagit flera knytnävsslag mot målsägandens huvud och

---

¹³³ Hovrätten ansluter sig till valet av påföljd dock efter att ha markerat att allvaret i styvmoderns handlande *inte* påverkas av en eventuell provokation från styvsonens sida.

dunkat det i golvet flera gånger. Hon har också hunnit sparka några gånger mot huvud och kropp innan sambon fått tag på henne och lyckas knuffa ut henne från lägenheten. Han förklarar att han gett en annan version i tidigare förhör för att han då ville skydda sig själv och för att han var arg på gärningspersonen och ville sätta dit henne. Han är tidigare straffad och var rädd för att bli misstänkt. Han menar att han har överdrivit när han sagt till polisen att gärningspersonen har borderline och därför kan bli aggressiv. Sambons systers flickvän (nedan kallad vittnet) som var med systemen i lägenheten, har beskrivit hur gärningspersonen när hon kom tillbaka lägenheten var *"helt hysterisk och skrek och vrålade"*. Gärningspersonen skrek att hon hade dödat målsägande, att hon hade stampat på hennes huvud och att de måste ringa ambulans och polis. Vittnet har även sagt att sambon *"förklarade efteråt att han varit otrogen och att gärningspersonen kommit upp i lägenheten och försökt hacka sönder målsäganden"*.

Tingsrätten menar att det är uppenbart att sambon försöker tona ner uppgifter som han har lämnat i polisförhör och som är besvärande för gärningspersonen då han fortfarande är sambo med henne. Hans uppgifter från polisförhör samt målsäganden och vittnets uppgifter gör att tingsrätten finner att det är visat att gärningspersonen har misshandlat målsäganden. Det utfall som gärningspersonen har beskrivit att målsäganden skulle ha gjort har varit diffust beskrivet och därför anser tingsrätten att hennes invändning är obefogad och ska lämnas utan avseende. Någon nödvärnssituation anser tingsrätten alltså inte har förelegat.

När det kommer till val av påföljd har tingsrätten tagit upp att gärningspersonen har ett socialt välordnat liv och att inget övervakningsbehov föreligger. Dock har hon diagnosen posttraumatiskt stressyndrom och enligt frivården medför hennes ångestrelaterade besvär att hon inte är lämplig att utföra samhällstjänst. Den påpekar att misshandel är ett artbrott, men också att brottet framstår som engångsföreteelse och att det saknas anledning att tro att gärningspersonen kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Den bedömer dock att då det rör sig om en misshandel i bostad som är förhållandevis allvarlig är enbart villkorlig dom inte ett tillräckligt straff. Eftersom gärningspersonen inte bedöms vara lämplig för samhällstjänst väljer den påföljden fängelse i en månad.

I Hovrätten har sambon valt att utnyttja sin rätt som han som närstående har att inte vittna och uppgifter som han lämnat i tingsrätten har alltså inte beaktats. Hovrätten har istället lagt vikt vid övriga personers utsagor och det som framkommit i rättsintyg. Att vittnet beskrivit att gärningspersonen var hysterisk och har skrikit att hon dödat målsäganden och stampat på hennes huvud ses som ett bevis som i kombination med annat som framkommit är tillräckligt för att det ska anses vara visat att det är gärningspersonen som har misshandlat målsäganden. Detaljerna i händelseförloppet går det dock inte att dra några slutsatser av utan sambons uppgifter. Hovrätten anser ändå det visat att målsäganden tillfogats det våld som åtalet innehåller av gärningspersonen. Hovrätten anser vidare att gärningspersonens invändning om nödvärn saknar konkretion och att någon nödvärnsrätt inte förelegat. Hovrätten dömer precis som tingsrätten gärningspersonen för misshandel av normalgraden.

Vid påföljdsvalet tar även hovrätten upp det frivården har sagt om målsägandens diagnoser samt att hon inte är lämplig för samhällstjänst. Den tar även upp att frivården menar att hennes sjukdomsbild troligen har haft inverkan på hennes förmåga att kontrollera situationen vid den aktuella händelsen. Den konstaterar precis som tingsrätten att gärningspersonen lever ett socialt välordnat liv och skriver också att inget tyder på någon form av missbruksproblematik och eller att övervakningsbehov ska anses föreligga. Gärningspersonen har även själv åberopat läkarintyg som visar att hon bland annat har en emotionell personlighetsstörning. Hovrätten påpekar att då närmare omständigheter kring misshandeln inte har gått att utreda så påverkar denna ovisshet straffvärdesbedömningen i mildrande riktning. Man framhåller även att varken straffvärdet eller något återfall i brott talar för fängelse men att misshandel typiskt sett är ett artbrott. Dock ska bedömning ske vid det individuella brottet. I det här fallet anser hovrätten att de oklara omständigheterna talar för att det inte är ett brott av sådan allvarlig art att det ska dömas till fängelse. *"Dessutom går det vid påföljdsvalet inte att bortse från att gärningspersonen ställts inför en situation där hon mänskligt att döma måste ha haft mycket svårt att behärska sig. Hennes svårighet att kontrollera sig har, såsom frivården understrukit, troligen förstärkts av hennes sviktande psykiska hälsa. Sammantaget innebär detta att det finns skäl att bestämma påföljden till villkorlig dom och dagsböter".*¹³⁴

Diskurserna blir tydliga på flera sätt i det här målet. Hovrätten kommer fram till, att den inte behöver döma till fängelse, trots att den inte kan döma ut samhällstjänst, bland annat för att kvinnan som begått brottet måste ha väldigt svårt att behärska sig när hon kommit på sin man med en annan kvinna. Man har dessutom beaktat att hennes sviktande psykiska hälsa har förstärkt hennes svårighet att behärska sig. Hennes psykiska hälsa är för övrigt något som hon själv i stor grad tar till som förklaring, både i det åberopade läkarutlåtandet men också genom att ha bett polisen att köra henne till psykakuten efter händelsen. Även sambon har förklarat brottsligheten med att gärningspersonen skulle lida av borderline. I rättsfallet tas alltså både otrohet och sjukdom upp som saker som kan förklara kvinnors våld, dessa förklaringar påverkar också hovrättens val av påföljd och det kan tyckas som att den anstränger sig för att slippa döma ut ett fängelsestraff till kvinnan.

Det finns i materialet även flera diskurser rörande föreställningarna om **modern**. En moder är någon som vill sitt barn väl, oroar sig för sitt barn och försvarar det. Om någon angriper hennes barn kan detta göra att hon går så långt som att ta till våld. I mål B 2529-11 har exempelvis en mammas våld

---

¹³⁴ Ett hovrättsråd var skiljaktig i påföljdsfrågan och skriver: *"Vid bedömningen av gärningen konstaterar jag inledningsvis att situationen vid misshandeln var sådan att det kan vara förklarligt att gärningspersonen reagerade så häftigt. Förhållandena var enligt min mening dock inte sådana att brottet kan sägas vara föranlett av någon annans uppenbart kränkande beteende. Gärningens straffvärde kan inte av det skälet anses vara lägre än vad som annars skulle ha varit fallet."* Hovrättsrådet menar vidare att de diagnoser som gärningspersonen har ger tillräckligt stöd för att hon skulle ha haft en så nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande att det ska påverka straffvärdet. Eftersom gärningspersonen inte har ansetts lämplig för samhällstjänst och misshandel är ett artbrott ska påföljden bestämmas till fängelse. Hovrättsrådet fastställer således tingsrättens dom i påföljdsfrågan.

mot sin bror inte föranlett ansvar då hennes dotter befunnit sig i en nödvärnssituation och hon haft rätt att försvara dottern mot broderns angrepp.¹³⁵ Hon är även närvarande och aktiv i sitt barns liv till skillnad från pappan som ofta beskrivs som passiv, exempelvis i ovan nämnda B 2452-11 beskrivs styvmodern som den som griper in när barnen bråkar och pappan framstår som passiv i sitt föräldraskap. Tingsrättens påföljdsdiskussion kan också ha att göra med att den anser att en (styv)mamma vill det bästa för sina barn egentligen, men att hon just i den här situationen blivit uppgiven och frustrerad. Modern är vidare viktig för sitt eller sina barn och hon är bra för dem.

I mål B 3112-11 blir föreställningarna om **modern** extra tydliga. I det målet står en mamma åtalad för att ha misshandlat sin dotter. Dottern har berättat att den aktuella gärningen skedde när hon kom hem tidigare från skolan än hon egentligen skulle. Mamman trodde då att hon skolkade och blev orolig. Mamman beslagtogs hennes mobil och dottern har i samband med det dragit mamman i håret. Enligt dottern har mamman därpå slagit henne både på ansiktet och kroppen och tagit ett grepp runt hennes hals så att hennes andning försvårades. Dottern har även uppgett att allt fungerar mycket bättre med sin mamma nu då de gått i terapi och inte längre bråkar med varandra. Mamman förnekar att hon har misshandlat dottern. Hon erkänner att hon visserligen tilldelat sin dotter en örfil men att så skett, något hon djupt beklagar, då hon blev utsatt för en provokation av sin dotter. Hon anser att vidare att hon befann sig i en nödvärnssituation och att hennes gärningar som max utgjort en straffri nödvärnsexcess. Hon uppger att hon som ensamstående mamma haft det totala ansvaret för sin dotter och att hon oroat sig mycket under åren. Dottern har haft en del personliga problem. Den aktuella dagen misstänkte hon att dottern hade skolkat och blev rädd att problemen åter tagit fart. Hon tog ifrån dottern hennes mobil för att ta reda på orsaken till problemen och när hon gjorde det blev hennes dotter närmast hysterisk och drog loss en hårtuss ur hennes hår. Hon örfilade då sin dotter.

Tingsrätten inleder sina domskäl med att skriva: *"I det här målet finns något som känns positivt och det är att situationen och relationen mellan dotter och hennes mor är betydligt bättre än vad den tidigare varit. Det inger hopp för framtiden, något som kanske är viktigare än det som varit föremål för tingsrättens bedömning."* Den anser att det är klarlagt att dottern *"blivit utsatt för visst, om än begränsat våld"* men påpekar att även modern utsatts för våld från dottern. Den beskriver det hela som ett bråk med *"givande och tagande från båda parter"* och menar att det är klarlagt att modern utsatt dottern för misshandel men att hon inte har kunnat besinna sig på grund av håravdragningen och därmed ogillar de åtalet.¹³⁶

---

¹³⁵ I det här fallet blir även diskursen **kvinnor är egentligen inte förövare** aktuell, det är åtminstone svårbedömt när kvinnor står åtalade för brott. Dottern och mamman har slagit mammans bror med en nyckelknippa respektive handväska. Tingsrätten anser inte att någon nödvärnssituation har förelegat och dömer de båda för misshandel medan hovrätten friar då den anser att dottern haft rätt till nödvärn och således också mamman.

¹³⁶ Hovrätten lägger dotterns uppgifter till grund för bedömningen eftersom de får stöd av rättsintyget och av de vittnen som hörts. Dottern har angett att det var mamman som slog först och därmed har ingen rätt till nödvärn förelegat från hennes sida. Således dömer hovrätten mamman för misshandel av normalgraden.

Tingsrättens resonemang är på många sätt anmärkningsvärt. Först och främst säger den uttryckligen, att en bra relation mellan mamman och dottern är viktigare än en rättslig prövning om huruvida en mamma har misshandlat sin dotter eller inte. För det andra skriver den inte ens vilken av personernas berättelse som den lägger som grund för sin dom. Har de lagt dotterns berättelse som grund (så som hovrätten senare har valt) så framstår det dessutom för det tredje som mycket anmärkningsvärt att det våld som dottern beskriver från modern sida återges som ett givande och tagande från båda parter. Det tycks som att tingsrätten försöker hitta skäl för att inte behöva döma mamman. Förutom att rättsfallet visar på både föreställningar om **modern** som den aktiva föräldern, som någon som är viktig och orolig för sitt barn och som vill det väl, är det också mycket lätt att identifiera diskurserna om att **kvinnor är egentligen inte förövare** och **kvinnors brottslighet behöver en förklaring** inom domen.

Slutligen är diskursen **kvinnan drivs inte av sexuella begär** ytterligare en diskurs som hänger ihop med diskursen **kvinnor är egentligen inte förövare** genom sambandet att drivs man inte av sexuella begär är man inte heller en ”riktig” sexualbrottsling. Diskursen aktualiseras alltså endast när det kommer till sexualbrotten. I materialet ingår enbart två sexualbrottsdomar med kvinnliga gärningspersoner men i båda dessa blir diskursen aktuell på olika sätt. I det ena målet, B 1964- 11, är både en kvinna och en man åtalade för flera sexuella gärningar mot en tolvårig flicka (nedan kallade just kvinnan, mannen och flickan). De båda kommer från ett annat land och det beskrivs i målet att kvinnan har kommit till Sverige på mannens initiativ, han har uppehållstillstånd men hon har inte sökt något sådant. Flickan har sagt att det är mannen som har tagit initiativ till de olika gärningarna och hon har beskrivit honom som kåt (se mer om hans gärningar under 4.3.2.2.). Flickan har angående kvinnans del i gärningarna bland annat beskrivit hur kvinnan har tagit tag i hennes armar och hållit dem ovanför hennes huvud. Kvinnan sa även något i stil med ”*du tål väl det här*” men släppte sedan. Flickan har också sagt att kvinnan vid ett annat tillfälle när mannen ville att flickan skulle suga av honom och hon inte ville det har sagt ”*men kom igen då, det är inget farligt*” och tryckt ner flickans huvud så att penisen kom in i hennes mun. Mannen tvingade henne sedan att suga men det pågick inte länge.

Kvinnan har som bakgrund berättat att hon hade ett förhållande med mannen redan i det andra landet. Hon säger att hon mer eller mindre har varit hans slav, både i hemmet, i hushållet och sexuellt. Hon beskriver att hon var rädd för honom eftersom han hotade och slog henne och säger att han hade makt över henne. Hon säger också att nästan allt det som flickan har sagt är sant förutom det flickan sagt om vad kvinnan har gjort. Hon beskriver samma händelser som flickan men hon beskriver det som att enbart mannen var den drivande. Hon säger exempelvis att när mannen fått flickan att onanera åt honom så bad han också kvinnan att vara med varpå hon gjorde som han bad. I målet har också flera vittnen hörts bland annat ett som säger att hon hört flickan berätta att det var kvinnan som började och att hon hade hållit fast hennes händer samt att kvinnan ”kastat” henne på mannen.

Tingsrätten menar i sin dom att det uppenbarligen är så att kvinnans närvaro hos mannen varit ett tungt skäl för flickan att besöka mannen. Angående att kvinnan har sagt att hon berättade det hon gjort då hon inte ansåg att hon själv gjort något brottsligt, poängterar tingsrätten att det inte kan ha varit lätt för henne att förstå hur svensk rätt tillämpas. Tingsrätten finner att flickans uppgifter i kombination med uppgifterna som det ovan nämna vittnet har gett därmed är tillräcklig bevisning för att kvinnan ska fällas för de gärningar hon har åtalats för. Angående rubriceringen av gärningarna så bedömer tingsrätten att kvinnan ska ses som medgärningsperson till ett tillfälle då kvinnan och flickan tillsammans har utfört onani åt mannen, ett brott som rätten väljer att rubricera som *sexuellt övergrepp mot barn* då mannen inte fått utlösning vid tillfället. För det tillfälle när kvinnan hållit fast flickans händer döms hon till medhjälp till våldtäkt mot barn. Här beaktar domstolen att kvinnan inte fått någon egen sexuell utkomst av agerandet. När hon tryckt flickans huvud mot mannens penis menar tingsrätten att detta agerande har en tydligt mer sexuell prägel och att kvinnan i denna del ska dömas som gärningsperson till våldtäkt mot barn.

Hovrätten lägger också flickans berättelse som grund för sin prövning. Den tar upp att frågan om var gränsen ska ligga mellan gärningspersonskap och medhjälp i fråga om sexualbrott är omdiskuterad. Hovrätten påpekar att det har hävdats att det för gärningspersonskap vid sådana brott förutsätter ett aktivt deltagande, till skillnad från vad som gäller i andra brott. Men det finns också exempel på att alla som har deltagit vid en våldtäkt har varit att se som gärningspersoner. Hovrätten menar att en särskild fråga som kan ställas är om betydelsen att det inte handlar om flera mäns övergrepp på en kvinna utan om en mans och en kvinnas övergrepp på en kvinna. Hovrätten bedömer att det tillfälle där flickan har sagt att kvinnan uppmuntrade henne att onanera åt mannen och som slutade med att kvinnan fick mannens sperma på sina händer innebär att kvinnan har deltagit så aktivt att hon ska betraktas som gärningsperson. Hovrätten håller alltså med om tingsrättens bedömning vid detta tillfälle och likaså vid de två övriga tillfällena. Hovrätten fastställer därför tingsrättens dom i den delen. Hovrätten skriver vidare gällande straffvärdet på mannens brottslighet att det ska anses försvårande att han *”har varit den drivande personen vid de med åtalet avsedda tillfällena”*. Ett hovrättsråd var skiljaktigt rörande rubriceringen av den handling som slutade med att kvinnan fått mannens sperma på sina händer. Han ansåg att då det är påkallat att döma ut medgärningspersonskap med restriktivitet vid sexualbrott ska kvinnans gärning istället ska bedömas som medhjälp.

I målet blir diskursen **kvinnan drivs inte av sexuella begär** aktuell vid flera tillfällen. För det första beskriver inte målsäganden kvinnan som kåt i sin berättelse och kvinnan själv beskriver det som att hon varit mannens slav sexuellt, att han haft makt över henne och som att hon bara har gjort det han bett om. Tingsrätten uttalar att hon inte döms som gärningsperson vid det tillfälle där hon hållit fast målsägandens händer eftersom det inte är visat att hon fått någon egen sexuell utkomst av agerandet. Hon döms istället för medhjälp. Tingsrätten har dock inte skrivit att hon fått någon sexuell utkomst av någon av de gärningar där hon bedömts som gärningsperson

heller. Den har istället skrivit att hennes agerande har varit av mer tydlig sexuell prägel. Den tycks anse att hennes agerande är klandervärdt men att det inte har skett utifrån något eget sexuellt begär. Det kan också påpekas att faktumet att mannen inte fått utlösning vid ett av tillfällena har påverkat rubriceringen av brottet. Hovrätten öppnar vidare upp för att medgärningspersonskapet kan bedömas olika beroende på om det är flera mäns övergrepp på en kvinna eller en mans och en kvinnas övergrepp på en kvinna. Den skriver inte rätt ut att detta har att göra med mäns och kvinnors sexuella begär men det finns anledning att anta att den kan utgöra en anledning till att den anser att det skulle kunna vara möjligt att döma olika i de olika fallen. Att hovrätten beskriver mannen som den drivande personen är anmärkningsvärdt då målsäganden exempelvis har berättat att kvinnan har tryckt ner hennes huvud mot mannens penis och uppmanat henne att suga och då vittnet har sagt att det var kvinnan som började.

I det andra sexualbrottsmålet, B 2568-11, med en kvinnlig gärningsperson gäller åtalet sexuellt ofredande av en fjortonårig flicka. Gärningspersonen beskrivs ha varit kraftigt berusad under kvällen, målsäganden och en vän till henne och tog därför med henne in i ett trapphus i närheten för att ta hand om henne. I trapphuset har målsäganden beskrivit att gärningspersonen har slitit upp hennes jacka, flera gånger smekt henne mellan benen mot underlivet och på insidan av låren utanpå hennes byxor och slickat henne i ansiktet, både på och i hennes mun. Under tiden har hon uttalat att målsäganden gjorde henne kåt. Gärningspersonen har uppgett att hon, på grund av berusningen, inte har något minne från trapphuset men att hon är en fysisk person och att hon varken är lesbisk eller dras till småflickor sexuellt. Om hon har kramats eller pussats så har det varit av glädje och för att visa tacksamhet för att ha blivit hjälpt.

Här belyser gärningspersonen bilden av att en ”riktig” sexualbrottsling styrs av sitt begär när hon menar att då hon vaknar dras sexuellt till kvinnor eller småflickor så kan hon inte ha begått ett sexualbrott mot en sådan. Tingsrätten går dock inte på hennes linje utan skriver att *”med hänsyn till att fråga är om flera handlingar och uttalande med klar sexuell innebörd har inte detta skett med anledning av tacksamhet eller liknande på sätt som gärningspersonen påstått”*. Tingsrätten dömer alltså kvinnan för sexuellt ofredande (och likaså gör hovrätten). Tingsrätten fokuserar dock, precis som i B 1964- 11, på handlingarna och uttalandenas innebörd och inte på om kvinnan skulle ha drivits att göra handlingen av några sexuella begär. Oavsett varför kvinnan har agerat som hon gjort anser tingsrätten att kvinnan har gjort sig skyldig till ett sexualbrott när det kommer till valet av påföljd blir dock diskursen **kvinnors brottslighet behöver en förklaring** aktuell när tingsrätten skriver: *”Dock är det uppenbart att gärningspersonen fortfarande är i behov av hjälp varför skyddstillsyn är en lämplig påföljd.”*

4.3.2.2 Män är potentiella förövare

Den överbyggande diskursen i de domar där män är åtalade är istället **män är potentiella förövare**. Den syns exempelvis inom diskurserna **mäns aggression kan väckas** och **mäns sexlust kan väckas**. Dessa diskurser

kompletteras med diskurserna **aggressivitet kan leda till brott** och **sexlust kan leda till brott**. Som ”motdiskurser” existerar två diskurser som hänger samman med varandra en om att **män skojbråkar ibland** och en om att **våld mellan jämbördiga män är okej**. Inom dessa diskurser anses våldet mellan män inte vara något klandervärt och i sådana fall ses således ingen av parterna som förövare.

Diskurserna om att **mäns aggression kan väckas** och att **aggressivitet kan leda till brott** syns delvis genom att männen i domarna återkommande beskrivs som just aggressiva. Bland annat i mål B 3094 -11 beskrivs gärningspersonen både av sig själv, målsägande och vittne som arg respektive jättearg. I B 2302-11 där en man står åtalad för att bland annat misshandla sin hustru och sin dotter vid ett flertal tillfällen under en period på några dagar, säger målsägandena att han varit arg då gärningarna begåtts. Ilskan används som förklaring till att han har tappat kontrollen. Han själv, som har nekat till gärningarna, beskriver dock att han inte var arg utan att han var balanserad. Detta stödjer att det finns en föreställning om att aggressivitet i kontrast till balans anses kunna leda till brott. Värt att nämna vid det här målet är dock också att målsägandena också har förklarat hans beteende med att han varit berusad, galen och ”*inte frisk*” något som sammanfaller med de beskrivningar som jag hittat i diskursen **kvinnors brottslighet behöver en förklaring**.¹³⁷

Bedömningen i mål B 3179-11 gäller huruvida en taxichaufför ska dömas till ansvar för att han har misshandlat en kund som tillsammans med sin kompis har smitit från betalningen eller om han ska gå fri från ansvar då han handlat i nödvärn. I målet beskriver målsäganden det som att gärningspersonen blivit aggressiv redan i taxin medan gärningspersonen säger att det varit målsäganden som har varit den aggressiva. Tingsrätten tar som stöd för målsägandens berättelse bland annat upp att hans vän också berättat att det vid en föregående fysisk konfrontation varit gärningspersonen som var den aggressiva och bortser från nödvärnsinvändningen. Vidare beaktar tingsrätten vid straffmätningen att en viss provokation har förelegat från målsägandens sida när han smet från taxibetalningen. Hovrätten ogillar däremot åtalet efter att den väljer att låta gärningspersonens berättelse ligga till grund för domen, då den inte anser att det finns något som motbevisar att gärningspersonen först attackerats och att han utövade våldet i självförsvar mot en aggressiv målsägande.¹³⁸

Målet synliggör en föreställning om att den som har varit aggressiv också är den som är klandervärd. Om man visar att den ena varit aggressiv så är det också troligt att han har varit den som tagit till våld först. Det visar dessutom på föreställningen att om man provocerar någon så ger det mer rätt till våld från dennes sida. Även i mål 2419-11 beaktas provokation som förmildrande vid straffmätningen. Att provokation ska ses som förmildrande hänger samman med en föreställning om en aggressivitet som kan komma att väckas hos en man. Även att man om den andra beter sig aggressivt har

---

¹³⁷ Att mannens brottslighet behöver förklaras kan dock hänga samman med att han har gett sig på sin hustru och sin dotter som är människor som han förväntas älska och bete sig väl mot.

¹³⁸ Ett hovrättsråd är dock skiljaktigt och anser att målsägandens berättelse som grund och att det därmed inte förelegat någon nödvärnssituation.

större rätt till självförsvar, visar på föreställningen om att aggressivitet kan leda till våld. I mål 3385-11 har aggressivitet hos målsäganden varit en av anledningarna till att gärningspersonens nödvärnsgärning inte har ansetts vara uppenbart oförsvarlig och i mål B 3094 -11 har tingsrätten konstaterat att trots att målsäganden *"uppträtt provocerande kan misshandeln, med hänsyn till bland annat den samlade skadebilden, inte betraktas som ringa"*.

Slutligen är det intressant att nämna, att det i mål B 9354-11, som bland annat gäller en våldtäkt som en man har utfört mot en kvinna som han då var i ett par med, beskrivs våldtäkten som ett uttryck för aggressivitet som väckts på grund av svartsjuka. Som bakgrund till händelsen anges att målsägandens tidigare partner enligt båda två "spökat", eftersom gärningspersonen varit upprörd över att han under en lång tid utsatt målsäganden för sexuella övergrepp. Den aktuella händelsen började enligt målsäganden med att hon ringde upp sin före detta partner vilket gjorde att gärningspersonen blev arg. Han slog henne då när hon låg i sängen med en nyckelknippa och tog tag i hennes huvud och tryckte upp det mot en vägg. Gärningspersonen tryckte sedan in flera fingrar i hennes anus och frågade i mycket aggressiv ton *"var det så här han gjorde, var det skönt?"* och kallade henne dessutom för hora och andra smädelser. Både tingsrätten och hovrätten låter målsägandens utsaga ligga till grund för sina bedömningar och de har båda angett som en del av skälet därtill, att vittnesuppgifter har gett stöd åt att gärningspersonen allmänt sett kan bli aggressiv och åt att han varit så vid den aktuella tidpunkten. Mannen döms således för våldtäkt. Det här målet visar på att diskursen **aggressivitet kan leda till brott** inte bara blir aktuell vid misshandelsbrott utan också kan påträffas vid sexualbrott.

Målet visar också på föreställningar om att en mans aggressivitet kan väckas genom svartsjuka. Detta blir också tydligt i mål B 2302-11 där en man står åtalad för misshandel för att under flera tillfällen ha sparkat sin hustru, bränt henne med en cigarett och knuffat henne mot ett bord. Han åtalas också för ofredande för att han ska ha sagt: *"så här mycket betyder du för mig"* till sin hustru och sedan skurit sönder hennes jacka. Vidare står han åtalad för försök till misshandel för att ha försökt kasta hett kaffe på sin dotter och för misshandel för att ha greppat tag hårt i dotterns överarm och tryckt henne mot ett staket. Tingsrätten dömer mannen för samtliga gärningar och säger i sina domskäl att hans aggressiva beteende kan tolkas som ett utslag av svartsjuka.

Diskurserna **mäns sexlust kan väckas** och **sexlust kan leda till brott** blir synliga i B 2159-11 där en gärningsperson står åtalad för att vid en stor mängd tillfällen ha sexuellt ofredat sin styvdotter som då gärningarna skedde var under femton år. Gärningspersonen säger där att han äter en medicin som bidrar till att sexualdriften minskar. Detta uttalande visar på föreställningen att sexuellt ofredande inte sker utan begär. Att gärningspersonen känner att han behöver förklara att han inte känner begär till sin styvdotter som är under femton år med att han äter en medicin som sätter ner hans sexualdrift visar på en bild om att män utan att äta en sådan medicin förväntas kunna ha ett sådant begär. Mål B 1303-11 gäller huruvida målsäganden frivilligt deltog i tre samlag eller inte. I det målet nämns inget om gärningspersonens begär vilket dock inte är så märkligt då hans

frivillighet och lust till samlagen tas för given.¹³⁹ Som ovan nämnt beskrivs dock motiven till våldtäkten i mål B 9354-11 som aggression och inte begär.

I B 1964- 11, som jag tagit upp när jag behandlat kvinnliga gärningspersoner, står både en man och en kvinna åtalade för flera sexuella gärningar mot en tolvårig flicka. Flickan beskriver det som att det är mannen som tar initiativ till de olika gärningarna och berättar att han vid flera tillfällen antingen har varit kåt eller velat bli det och att det vid vissa tillfällen har kommit sperma. Mannen har sagt att varken sex, våld eller tvång har förekommit. Kvinnan har sagt att nästan allt det som flickan har sagt är sant och hon beskriver samma händelser som flickan utifrån att enbart mannen är den drivande och att hon gjort som han bad. Mannen döms i tingsrätten för både två fall av våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn. Tingsrätten har tagit hänsyn till att mannen inte fått utlösning vid det tillfälle den valt att rubricera gärningen som sexuellt övergrepp mot barn. Hovrätten gör samma bedömning som tingsrätten men den dömer ut en svårare påföljd för mannen. Den skriver bland annat: *”Vid bedömningen av straffvärdet betraktar hovrätten särskilt, som en försvårande omständighet, att mannen har varit den drivande personen vid de med åtalet avsedda tillfällena och att han därvid på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat den skyddslösa ställning som flickan haft till följd av den stora åldersskillnaden mellan dem”*. Värt att nämna är att både tingsrätten och hovrätten dömer ut ett längre fängelsestraff till mannen än vad de gör till kvinnan.

I det här målet syns både diskursen **mäns sexlust kan väckas** och diskursen **sexlust kan leda till brott**. Det beskrivs som att hans motiv till att utföra de brottsliga gärningarna är att han är kåt och det tas upp att han får sexuell tillfredsställelse genom brotten. När han inte har fått utlösning ses det inte som att gärningen är att jämföra med samlag och rubriceringen av brottet påverkas av i vilken grad han bedöms ha fått utlopp för sina sexluster. Att hovrätten beskriver att han är den drivande personen trots att målsäganden och vittnen har beskrivit att kvinnan på olika sätt är drivande (se under 4.3.2.1) kan antas ha sin förklaring i att han bedöms ha gjort gärningarna utifrån lust och anses ha blivit sexuellt tillfredsställd genom dem.

Diskursen om att **män skojbråkar ibland** går ut på att visst våld män emellan inte anses vara klandervärt. Det förekommer att våldet är på skoj. Som ovan nämnt hänger den ihop med diskursen **våld mellan jämbördiga män är okej**. Jämbördiga män kan välja att ömsesidigt slåss med varandra och våldet anses då ha utövas då med samtycke. I mål B 4665-11 fanns invändningar om att det våld som gärningspersonerna utsatt målsäganden för skulle falla inom ramen för ett så kallat ”skojbråk”. I fallet var två av gärningspersonerna femton år gamla och en sexton år och de dömdes för att

---

¹³⁹ I både tingsrätten och hovrätten fokuserar man istället främst på varför målsäganden om hon inte deltog frivilligt inte har gjort mer motstånd eller varför hon inte lämnat platsen och friar mannen. De två skiljaktiga i målet vill dock fälla honom med stöd av att målsäganden varit helt förstörd och apatisk efteråt. I det här målet blir både de i kapitel två nämnda teorierna om idealoffret tydliga men också diskursen om **offrets aktiva viljeuttryck** som Ulrika Andersson identifierat i sin avhandling *Hans (ord) eller hennes?* (se Andersson, Ulrika (2004)). Något som visar sig i samtliga sexualbrottsdomar där offren inte varit barn i materialet. Detta gäller även i mål 2568-11 där gärningspersonen var en kvinna. I det fick målsäganden förklara varför hon inte lämnat trappuppgången.

ha misshandlat en målsägande som var något yngre än dem. Målsäganden beskriver i tingsrätten hur han har sökt sig till dessa äldre kamrater och berättar att det tidigare har förekommit en del "skojbråk" mellan dem. Det vid tingsrätten aktuella bråket beskriver han dock inte som ett skojbråk. Misshandeln har bestått i att de tre gärningspersonerna har slagit och sparkat honom både när han stått upp och legat ner, samt i att en av dem har bränt honom med en cigarett på handen. Gärningspersonerna har förnekat gärningarna. Ett vittne i tingsrätten har sagt att han sett att de tilltalade slagit och sparkat på målsäganden men att det har varit ett skojbråk. Tingsrätten lägger dock större vikt vid vad vittnet sagt i polisförhör där han har beskrivit att han sett de tilltalade "*puckla på*" målsäganden och att "*de verkade tycka att det var kul att slå honom*" och dömer de tilltalade för misshandel. Hovrätten gör samma bedömning i skuldfrågan, men betonar också att det är klarlagt att händelsen "*inte utgjordes av något s.k. skojbråk med målsägandens samtycke till det som skedde och att det inte heller kunde uppfattas så*".

Våldet inom det aktuella målet ansågs inte ha skett inom något skojbråk, men att det kommit på tal, och att hovrätten känt sig manade att förtydliga att det här inte kunde utgöra ett sådant, visar på att det finns situationer där våld mellan män inte föranleder brott. I det här fallet utövades våldet dock inte mellan jämbördiga parter utan det var tre personer mot en (som dessutom var yngre) vilket troligtvis varit avgörande vid bedömningen om skojbråk förelegat eller inte. I mål B 9354-11 beskriver en polis hur gärningspersonen "*ville gå en match*" mot honom och att han blivit otrevlig när polisen inte velat det och att handgemäng då uppstått mellan dem. Det målet visar också på att män kan enas om att bråka på skoj även om de inte enats om att göra så i det fallet. I mål B 3094 -11 har målsäganden beskrivit situationen som att han innan han blev misshandlad hade tagit av sin jacka och var redo att slåss. I den situationen rörde det sig inte om något skojbråk men väl om ett bråk med jämbördiga parter som båda deltog i. Ett vittne har i det målet även beskrivit målsägande och gärningspersonen med "*bråkstakarna*" något som tyder på att deras våld i viss mån uppfattades som ömsesidigt. Gärningspersonen har dock knockat målsäganden och sedan fortsatt utöva våld efter att han varit hjälplös, vittnet har bland annat sagt att han sparkat på målsäganden när han låg ner. Våldet i det här målet har alltså inte skett mellan två jämbördiga parter.

I mål 3385-11 har hovrätten även tagit upp att gärningspersonen som befunnit sig i en nödvärnssituation inte har använt sig av uppenbart oförsvarligt våld bland annat då gärningspersonen har beskrivit att målsäganden har uppträtt mycket aggressivt och att gärningspersonen "*drog slutsatsen att det inte skulle tjäna någonting till att prata med denne och att han inte var förmögen att hantera målsäganden rent fysiskt*". Att målsäganden och gärningspersonen inte är fysiskt jämbördiga har alltså beaktas vid bedömningen om gärningspersonens nödvärnsvåld varit oförsvarligt eller inte.

5 Analys

5.1 Kapitlets upplägg

I min första del av min analys kommer jag att se på hur gällande rätt konstruerar GärningsMannen. De bestämmelser som analyseras har jag gått igenom i mitt tredje kapitel och tagit ut diskurser från i andra delen av mitt fjärde kapitel. De har gemensamt att de alla på olika sätt anger hur klandervärd en gärningsperson är i förhållande till hens beteende, egenskaper och person. Bilden av vad som anses vara normalt hos en gärningsperson, av den ”riktige” GärningsMannen går att utläsa ur de diskurser som återfinns mellan sådant som anses vara förmildrande och sådant som anses vara försvårande, men också sådant som på annat sätt påverkar bedömningen av hur klandervärd en gärningsperson ska anses vara. Vidare fortsätter jag i min andra del av kapitlet att visa på hur GärningsMannen konstrueras inom hovrätternas domar. I den delen använder jag mig av de diskurser som jag identifierat i min tredje del av det fjärde kapitlet. Slutligen har jag en avslutande diskussion i min tredje och sista del av kapitlet.

5.2 Konstruktionen av GärningsMannen i gällande rätt

I det gällanderättmaterial som jag har studerat har jag identifierat flera olika diskurser som tillsammans visar på hur GärningsMannen konstrueras inom gällande rätt. Diskurserna om att **är man svag är man att se som offer, är man stark är man att se som gärningsperson** och **ju mer kontroll man har vid brottet desto mer klandervärd är man** (och därmed mer att se som gärningsperson än om man inte har haft kontroll) visar på att föreställningar om gärningspersoner innehåller sådana egenskaper som förknippas med män och maskulinitet. Att gå fri från ansvar vid nödvärn är exempelvis betydligt lättare för en svag person som utövat våld mot en stark än tvärtom. Är personen som angriper dessutom upphetsad eller på annat sätt farlig ökar rätten till nödvärn ytterligare. Som jag nämnt i mitt andra kapitel associeras män med styrka, handlingskraft och kontroll. Har angriparen alltså egenskaper som i vårt samhälle idag kodas som maskulina innebär det att det är mindre chans att den angripne får gå fri från ansvar. De egenskaper som en kvinna förväntas ha, som svaghet och rädsla, är däremot inte sådana som passar in i föreställningar om gärningspersonen. Inom gällanderättmaterialet föranleder de inte att en person ska anses vara klandervärd, utan bidrar snarare till en möjlighet att låta personen gå fri från ansvar eller åtminstone välja en lindrigare påföljd.

Föreställningar om att svaghet innebär att en person är att se som mindre klandervärd och att styrka innebär att en person är att se som mer klandervärd hänger, som jag nämnt i mitt fjärde kapitel, samman med diskursen om att **man bör ge sig på en jämbördig motpart**. Detta genom att det anses vara värre om man ger sig på någon som är svag. Diskursen syns också i de bestämmelser som stadgar att det ska anses grövre och försvårande om man är flera mot en. Rätten är uppbyggd runt en tanke att normalfallet, det som utgör *normalgraden*, vid ett brott är något som sker mellan två personer med liknande styrkeförhållanden. Att rätten är konstruerad på detta sätt skulle kunna tyda på att den utgår från en tvekampssituation. Enligt Christian Diesen är juridiken historiskt sett uppbyggd kring en manlig aktörsroll som bygger på mannens överhöghet. Till exempel fäster han uppmärksamhet på att domstolsprocessen i allmänhet är utformad just som en tvekamp mellan två parter.¹⁴⁰ Jag menar att denna uppbyggnad också blir synlig i de bestämmelser som jag har analyserat. De tycks ha utformats efter en tveksamsituation där ”man mot man” gör upp med varandra. Det är värre om man ger sig på någon som är skyddslös men också om man fortsätter att sparka på den som ligger ner. Har man blivit provocerad är det däremot en omständighet som rättfärdigar ett visst våldsanvändande, något som visar på synen att ”har man gett sig in i leken får man leken tåla”. Som jag har nämnt i kapitel två har Burcar pekat på att lindrigare våld mellan män inte ses som något konstigt. Våld anses vara ett sätt för män att göra upp med varandra. Så länge båda deltar och håller sig inom ramen för ett normalt slagsmål är det inget som upprör oss särskilt mycket. Har en person emellertid åsamkats en allvarlig fysisk skada eller upplevt en stark dödsångest under gärningen ska det föranleda att en misshandel rubriceras som synnerligen grov. Sådana situationer liknar inte längre en tvekampssituation. Gärningspersonen har gått långt över gränsen för ett normalt slagsmål om den som misshandlats fått en stark dödsångest.

Uppbyggnaden runt en tvekampssituation med två jämbördiga parter blir anmärkningsvärt nog även synlig när det kommer till gradindelningen av sexualbrotten. Även här anses det vara extra klandervärd om personen som blir utsatt är svag, hjälplös eller om det är flera gärningspersoner. Normalgraden blir aktuell vid likställiga parter (bortsett från sexualbrott mot barn där det redan i normalgraden är beaktat att offret är svagare än gärningspersonen) och att offret är hjälplöst kan föranleda att ett brott ska rubriceras som grovt. Det ska också ses som grovt om gärningspersonen har utfört sadistiska eller grovt förnedrande handlingar, vilket båda är omständigheter som talar för att styrkeförhållandena mellan offret och gärningspersonen inte varit jämna. Utan att i uppsatsen ha gått igenom samtliga rekvisit till varken sexualbrotten eller misshandelsbrotten, kan jag ändå påpeka att de olika sexualbrotten dock innehåller rekvisit som redan vid bedömningen av gärningen på olika sätt visar på att man inte utgår från jämbördiga parter när man avgör om den ska utgöra ett brott eller inte.¹⁴¹ I ett sexualbrott kan det heller aldrig bli aktuellt att beakta en provokation.

---

¹⁴⁰ Diesen, Christian (2005). s. 208.

¹⁴¹ I de olika bestämmelserna (förutom sexuellt ofredande) ska gärningspersonen antingen ha tvingat någon till en sexuell handling eller ha utnyttjat hans svagare ställning på annat sätt.

Trots att tvekampssituationen är synlig bland bestämmelserna om sexualbrott kan man alltså inte säga att de bygger på den på samma sätt som bestämmelserna om misshandelsbrott.

Att gärningspersonen normalt sett inte är god har visat sig inom diskursen **gärningspersonen är normalt sett varken god eller extremt ond** och yttrar sig exempelvis genom att det är att se som förmildrande om ett brott har förövats genom stark medkänsla. Olika former av känslouttryck är i dagens samhälle kodade som feminina och diskursen visar än en gång på att egenskaper som associeras med kvinnor medför att ett brott blir att anse som mindre klandervärt. Sammantaget visar sig en bild där konstruktionen av GärningsMannen i gällande rätt utgår från egenskaper och attribut som associeras med maskulinitet medan attribut och egenskaper som associeras med femininitet faller utanför konstruktionen. Som Diesen påpekar är rätten uppbyggd runt en manlig aktörsroll. Även diskursen **aggression går inte alltid att kontrollera** visar på bestämmelser som utgår från en egenskap som kodas som maskulin. Om en person har varit starkt upprörd eller har ett häftigt lynne kan det föranleda att domstolen anser att hen svårligen kunnat besinna sig i en nödvärnssituation och att en handling därför medför ansvarsfrihet på grund av nödvärnsexcess. Aggressivitet, upprördhet och häftigt lynne är attribut som kodas maskulina. Som Burcar påpekat är dock självbehärskning något som är att se som en manlig dygd och även om den hegemoniska maskuliniteten är föränderlig så är det troligen en egenskap som är återkommande inom de maskuliniteter som intar en hegemonisk ställning. Aggressivitet föranleder inte heller att någon inte ska vara att se som gärningsperson och därför gå fri från ansvar. Istället betraktas den ge oss en förklaring till varför vissa män begår brott och kan föra med sig att de ska gå fria från ansvar om de svårligen kunnat besinna sig. Aggressivitet må befinna sig utanför den hegemoniska maskuliniteten men det är inget som ses som omanligt utan det gör mäns våldsutövande förståeligt. Dock finns det en gräns för hur långt aggressiviteten får sträcka sig. Visar en gärningsperson stor hänsynslöshet eller sadistiska tendenser, har hen passerat gränsen för sådant som kan ses som förståeligt och detta markeras tydligt i bestämmelserna. GärningsMannen är inte **extremt ond**, hen kan bara tappa kontrollen om hen exempelvis blir provocerad och hens aggressivitet väcks.

5.3 Konstruktionen av GärningsMannen i hovrätternas domar

Diskurserna som påträffats i hovrättsdomarna skiljer sig åt för manliga och kvinnliga gärningspersoner. Inom de domar där en kvinna står åtalad finns den överbryggande diskursen **kvinnor är egentligen inte förövare** medan den överbryggande diskursen i de domar där en man är tilltalad har varit **män är potentiella förövare**. Då föreställningen att kvinnor inte är förövare är svår att förena med att en kvinna är anklagad för ett brott blir också diskursen om att **kvinnors brottslighet behöver en förklaring**

framträdande i domarna med kvinnliga gärningspersoner. Det behov som verkar finnas att förklara kvinnors brottslighet med någon yttre orsak som psykisk sjukdom, rädsla, tappad kontroll eller med att kvinnan egentligen hade goda motiv till sitt handlande, kan tolkas bero på att det är svårare för dem som dömer att få ihop sin bild av en ”riktig” gärningsperson med sina föreställningar av en kvinna. Eftersom en kvinnas kriminella beteende inte stämmer med det genus hon är tilldelad behövs en förklaring. De förklaringar man tar till är alla sådana som stämmer överens med bilden av femininitet och det kan tyckas som att domstolarna använder dem för att slippa betrakta kvinnan som en gärningsperson fullt ut. På samma sätt som Burcar pekar på att ”manlig” och ”offer” utgör en problematisk kombination tycks också ”kvinnlig” och ”gärningsperson” vara problematisk. Man kan se jakten efter förklaringar som överensstämmer med samhällets bild av femininitet, vilken blir tydlig bland domarna från hovrätterna, som ett sätt för dem att hindra det blottläggande av hur kön konstrueras, som Svensson menar att kvinnliga brottslingar genom sin brottslighet gör. Att hitta förklaringar till brottsligheten som hänger samman med de attribut som kallas som kvinnliga, blir alltså samtidigt ett sätt att förhindra den destabilisering av könsgrensarna mellan manligt och kvinnligt som kvinnors brottslighet annars skulle kunna innebära.

Även i diskurserna som påträffats i hovrättsdomarna blir det följaktligen tydligt att konstruktionen av GärningsMannen hänger samman med föreställningar om män och maskulinitet. Det framkommer också att både mäns och kvinnors handlingar i domstolarna tolkas inom våra befintliga föreställningar om maskulinitet och femininitet. Diskurserna: **en kvinna är hysterisk och inte aggressiv, en kvinnas aggressivitet behöver en förklaring, mäns aggression kan väckas och aggressivitet kan leda till brott**, visar exempelvis att kvinnor beskrivs som hysteriska i sådana situationer där män beskrivs som aggressiva, och föreställningar om män och kvinnor reproduceras således inom domarna. Detta förstärks genom att i de situationer där en kvinna anses ha agerat aggressivt så lägger man till en förklaring även för själva aggressiviteten. På samma sätt visar diskurserna om att **kvinnan drivs inte av sexuella begär, mäns sexlust kan väckas och sexlust kan leda till brott** att domstolarna påverkas av de föreställningar som finns om att kvinnor har en mindre pockande sexualitet än män. Att dessa diskurser blir tydliga inom domarna visar också på att domstolarna samtidigt reproducerar dessa uppfattningar.

De föreställningar som har blivit synliga om **modern** som någon som vill sitt barn väl och som skyddar och oroar sig över det, och om att det är viktigt för ett barn att ha en bra relation till sin moder, visar också på hur domstolen reproducerar befintliga föreställningar om kvinnor. Svensson menar exempelvis att en idealisk kvinna ska hålla sig inom ramen för den heterosexuella kärnfamiljen där moderskapet är centralt. Föreställningar om att ett barn behöver sin mamma återfinns och reproduceras även i gällanderättmaterialet. Ett barns intresse av en vårdnadshavare kan exempelvis vara ett så kallat tredjemansskäl som kan föranleda att man bör välja annan påföljd än fängelse. Eftersom det är vanligast att kvinnor är ensamstående föräldrar i vårt samhälle idag blir bestämmelsen främst aktuell när det gäller mödrar. Även den bestämmelse som jag tagit upp i

mitt andra kapitel om att man inte får häkta en mamma med ett nyfött barn visar på hur rätten reglerar att en mamma anses vara viktigare för ett (nyfött) barn än en pappa anses vara. Både inom gällande rätt och rättstillämpning blir alltså föreställningar om moderskapet synliga och något som kan komma att påverka utgången.

Om diskursen **kvinnor hör inte hemma i fängelse** påverkar utgången (eller snarare valet av påföljd) i ett mål, eller inte, är inget som kan svaras på inom den här studien. De förklaringar till kvinnors brottslighet som rör att den beror på psykisk sjukdom stämmer dock överens med Yourstones studie där hon kom fram till att kvinnor oftare än män döms till rättspsykiatrisk vård vid våldsbrott. Att Yourstone kommit fram till att det krävs en lägre tröskel för att kvinnor ska anses vara psykiskt sjuka skulle, precis som övriga förklaringar till kvinnors brottslighet, kunna ses som ett upprätthållande av könsgränserna mellan män och kvinnor. Då en kvinnas genus inte stämmer överens med hennes beteende bryter hon mot den heterosexuella matrisen och hennes beteende tolkas därför som sjukligt. I ett fall beskrevs en man också av målsägandena som galen och ”inte frisk” vilket avvek från diskurserna i övrigt. Det rörde dock upprepat våld som mannen utövade både mot sin hustru och sin dotter. Att de i den situationen vill kunna hitta förklaringar till hans brottslighet är inte särskilt konstigt. Ideal mannen i dagens samhälle skulle inte bruka våld mot sin dotter och sin hustru, och eftersom han gått utanför gränsen för hur en person med en hegemonisk maskulinitet förväntas bete sig, anses hans beteende märkligt, och som något som behöver en förklaring. Dessutom är det ett typfall på en situation som inte går att likställa med en tvekamp vilket föranleder att det ska ses som extra klandervärt.

Den i förra avsnittet nämnda tvekampssituationen blir även tydlig inom diskurserna **män skojbråkar ibland** och **våld mellan jämbördiga män är okej**. Båda dessa visar på en föreställning om att det finns ett visst våld män emellan som inte är att se som något brottsligt i vårt samhälle. Så fort någon ger sig på en person som på något sätt är svagare blir våldet dock att anse som klandervärt. Detsamma gäller om styrkeförhållandena under ett slagsmål ändras under tiden och man till exempel fortsätter slå på någon som ligger ner. Trots att dessa diskurser går emot den överbyggande diskursen för män, att **män är potentiella förövare**, är de en del av en bild som visar på att konstruktionen av GärningsMannen utgår från attribut och beteenden som män förväntas ha. Den tvekampssituation som gärningarna jämförs med utgår från en situation där män är parter.

5.4 Avslutande diskussion

Inom både gällande rätt och domar från hovrätterna går det att identifiera en konstruktion av GärningsMannen. Denna konstruktion är uppbyggd runt attribut som associeras med män och maskulinitet. En ”riktig” brottsling, någon som är att betrakta som så klandervärd att hen ska ses som en förövare, är en stark person med kontroll. GärningsMannen kan dock inte alltid kontrollera sin aggressivitet om någon annan exempelvis har

provocerat fram den. Att konstruktionen av GärningsMannen bygger på manligt kodade attribut blir också tydligt genom diskurserna om kvinnliga gärningspersoner i hovrättsdomarna. Den överbyggande diskursen där är föreställningen om att kvinnor egentligen inte är förövare. GärningsMannen är alltså ingen kvinna. Hovrätternas svårigheter med att få ihop konstruktionen av GärningsMannen med kvinnliga gärningspersoner är därför inte särskilt märklig. Om en kvinna ändå är att se som en gärningsperson lägger den därför till en förklaring till hennes brottslighet som gör att hennes handlande bättre stämmer överens med hennes genus. Den överbyggande diskursen hos män däremot går ut på en syn där män ses som potentiella förövare. En man som brottsling stämmer in i våra föreställningar om en ”riktig” brottsling. GärningsMannen är alltså en man (och jag väljer därmed att nedan kalla GärningsMannen för han och honom).

Själva jämförandet av gärningen med en tvekampsituation visar också att allt våld av alla män inte är att se som klandervärt, och att det finns en skala över hur klandervärt något ska anses vara beroende på hur mycket, eller lite, den liknar situationen vid en tvekamp. Konstruktionen av GärningsMannen bygger inte bara på en man utan också på en man som har gått över en gräns för sådan våldsanvändning som anses godtagbar. GärningsMannen är någon som inte längre befinner sig inom gränsen för en hegemonisk maskulinitet eller annan maskulinitet som samhället accepterar. På något sätt har han agerat utanför idealbilden av en man och bestraffas därför. GärningsMannen är alltså en man som har agerat utanför den hegemoniska maskuliniteten, men som absolut inte har gjort det genom att agera på ett feminint sätt. Hans agerande kan fortfarande tolkas som maskulint även om han inte utgör någon idealman.

Butlers teorier om den heterosexuella matrisen blir synliga här genom att en kvinna som har agerat brottsligt, och således utanför sitt genus, antingen ses som galen, drogpåverkad, svag eller på något annat sätt som kan förklara hennes gärningar inom det kön hon är klassificerad som. En man som har agerat brottsligt har inte på samma sätt agerat utanför sitt genus, men väl utanför idealbilden av sitt kön, och han förtjänar därför att straffas. Inom hovrättsdomarna nämns sexualitet vid ett tillfälle och det är när en kvinna hävdar att hon inte kan ha begått ett sexuellt ofredande mot en annan kvinna eftersom hon inte är lesbisk. I övrigt tas heterosexualiteten för givet. Vid de sexualbrottsmål som män har begått mot vuxna kvinnor ses mäns begär till kvinnor som något självklart. Vid sexualbrott tycks alltså ett heterosexuellt begär vara utgångspunkten för konstruktionen av GärningsMannen. I övrigt är konstruktionen av GärningsMannen i sexualbrottsmål och misshandelsmål relativt samstämmig. I båda typerna av mål ska man vid gradindelningen jämföra situationen med en tvekampsituation genom att se på om GärningsMannen på olika sätt varit starkare eller på annat sätt i överläge mot offret, eller om han agerat tillsammans med andra, som omständigheter som gör att brottet ska ses som grovt. Som ovan nämnt jämförs dock misshandelsbrotten i mycket högre grad med denna situation då rekvisiten i sexualbrotten redan från början tar sikte på en situation med parter som inte är jämbördiga och då exempelvis en provokation inte kan bli aktuell vid dessa brott.

Det är tydligt att både inom gällande rätt och hovrättsdomar så blir både Butlers teorier om den heterosexuella matrisen och Connells teorier om hegemonisk maskulinitet applicerbara. Föreställningar om män och kvinnor visar sig på flera sätt och det går att se att både gällande rätt och domar från hovrätten reproducerar dessa föreställningar. Det är självfallet inte så att rätten skapar dem isolerat. Tvärtom kommer de från samhället utanför och påverkar inte bara dem som dömer i domstolarna utan också de som vittnar om vad som har hänt. Att en kvinnlig gärningsperson beskrivs som hysterisk av domstolen kan givetvis ofta hänga samman med hur hon själv, vittnen och målsägande har beskrivit henne. Det är ovanligt att det står rätt ut i domstolarna att dessa föreställningar har vägts in eller ska göra det. Men som jag tagit upp i mitt fjärde kapitel så har hovrätten exempelvis i ett fall uttryckligen sagt att det möjligen ska påverka bedömningen att det är en kvinna och en man som begått ett sexualbrott tillsammans och inte två män. Vidare har även tingsrätten i ett mål uttryckligen skrivit att en dotters och moders förbättrade relation efter en gärning kanske är viktigare än det som är föremål för tingsrättens prövning. Men även när det inte står uttryckligen så ger en sammantagen bild av de domar som jag har analyserat stöd för påståendet att domstolen påverkas av om det är en man eller en kvinna som har begått brottet. Om utgången i något av målen hade varit annorlunda om det hade varit en person av motsatt kön som gjort det går enbart att spekulera i. Det är dock inte en helt orimlig tanke att det exempelvis hade kunnat vara en annan utgång i tingsrätten vid det mål där moderns och dotterns förbättrade relation togs upp, om det istället hade gällt en fader som slagit sin dotter.

Avslutningsvis kan jag konstatera att eftersom konstruktionen av GärningsMannen utgår från manligt kodade egenskaper och straffrätten i sig har utvecklats med utgångspunkten att gärningspersoner besitter sådana egenskaper, är det inte särskilt märkligt att begreppet *gärningsman* inte i större grad har ersätts av begreppet *gärningsperson*. Användandet av *gärningsman* som begrepp stämmer bra in med konstruktionen av GärningsMannen. Jag kan också konstatera att domstolen påverkas av gärningspersonens kön och genus, även om detta troligen inte sker medvetet. De diskurser som påträffats bland domar med manliga och kvinnliga gärningspersoner skiljer sig betydligt åt. Detta visar på att likhet inför lagen inte är något som fungerar fullt ut i praktiken. De föreställningar och fördomar som finns i samhället om människor tar sig in i rätten genom de människor som stadgar den och i rättstillämpningen genom de människor som sitter i våra domstolar. Vi kan aldrig bortse från de föreställningar vi har om människor men vi kan synliggöra dem och på så sätt ha lättare att hindra dem från att styra över oss i lika hög grad.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Alvesson, Mats & Sköldbberg, Kaj (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod. 2.*, [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Andersson, Ulrika (2004). *Hans (ord) eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Diss. Lund: Univ., 2004

Asp, Petter & Ulväng, Magnus (2010). *Kriminalrättens grunder*. Uppsala: Iustus

Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jul. 2011, Zeteo) kommentaren till 3 kap. 5, 6 §§. 6 kap. 1-4, 6 §§, 24 kap. 1, 6 §§. 29 kap. 1-3, 5-7 §§, 30 kap. 1, 4, 7, 9 §§.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. 2.*, [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Borgeke, Martin (1999). *Brottets art – några tankar kring en svårgripbar företeelse I: Svensk Juristtidning, 1999*, s. 218-238

Borgeke, Martin (2008). *Att bestämma påföljd för brott. 1. uppl.* Stockholm: Norstedts juridik

Burcar, Veronika (2005). *Gestaltningar av offererfarenheter: samtal med unga män som utsatts för brott*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2005

Burman, Monica (2007). *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Diss. Umeå: Umeå universitet, 2007

Butler, Judith (2005). *Könet brinner!: texter i urval av Tiina Rosenberg*. Stockholm: Natur och kultur

Butler, Judith (2006). *Genus ogjort: kropp, begär och möjlig existens*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag

Butler, Judith (2007). *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos

Connell, Raewyn (2008). *Maskuliniteter. 2. uppl.* Göteborg: Daidalos

- Diesen, Christian (2005). *Processrättsligt perspektiv*. I: Diesen, Christian m.fl. (2005). *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och kultur
- Ericson, Christina (2003). *Kvinnor som brottsoffer och lagöverträdare i kriminalpolitiska motioner 1971-2000*. I: Lander, Ingrid, Pettersson, Tove och Tiby, Eva (red.) *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet: genusperspektiv inom svensk kriminalitet*, Lund, s. 237-266
- Halberstam, Judith (1998). *Female masculinity*. Durham, N.C.: Duke Univ. Press
- Jareborg, Nils (2001). *Allmän kriminalrätt*. Uppsala: Iustus
- Lander, Ingrid, Pettersson, Tove & Tiby, Eva (red.) (2003). *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet: genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur
- Lander, Ingrid, (2003). *Genus, normalitet och avvikelse*. I: Lander, Ingrid, Pettersson, Tove och Tiby, Eva (red.) *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet: genusperspektiv inom svensk kriminalitet*, Lund, s. 21-45
- Lundgren, Vanja, Pettersson, Lotta, Tiby, Eva (2003). *Gäst hos verkligheten eller skapare av den?* I: Lander, Ingrid, Pettersson, Tove och Tiby, Eva (red.) *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet: genusperspektiv inom svensk kriminalitet*, Lund, s. 71-105
- Pettersson, Tove (2003). *Våld som iscensättning av femininitet?* I: Lander, Ingrid, Pettersson, Tove och Tiby, Eva (red.) *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet: genusperspektiv inom svensk kriminalitet*, Lund, s. 139-152
- Sandgren, Claes (2005). *Är rättsdogmatiken dogmatisk?* I: Tidsskrift for Rettsvitenskap, 2005, Nr 04-05 s. 648-656
- Svensson, Birgitta (2004). *Könets destabilisering – kvinnor som våldsverkare och gärningsmän*. I: Österberg, Eva & Lindstedt Cronberg, Marie (red.) *Våldets mening: makt, minne, myt*. Lund: Nordic Academic Press, s 145-165
- Tollin, Katharina & Törnqvist, Maria (2005). *Feministisk teori i rörliga bilder*. 1. uppl. Malmö: Liber
- Yourstone Cederwall, Jenny (2008). *Violent female offenders: facts and preconceptions*. Diss. (sammanfattning) Stockholm: Stockholms universitet, 2008
- Zila, Josef, Brottsbalken kap. 24 1§, lagkommentar not 1097, (hämtad 2012-04-29, Karnov).

Åklagarmyndigheten (2007). *Domstolarnas påföljdspraxis vid vissa våldsbrott: en rapport från Åklagarmyndigheten 2007*. Stockholm: Åklagarmyndigheten

Övrigt

Sökning på *Diskurs*. <http://www.ne.se/lang/diskurs>, Nationalencyklopedin, (hämtad 2012-03-27).

Svar på frågan ”Hur använder man *hen*?” i Språkrådets Frågelåda: <http://www.spraknamnden.se/sprakladan/ShowSearch.aspx?id=id=76815;objekttyp=lan> (hämtad 2012-03-14).

Statistik om våldtäkt och sexualbrott: <http://www.bra.se/bra/brott--statistik/valdtakt-och-sexualbrott.html> (hämtad 2012-04-25)

Statistik om våld och misshandel: <http://www.bra.se/bra/brott--statistik/vald-och-misshandel.html> (hämtad 2012-04-25)

Statistik om misshandel mot kvinnor: <http://www.bra.se/bra/brott--statistik/kvinnomisshandel.html> (hämtad 2012-04-25)

Om gradindelning av misshandel: <http://www.brottsrummet.se/sv/misshandel> (hämtad 2012-04-29)

Sökningar på ”gärningsperson” och ”gärningsman” på BRÅ:s hemsida: <http://bra.se/bra.html> (hämtade 2012-04-28)

Sökningar på ”gärningsman”, ”gärningsperson”, ”gärningsmannaskap” samt ”gärningspersonskap” på Google: <https://www.google.se/> (hämtade 2012-04-28)

Sökningar på ”gärningsman”, ”gärningsperson”, ”gärningsmannaskap” samt ”gärningspersonskap” på Karnov: http://prod.karnovgroup.se/pls/onl_se/maffront.onlmain (hämtade 2012-04-28)

Sökningar på ”gärningsman”, ”gärningsperson”, ”gärningsmannaskap” samt ”gärningspersonskap” på Zeteo: <http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/ppd/template.htm?view=main> (hämtade 2012-04-28)

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från hovrätterna

B 1031-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 1303-11	HOVRÄTTEN ÖVER SKÅNE OCH BLEKINGE
B 1898-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 1964-11	GÖTA HOVRÄTT
B 2159-11	HOVRÄTTEN ÖVER SKÅNE OCH BLEKINGE
B 2302-11	GÖTA HOVRÄTT
B 2419-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 2452-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 2529-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 2568-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 3094-11	GÖTA HOVRÄTT
B 3112-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 3179-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 3301-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 3385-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 4665-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 4686-11	HOVRÄTTEN FÖR VÄSTRA SVERIGE
B 9354-11	SVEA HOVRÄTT

Nytt juridiskt arkiv

NJA 1987 s. 459

NJA 1989 s. 564